

14. ”SIVISTYNEIDEN JOUKKOJEN AIKA...”

Maan jälleenrakennus alkoi pian aseiden tauottua. Työtä riitti kaikille, työvoimapulaakin ilmeni eri aloilla, ja ansiot kasvoivat. Ripeästi alulle saatu sotakorvaustuotanto edellytti paljon työvoimaa. Työläisnaisilla ja -miehillä alkoi olla perusteltuja odotuksia paremmasta, vaikka palkkasäännöstely jatkuikin vielä pitkään. Tuotannon edellytyksiä vahvistettiin läntisiltä rahamarkkinoilta, etenkin Yhdysvalloista saaduilla luotoilla. Erityisesti metalliteollisuus laajentui voimakkaasti. Se helpotti Neuvostoliitolle maksettavista sotakorvauksista suoriutumista, ja näin puunjalostusteollisuuden tuotanto jäi käytettäväksi läntisille markkinoille. Näin voi arvioida jälkikäteen, mutta sodan jälkeisessä tilanteessa Suomelle määrätty korvausmäärät vaikuttivat suomalaisista tyrmäviltä.¹

Samalla vahvistui yhteiskuntarakenteen muutos: maatalousmaa alkoi muokkautua teollisuusmaaksi, joskin muutoksen tahtia vielä hidasti sodanjälkeinen laaja asutustoiminta. Maatalousyhteiskunnan pitkä perinne vaikutti. Elintarvikkeiden ja lukuisien muiden tuotteiden säännöstely jatkui edelleen. Poikkeusajan lainsäädäntö pidettiin voimassa.

Työväen Sivistysliitto ei nytkään ollut toiminnassaan yksin, eikä se toiminut tyhjiössä. Sotienjälkeinen murrosaika vaikutti erittäin voimakkaasti ja lukuisin tavoin TSL:n toimintaedellytyksiin ja -mahdollisuuksiin, joko aivan suoraan tai välillisesti.

Liiton toimintaympäristö koki perusteellisia muutoksia edeltäneisiin vuosikymmeniin verrattuna. Koko työväenliikkeen järjestöllinen kenttä organisoitui uudelleen. Jäsenmäärät kasvoivat joka taholla. Työväenliikkeen painoarvo yhteiskunnassa vahvistui ennen kokemattomalla tavalla. Maan hallituspolitiikassa tapahtuneet muutokset heijastuivat nekin liittoon, muun muassa sen keskeisten vaikuttajienkin kautta. Murroksessa ja muutoksissa korostuivat vahvasti oppimisen, tiedon ja sivistyksen tarpeet sekä uudet näkökulmat totuttuihin koulutusmuotoihin. Kaikille sivistysjärjestöille riitti uutta työmaata.

Ammattiyhdistysliike alkoi nopeasti kasvattaa joukkovoimaansa, ja odotukset tammikuun kihlauksen 1940 antamista lupauksista vahvistuivat. Työnantajajärjestö STK suostui allekirjoittamaan SAK:n kanssa ensimmäisen yleissopimuksen taistelujen keväällä 1944, mutta vasta välirauhansopimuksen jälkeen syyskuussa STK ilmoitti hyväksyvänsä työehtosopimukset.

Jo vuoden 1944 lopulla SAK:n eli Sivistysliiton suuren jäsenjärjestön kokonaisjäsenmäärä oli hieman yli sata tuhatta. Vuoden 1945 lopulla määrä oli lähes kolminkertainen eli noin 274 000, ja kahta vuotta myöhemmin jäseniä oli jo 340 000. Kasvu oli siten tavattoman nopeaa. Sosialidemokraatit ja kommunistit sopivat SAK:n johdon ja toimiston täydentämisestä kommunisteilla jo ennen vuodelle 1946 suunniteltua (ja sittemmin seuraavaan vuoteen lykättyä)

¹ Tasavallan vuodet s 170 (Silvo Hietanen). Paasikivikin puuskahti 1947 kerran jopa: ”Venäläiset tahtovat riistää meiltä viimeisen paidan päältämmme.” (Suomen poliittinen historia 1809–1999 s 220, Nevakivi).

edustajakokousta, mikä antoi aluksi liitossa suhteellisen rauhalliselle yhteistoiminnalle pohjaa.²

Jäsenmäärät vahvassa kasvussa

TSL:n toisen suuren jäsenjärjestön, sosialidemokraattisen puolueen jäsenmäärä notkahti sotakevään 1944 kuluessa, mutta kasvuvauhti kiihtyi syksyn kuluessa. Osittain vaikuttivat valmistautuminen marraskuun puoluekokoukseen ja siihen liittyen puolueen sisäiset linjaerimielisyydet sekä myös orastanut julkinen kamppailu esiin noussutta aatteellista kilpailijaa, kommunistista/kansandemokraattista liikettä vastaan. Uutena piirteenä oli ammateittain ja myös työpaikoittain tapahtunut järjestäytyminen, mitä varmasti kiihdytti aatesuuntien keskinäinen kamppailu.

Kun puolueen jäsenmäärä oli vuoden 1943 lopulla runsaat 33 000, oli määrä vuotta myöhemmin yli 34 000 ja vuoden 1945 lopulla jo lähes 63 000. Sen jälkeen se taas hieman aleni nousten vuonna 1948 lähes 75 000:een. Vuonna 1952 jäsenmäärä oli runsaat 59 000. Tällöin suurimmat jäsenistön ryhmät olivat teollisuustyöväki (noin 34 prosenttia) ja palvelualojen työntekijät (noin 24 prosenttia). Maanviljelijöitä ja maataloustyöväkeä oli kymmenkunta prosenttia, samoin kuin rakennustyöväkeä. Hannu Soikkasen luonnehdinnan mukaan puolue oli viisikymmenluvun alkuvuosina saamassa yleispuolueen hahmoa, ”kaikkien palkansaajien puolueen ja kuluttajien puolueen leimaa”. Hiljalleen alkoi jäädä taaemmas sosialistisen luokkapuolueen, tiukasti ja rajatusti vähäväkisten etujen ajajien ilme.³

Kaiken kaikkiaan poliittinen järjestäytyminen lisääntyi heti aseiden vaiettua. Siihen liittyi samalla hyvin vilkasta kulttuuritoiminnan nousua. Oli ohjelmallisia iltamia, työväenteattereiden näytelmiä, oli musiikkia ja lauluesityksiä. Kisällit ja kisällittäret esittivät uusia ja vanhoja lauluja. Tällainen kulttuuritoiminta ei kuulunut TSL:n varsinaisten leipälajien joukkoon, mutta samoja henkilöitä saattoi hyvinkin usein olla mukana.

SDP:n julkiseksi kilpakumppaniksi syksyllä 1944 ilmaantunut SKP kasvatti jäsenmääräänsä sosialidemokraatteja nopeammin. Esiin astuessaan puolueella oli pari tuhatta jäsentä, pääosin vanhoja ja uskollisia, mutta jo maaliskuussa 1945 määrä oli 7000. Vuotta myöhemmin jäsenmäärä oli jo 30 000.

Muodollisesti yhteistyöjärjestöksi perustettu SKDL kasvatti sekin kokonaisjäsenmääräänsä vauhdilla. Jonkin verran sosialidemokraattisia työväenyhdistyksiä siirtyi uuteen puolueeseen, osa

² Valkonen 2018 s 414–422; Soikkanen 1991 s 134; Suomen historian pikkujättiläinen s 803–807 (Haataja); ks. myös Suomen työväenliikkeen historia s 262–267; sotakorvaustuotannon käynnistymisestä ja toteutuksesta Ilmari Harki: Sotakorvausten aika. 2.p. Jyväskylä: Gummerus 1971; myös Suomen historian pikkujättiläinen s 739–745, 749–751 (Haataja); Vuosisatamme Suomi s 314–321, 325–329 (Haataja); Suomen taloushistoria 2 s 330–361 (Pihkala); Haapala, Peltola s 198–199.

³ Soikkanen 1991 s 118–119, 433, 438–439, lainaus s 439.

yrkkien palopuheiden ja kireiden äänestysratkaisujen jälkeen, ja lisäksi perustettiin kokonaan uusia kansandemokraattisia paikallisia järjestöjä. Heti vuoden lopulla henkilöjäsenmäärä oli yli 8000. Vuoden 1945 lopulla jäsenmäärä oli noin 50 000.⁴ Määrä hieman vaihteli sitten vuosittain. Kalevi Haikaran mukaan jäseniä oli vuonna 1950 runsaat 59 000 ja kahta vuotta myöhemmin runsaat 62 000. Työläisten osuus oli noin 80 prosenttia ja talonpoikien 16 prosenttia. Pääallekkäisyyttäkin oli: SKP:n jäsenten osuus oli kokonaismäärästä noin viidesosa.⁵

Jäsenmäärät kasvoivat myös osuusliikkeissä. Kulutusosuuskuntien Keskusliitto oli hyvin merkittävä Sivistysliiton jäsen. Pelkästään vuoden 1946 kuluessa lisääntyi KK-laisten jäsenosuusliikkeiden jäsenten määrä yli 55 000 hengellä. Kun vuonna 1944 jäseniä oli yhteensä noin 320 000, oli määrä vuonna 1951 jo runsaat 495 000.⁶

Uuden poliittisen voiman ilmestyminen julkisuuteen, samalle toimintakentälle, heijastui myös sos. dem. työläisnuorisoliikkeeseen. Uusista nuorista jäsenistä kamppailtiin sosialidemokraattien ja kansandemokraattien välillä. Ensi alkuun vaikutti siltä, että sosialidemokraattisissa nuorissa olisi ollut paljonkin niitä, jotka olisivat halunneet omaa järjestöään radikaalimpaa toimintaa, ovat Mikko Laakso ja Veijo Åberg kuvanneet. Hieman vaikutti myös ukkopuolueessa käyty väittely sotapolitiikasta, ja seurauksena nuorisoliitossakin suuntakiistely kiristi jonkin verran keskinäisiä suhteita. Mutta ajan kanssa ja määrätietoisella järjestötoiminnalla, jota oli itse asiassa jo aloitettu koulutuksen merkeissä sotavuosina, työläisnuorisoliike säilyi viisikymmenluvulle ehyenä ja tulokasta vahvempana.⁷

Työläisnaisliitto selviytyi suuremmista ongelmista, kun sen rinnalle asteli uusi kansandemokraattinen tulokas. Virinnyt innostus jopa kasvatti jäsenmäärää aiemmasta viisinkertaiseksi vuoteen 1950 mennessä. Jonkin verran ilmeni kuitenkin epäröintiä ja hajaannuksen merkkejä, kun pitkäaikainen puheenjohtaja, vankkana tannerilaisena tunnettu kansanedustaja Sylvi-Kyllikki Kilpi siirtyi kansandemokraatteihin vuoden 1946 lopulla, ikään kuin uuden ajan merkkiä antaen.⁸

Sodanaikaiset työmuodot jäivät jollakin tavoin vaikuttamaan rauhan tultuakin: työläisnaisliiton painopiste jatkui sosiaalisessa huoltotoiminnassa, mikä oli ollut suuriarvoista raskaina sodan vuosina. Työtä tehtiin ns. huoltoemäntätoimintana, mihin saatiin sotavuosien tavoin valtiolta tukea. Kasvavien lapsimäärien ja myös perheiden ongelmien näkökulmasta työ oli sellaisenaan sangen tarpeellista suurten ikäluokkien varttuessa. Mainittakoon yksi esimerkki: naisliiton ponnistusten

⁴ Soikkanen 1991 s 128–129; Viitalan (1988 s 74) mukaan SKDL:n jäsenmäärä oli 1944 lopussa 8500 ja 1945 lopulla 59 000; Haikaran mukaan (s 40) jäseniä oli 1945 lopulla 50 000 ja vuotta myöhemmin 75 000; paljon joka tapauksessa.

⁵ Haikara s 99.

⁶ Suonoja, Vepsä s 52–53.

⁷ Laakso, Åberg s 98–108; Soikkanen 1991 s 122–123, 138 (kuvatekstit).

⁸ Puolueen vaihdoksesta ks. Torninoja-Latola 279–291.

seurauksena oli jo sodan aikana avattu ensimmäinen Ensi koti. Vuosien 1949–55 kuluessa aloitti maan eri puolilla seitsemän uutta, joiden yhdyssiteeksi muodostettiin 1955 oma keskusliitto. Aiempi kotitalousneuvonta ja siihen liittyneet koulutus- sekä kurssimuodot jäivät työläisnaisliitossa (vuodesta 1950 Sos.dem. naisliitto) sivummalle. Näistä painotuksista oli sos.dem. naisten parissa kyllä jonkin verran erilaisia näkemyksiä.⁹

Vaalien tuloksena ”kolme suurta”

Kun Euroopan mantereella ja Suomen Lapissakin vielä sodittiin, pidettiin Suomessa maaliskuussa 1945 sotavuosilta lykätty eduskuntavaalit. Jo niihin valmistautuminen lisäsi jännitteitä sosialidemokraattisen puolueen sisällä, kuten on edellä havaittu. Joulukuun lopulla 1944 muutamat sisäisen opposition edustajat ehdottivat vaaliliittoa SKDL:n kanssa. Enemmistö torjui sen, samoin kuin kansandemokraattien tekemän vastaavan ehdotuksen. Lyhyesti ilmaisten puolueen sisäinen oppositio käytännössä hajosi kahtia jo vaalivalmisteluissa. Väinö Voionmaa jäi useiden aatetoveriensä kanssa edelleen lojaalina puolueeseen, mutta toinen osa asettui vaaliliittoon kansandemokraattien kanssa. Voionmaa oli oman aatevalintansa tehnyt jo yli 40 vuotta aikaisemmin ja siinä hän pysyi hetkittäisistä tuulenpuuskista huolimatta.

TSL:n puheenjohtaja, kansanedustaja Väinö Voionmaa epäröi nyt ehdolle asettautumista. Hän kirjoitti joulukuussa 1944 pojalleen, että ”omatuntoni käskisi minua nyt hyvän sään aikana luopumaan eduskunnasta ja jäämään pois vaaleista”. Hän oli ollut kansanedustajana jo neljännesvuosisadan ajan ja sitä kautta lukuisissa, vaativissa yhteiskunnallisissa tehtävissä, samoin kuin myös Sivistysliiton puheenjohtajana. Paluu tutkimustyöhön houkutteli.¹⁰ Kuitenkin veri veti vahvasti jatkamaan politiikassa vaikuttamista. Hän suostui uudelleen ehdolle tutussa Hämeen läänin pohjoisessa vaalipiirissään ja tuli jälleen valituksi. TSL sai maaliskuussa 1945 uuteen eduskuntaan myös varapuheenjohtajansa, helsinkiläisen KK:n osastopäällikkö Yrjö Kallisen, joka valittiin sosialidemokraattien ehdokkaana Turun läänin pohjoisesta vaalipiiristä.¹¹

Monet äänestäjistä noudattivat vaaliurnilla pääministeri J. K. Paasikiven ilmaisemaa toivomusta ”uusista kasvoista”, jotka olisivat vapaita menneisyyden eli etenkin sotavuosien painolastista. Uusi kasvo oli 59-vuotias Yrjö Kallinenkin, rauhanopposition mies. Samaa kasvojen vaihtumista oli aivan ymmärrettävästi toivonut neuvostojohdoinen valvontakomissiokin. Edustajien vaihtuvuus olikin suurta, lähes puolet uusista kansanedustajista oli ensikertalaisia.

SDP sai vaaleissa 50 kansanedustajaa, joista viitisentoista kuului Karl-August Fagerholmin johdolla puolueuskolliseen oppositioon, Voionmaa ja Kallinen kahtena heistä. Varsinaiseksi vaalivoittajaksi selviytyi 49 paikallaan uusi poliittinen ryhmä SKDL; myöhemmin siihen loikkasi vielä kaksi

⁹ Naisen työ s 35–39; Lähteenmäki 2000 s 137–139, 168, 172, 193–197; ks. myös Martta Salmela-Järvinen: Sos.-dem. naisten asiaa ajamassa, teoksessa Vallan kahvaa s 31–34 (Salmela-Järvinen 1979).

¹⁰ Voionmaa 1971 s 404.

¹¹ Ks. Kallisesta (1886–1976) Suomen kansanedustajat I s 344.

socialidemokraattina valittua. Vasemmiston puolueilla oli siten yhteensä 99 paikkaa. Maalaisliitolle kertyi 49 kansanedustajaa. Esimerkiksi kokoomuksen paikkamäärä oli 28 ja ruotsalaisen kansanpuolueen 14. Kansandemokraattien riveihin siirtyneet sos. dem. opposition jäsenet eivät menestyneet mitenkään erityisellä tavalla. TSL:n perustajiin kuulunut Mikko Ampuja, pitkäaikainen kokenut parlamentaarikko, ei edes tullut valituksi. Hannu Soikkasen luonnehdinnan mukaan he pusertuivat näiden kahden puoluesuuntauksen väliin.¹²

”Kolme suurta” muodostivat huhtikuun puolivälissä Paasikiven johdolla uuden hallituksen, jonka tehtäväkenttä oli sängen mittava. Työmaa oli avautunut jo syksyn 1944 kuluessa: muun muassa rauhan oloihin siirtyminen, jälleenrakennuksesta huolehtiminen, sotakorvausten maksaminen ja liittoutuneiden edellyttämä sotaan syyllisten tuomitseminen. Kolmen erilaisen puolueen tai oikeastaan neljän saaminen yhteistyöhön samaan hallitukseen edellytti jokaiselta joustamista hallitusneuvotteluissa omista tavoitteistaan. SKDL sai loppujen lopuksi kuusi paikka, joista kolme oli kommunisteilla, SDP:n ja maalaisliiton paikkamäärä oli kummallakin neljä. Mukana oli lisäksi yksi sitoutumaton. Paasikivikin, kokoomuksen jäsen ja puheenjohtaja 1930-luvulla – joka silloin katkaisi kokoomuksen ja IKL:n vaaliyhteistyön¹³ – oli nyt muodollisesti sitoutumaton.

”Kolmen suuren” hallitus merkitsi suomalaisille henkistä ja poliittista vedenjakajaa kuten myös punamultahallitus oli vuonna 1937 omalla tavallaan merkinnyt. Aika oli kuitenkin toinen, samoin näköalat. Kun punamultakokoonpano oli avannut valtioneuvoston ovet toden teolla työväenliikkeelle, socialidemokraateille, vuoden 1945 hallitusratkaisussa aukesi mahdollisuus hallituksessa vaikuttamiseen myös kansandemokraateille ja kommunisteille. Nytkin ratkaisulla oli heijastusvaikutuksensa Sivistysliiton toiminnan edellytyksiin.

Heikki Mikko Viitala on tarkoin sanoin korostanut, että uudessa tilanteessa ”kansandemokraattinen liike suhtautui hallitusyhteistyöhön itse asiassa hyvin joustavasti ja maltillisesti”. Samalla liikkeessä hänen mukaansa kyllä hyvin ymmärrettiin, että muutoksesta huolimatta ”lopullista ratkaisua” ei ollut vielä tapahtunut.¹⁴ Mikko Uola on todennut suorasukaisemmin, että valta maistui kommunisteille, mutta samalla heidät sidottiin hallituksessa valtiojärjestyksen mukaisiin pelisääntöihin.¹⁵

Hallituspuolueiden julistuksessa korostui suhteiden rakentaminen Neuvostoliittoon ”todella vilpittömälle, molemminpuolisen luottamuksen ja kunnioituksen sekä keskinäisen kanssakäymisen

¹² Vuoden 1945 eduskuntavaaleista ks. Soikkanen 1991 s 50–61; Suomen historian pikkujättiläinen s 755–758 (Haataja); Suomen työväenliikkeen historia s 260–261; Haikara s 29–31; Viitala 1988 s 75–76; Uola s 55–59.

¹³ Suomen historian pikkujättiläinen s 657–658 (Raimo Salokangas); Suomalaiskansallinen kokoomus s 231–237 (Vesa Vares).

¹⁴ Viitala 1988 s 79.

¹⁵ Uola 2013 s 64; Yrjö Leino luonnehti (esim. s 62) pääosan valtioneuvoston työstä olleen ”tietysti pelkkää arkista aherrusta”.

ja kestävä ystävyyden pohjalle”¹⁶. Sisäpolitiikassa korostettiin muun muassa virkakoneiston kansanvaltaistamista, määrätietoista ja suunnitelmallista talouspolitiikkaa hyvinvoinnin kohottamiseksi, sosiaalisen turvallisuuden takaamista kaikille kansalaisille. Julistus oli periaatteellinen ja sisälsi monia yleisiä tavoitteita yhteiskuntaelämän eri alueilla.¹⁷

Yleisestä sovusta huolimatta natinaakin valtioneuvostossa riitti. Väinö Voionmaa arvioi hallituksen toimintaa esimerkiksi kirjeessään elokuussa 1945. Hänen mielestään eduskunnassa ja hallituksen toimivimpana voimana, ”jolle olot ovat suosituimmat ja jolla on itsellään enin [eniten?] toimintahalua ja tarmoa”, oli nyt SKDL. Sen ”höyrykattilana” olivat puolestaan kommunistit, ei niinkään puolue, vaan ”johtava kommunistikopla”. Hän luetteli seitsemän keskeistä vaikuttajaa, ministereitä ja kansanedustajia, Hertta Kuusisesta ja Yrjö Leinosta alkaen.¹⁸

Kokonaisuudessaan tämä kommunistien ydinjoukko kannatti Paasikiven linjaa ja oli Voionmaan mukaan toiminut hallituksessa ”täysin parlamentillisesti ja voisi lisätä, länsimaisesti”. Myönteisenä hän totesi senkin, että he eivät olleet päästäneet etualalle radikaalimpia henkilöitä, kuten esimerkiksi Mauri Ryömää. Voionmaan arvion mukaan kommunistit olivat olleet yksimielisesti muun hallituksen kannalla silloinkin, kun Suomen etuja ja oikeuksia oli ”valvottava ja puollettava valvontakomissiota vastaan”. Näin ”kolmen vahvan” liitto oli saatu pysymään koossa.¹⁹

Kommunistisen puolueen seitsemännessä edustajakokouksessa 19.–20. päivänä lokakuuta 1945 arvioitiin Aimo Aaltosen ja Ville Pessin johdolla monella tavalla maan tuon hetken tilannetta.²⁰ Kokouksen hyväksymässä päätöslauselmassa kiinnitettiin laajasti huomiota kansainväliseen tilanteeseen, joka oli muuttunut myönteiseen suuntaan. Kovasti yksinkertaisten ja lähtökohdat sivuuttaen todettiin, että ”kansain vapauden” oli maailmansodassa pelastanut ”ensi sijassa sosialistinen Neuvostoliitto”. Myös Suomessa oli tapahtunut monia myönteisiä muutoksia, ja erityisesti ”äärimmäiset taantumuspierit” olivat menettäneet ”monopoli asemansa valtion johdossa”; muotoilu oli jossain määrin monimerkityksellinen. Nyt oli puolueen välttämätöntä osallistua hallitukseen.

¹⁶ ”Julistus” julkaistu Suomen hallitukset ja hallitusohjelmat 1945–1973. Toim. Harto Hakovirta, Tapio Koskiaho. Helsinki: Gaudeamus 1973 s 272–276; teksti pohjautuu Helsingin Sanomiin 14.4.1945; ks. myös SKP:n asiakirjoja s 70–75; siinä teksti on otsikoitu ”yhteistoimintasopimukseksi”, eikä siinä ole em. julistuksen ingressiä, muuten teksti on sama; teoksessa Paremmän elämän puolesta (s 14–16) on julkaistu katkelmia ”yhteistyösopimuksen” ulko- ja sisäpolitiikan tavoitteista.

¹⁷ ”Kolmen suuren” hallituksesta Suomen historian pikkujättiläinen s 758–760 (Haataja); Soikkanen 1991 s 61–69; Suomen työväenliikkeen historia s 261–262; Haikara s 37–40; Salomaa 1964 s 94–97, 100–102.

¹⁸ Yrjö Kallinen pääsi ministerinä läheltä seuraamaan Leinoa ja näki hänessä monenlaisia aineksia: ”Yrjö Leino oli idealisti, jopa siinä määrin, että hän oli aivan topeliaanisessa hengessä isänmaallinenkin ja samalla kommunisti.” Kerran Leino tuli maininneeksi, ettei hän voinut kuunnella Maamme-laulua tulematta liikutetuksi. Tämän Kallinen oli käytännössä huomannutkin (Salminen s 185, myös lainaus).

¹⁹ Voionmaa 1971 s 414; Hannu Soikkanen (1991 esim. s 113) on viittänyt siihen, että sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän jakautuminen enemmistöön ja puolueuskolliseen oppositioon heijastui väistämättä eduskunnan lainsäädäntötyöhönkin.

²⁰ Ks. Ville Pessin alustuksen lyhennelmä SKP:n asiakirjoja s 85–96.

Vaikka Voionmaa oli elokuisessa kirjeessään arvioinut kommunistien toiminnan olevan hallituksessa parlamentillista ja länsimaista, oli SKP:n päätöslauselman kieli verraten suoranuottista ja ajankohdan mukaisesti vahvasti luokkataisteluhengen latautunutta. Toiminnan rajat olivat hallituksessa ahtaita, mutta sanallisesti oli nyt mahdollisuus ja tietysti tarpeellistakin hehkuttaa tällaisessa julkilausumassa omia saavutuksia, vaikka huomattavasti liioitellen ja hallituskumppaneita lujasti korvalle lyöden: ”Ensimmäisen kerran itsenäisen Suomen olemassaolon aikana on auennut tie taantumuksen vastaisen ja fasismin vastaisen hallituspolitiikan ajamiseen, siis rehellisen demokraattisen politiikan ajamiseen hallituksen taholta.”

Runsaiden ulko- ja sisäpolitiikan arvioiden ohella lauselmassa kiinnitettiin huomiota myös tärkeään SN-seuraan sekä muun muassa talouspolitiikan, maatalouden, sosiaalipolitiikan ja koululaitoksen ohella puoluejäsenten velvollisuuksiin, opiskeluunkin. Jäsenhankintaa oli jatkettava. Poliittista opiskelua ei saanut laiminlyödä, vaan jäsenille oli hankittava ”sopivaa puoluekirjallisuutta, järjestettävä opintokerhoja ja kursseja, pidettävä luentoja ja ohjattava heidän itseopiskeluaan sosialismin hengessä”. Sivistysliittoa ei mainittu.²¹

Väinö Voionmaa jatkoi eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtajana. Siinä toimessa hän pääsi toivomallaan tavalla tukemaan uutta ulkopoliittista suuntausta sekä pääministeri Paasikiveä. Hänen ulkopoliittiset näköalansa olivat kuitenkin Suomea avarammat, mihin ilmeistä pohjaa antoi innostus Kansainliiton toimintaan ja merkitykseen ennen toista maailmansotaa. Kansainliitto hiipui sodan kuluessa, mutta lopetettiin muodollisesti vasta huhtikuussa 1946.

Hän piti eduskunnan budjettikeskustelun yhteydessä joulukuussa 1945 laajahkon puheen, jossa hän alkupuolella toi luonnollisesti esiin myönteiset suhteet Neuvostoliittoon. Puheessa oli muutakin: hän nosti nyt myös aivan tarkoituksella esiin niitä uusia ammatillisia ja tiedollisia vaatimuksia, joita tuon ajan suomalaiselle lähettiläskunnalle tuli asettaa. Tätä kautta hän pääsi sitten puhumaan lokakuussa 1945 perustetusta uudesta maailmanlaajuisesta, valtioiden välisestä organisaatiosta Yhdistyneistä kansakunnista (YK), johon hän toivoi Suomenkin pääsevän mukaan. Se riippuisi hänen mukaansa kuitenkin pitkälti Neuvostoliiton asenteesta.

Voionmaa selosti puhettaan kirjeessä 21.12.1945 pojalleen. Harkitusti rakennetulla puheenvuorollaan, ”tempulla”, hän kuvaili koettaneensa ”raivata tietä uudelle astumiselle kansainväliseen elämään, joka vakaumukseni mukaan tulee keskittymään YK:iin”. Lisäksi hänen mielestään ”tulee Suomella maks mitä maks olla pysyvä diplomaattinen edustaja tulevan YK:n toimipaikassa”.²²

²¹ SKP:n asiakirjoja s 96–108, lainaukset s 96, 99, 102, 107.

²² Voionmaa 1971 s 428–429, lainaukset s 429. – Poikansa Tapion Voionmaa näki jo mielessään sopivana Suomen YK-edustajana. Tapio Voionmaa palasi keväällä 1946 kansliapäälliköksi ulkoasiainministeriöön (s 429, 442).

Edellä kerrottiin syksyltä 1944 TSL:n sihteerin R. H. Oittisen kirjoituksesta, jossa hän mitä ilmeisimmin viittasi tulevan maailmanjärjestön perustamista koskeneisiin kansainvälisiin pohdintoihin ja yleisinhimillisiin periaatteisiin. Ne istuivat hyvin siihen maailmankuvaan, jota Sivistysliitto edusti. Oli aivan varmaa ja samalla luonnollista, että liiton sihteeri ja puheenjohtaja olivat tästä aihepiiristä keskustelleet useastikin tapaamisissaan. Suomen YK-jäsenyys toteutui vasta paljon myöhemmin joulukuussa 1955, samoin kuin Pohjoismaisen neuvoston jäsenyys hieman sitä ennen.

---- tietolaatikko

”ASEKÄTKÖJUTTU”²³

Jatkosodan loppuvaiheissa ryhdyttiin maan eri puolilla kaikessa hiljaisuudessa varastoimaan aseita ja muita tarvikkeita kätköihin mahdollisen miehityksen ja vastarinnan varalle. Asialle oli puolustusvoimissa korkeiden tahojen hiljainen siunaus, ja hanke toteutettiin suojeluskuntapiireittäin. Eräitä yksittäisiä kätköjä tuli esiin jo loppusyksyllä 1944, mutta keväällä 1945 asia nousi yksittäisen ilmiannon perusteella laajaan julkisuuteen. Valvontakomissio kiinnitti siihen mieluusti huomionsa. Se totesi kesäkuussa kätkennän olevan liittoutuneitten vastaista toimintaa sekä edellytti syyllisten rankaisemista. Kommunistien ja kansandemokraattien oli luontevaa lähteä vaatimuksiin mukaan.

Pääministeri J. K. Paasikiven johtamalle hallitukselle tilanne oli monella tavalla epämiellyttävä. Pelkona oli sekin, että valvontakomissio saisi hankkeesta hankalan painostuskeinon. Kiusallista se oli hallituksen jäsenille myös siksi, että siinä tilanteessa ymmärrettiin asiaan puuttumisen ja myös rankaisemisen olevan välttämätöntä. Monia upseereja oli siirretty palveluksesta reserviin jo aiemmin. Asekätkentä tarjosi kansandemokraateille ja kommunisteille yhden oivallisen mahdollisuuden nuijia niin julkisuudessa kuin omissa tilaisuuksissaankin ns. taantumuksellisia piirejä ja samalla lujittaa omien kannattajien käsityksiä. Esimerkiksi SKDL:n puheenjohtaja J. W. Ketokin moitti ensimmäisessä liittokokouksessa kesäkuun 23.–25. päivänä 1946 kovin sanoin kätkijöitä.²⁴

Tässä ei ole tarpeen mennä yksityiskohtiin. Valtiollinen poliisi eli Valpo käynnisti uusitun miehistönsä innokkaasti tutkimuksia, ja lopulta tammikuussa 1947 hyväksytyn lain perusteella käynnistyivät oikeudenkäynnit. Asiasta kehkeytyi pohjoismaiden suurin oikeusjuttu. Lopulta

²³ Voionmaalle ”asekätköjuttu” oli ilmeisesti kaukaisempi asia, hän ei siitä juurikaan pojalleen kirjeessä kertonut, mainintaa lukuun ottamatta (Voionmaa 1971 s 424–425, lainaus s 424). Samoin lyhyesti hämmästellen Voionmaa sivuutti toukokuussa 1945 senkin, että parikymmentä entistä neuvostokansalaista oli pidätetty ja viety maasta, ”siis noin vain kadonnut” (s 411; ks. sotavankien, inkeriläisten ja muiden luovutuksista esim. Jatkosodan pikkujättiläinen s 1171–1178, Pekka Nevalainen).

²⁴ Paremmen elämän puolesta s 16–17.

kaikkiaan 1488 henkilöä tuomittiin eri pituisiin vankeusrangaistuksiin.²⁵

Asekätköjä etsittiin ja purettiin vuosien ja vuosikymmenien jälkeenkin. On ilmeistä, että vielä 2020-luvullakin on jokin löytymättä, kun kätkijöistä on aika jättänyt, eikä karttapiirroksia ole säilynyt kaikista kätköpaikoista.

Syällisiä tarvitaan

Välirauhansopimuksen 13. artikla edellytti, että Suomi tuomitsee sotaan syyllisensä. Asian muotoilu oli väljä ja epäselvä, mutta voittaneen puolen tahtoa oli kuunneltava. Lauri Haataja on osuvasti tiivistänyt liittoutuneiden keskenään käymiä keskusteluja jo sodan kuluessa; ”kenen sota sen rauha”. Suomessa 160 hengen suuruisen valvontakomission ja nimenomaan sen neuvostojäsenten sana painoi. Britit seurasivat katseella.²⁶

Jo syksyllä 1944 nostivat katkeroituneet kuutoset ymmärrettävistä syistä syyllisyysasian esiin, ja kärki kohdistui Väinö Tanneriin, voi oikeastaan sanoa, että luonnollisesti. Niin keskeinen henkilö Tanner oli sotavuosina ollut sekä sosialidemokraattisessa liikkeessä että koko maankin politiikassa.²⁷ Seurannut pitkä kärkevä keskustelu siitä, ketkä kaikki tuli saattaa syyllisinä oikeuden eteen tuomittavaksi, hyödytti erityisesti kommunistien ja kansandemokraattien vilkastuvaa järjestötoimintaa. Voimakassanaisia kannanottoja annettiin kokouksissa, julkilausumissa sekä lehtikirjoituksissa, ja taustalla myös valvontakomissio lähestyi päättäjiä ja keskeisiä poliitikkoja omilla käsityksillään ja vaatimuksillaan. Hertta Kuusisellakin oli omat syytettävien nimet tarjolla.²⁸

Keskustelussa viitattiin joskus niihin vaikeuksiin, oikeudellisiin rajoituksiin ja suoranaisiin kärsimyksiin, joita järjestöt sekä vangittuna tai turvasäilössä olleet olivat sotapolitiikan takia joutuneet kokemaan. Niilläkin perusteltiin rankaisutoimia.

Esimerkiksi TSL:n aiempi sihteeri Pekka Railo kosketteli marraskuussa 1944 SDP:n puoluekokouksen puheenvuoroissaan tätä aihepiiriä. Työväenjärjestöt olivat hänen kokemuksensa mukaan voineet kyllä toimia, ”joskin sota-ajan yleiset rajoitukset huomioon ottaen”. Se havaittiin edellä TSL:n toiminnastakin. Hän myönsi, että Suomessakin oli ”joku määrä poliittisia ja

²³ Asekätkennästä ks. Suomen historian pikkujättiläinen s 769–771 (Haataja); Tasavallan vuodet s 162 (Jorma Kallenautio).

²⁶ Suomen historian pikkujättiläinen s 742 (Haataja).

²⁷ Jaakko Paavolainen on muistuttanut (1989 s 318), että sotavuosina Tannerilla oli monta roolia: hän oli esimerkiksi omiensa keskuudessa taipuvaisempi rauhaan kuin hallituksessa. Ja jos häntä ajatellaan ”kansakuntaa koossa pitävänä nivelenä, sen tietenkin täytyi taipua eri suuntiin”.

²⁸ Ulkoministeri V. M. Molotov opasti henkilökohtaisella salasanomalla 14.11.1944 A. Zdanovia, ettei tämä saanut julkisesti ”sekaantua suoraan oikeuden toimintaan”, koska se tekisi huonon vaikutuksen. Mutta kuitenkin Zdanovin tuli vaatia Suomen hallitukselta ”välttämättömiä toimenpiteitä” (Varjo Suomen yllä s 327, ks. myös s 328–343).

sotilaallisia hiekan rattaisiin heittäjiä pidätetty”. Jonkin verran kaunistellen Railo totesi, että ”varsin harvoja poikkeuksia lukuunottamatta ne on voitu palauttaa yhteiskuntaan hyvissä voimissa ja toimintakykyisinä”. Hän totesi, että sotavuosien ”virallinen vaino on ollut leppoisa” verrattuna monissa muissa maissa tapahtuneisiin vastaaviin toimiin ja myös Suomessa vuoden 1918 sisällissodan ”jälkimuistoihin”, joista hänellä olikin henkilökohtaisia kokemuksia.²⁹

Työväen Sivistysliiton ei tarvinnut sentään järjestönä ottaa kantaa sotasyllisyysoikeudenkäyntiin. Sen puheenjohtaja, kansanedustaja Väinö Voionmaakaan ei ollut kaikkein äänekkäimpänä vaatimassa syytteitä ja tuomioita. Hänelle oli kyllä jäänyt paljonkin hampaankoloon esimerkiksi Väinö Tannerin toiminnasta, minkä kirjeet ja päiväkirjamerkinnot osoittivat. Jotain hän sanoi avoimesti ääneenkin. Uudessa tilanteessa näkyi kitkaa syntyvän siitäkin, että Voionmaa tuki lujasti Paasikiven omaksumaa linjaa suhteessa Neuvostoliittoon.

Voionmaa oli asiassa kuitenkin yhdellä tavalla aivan eturivissä, sillä hän oli SKDL:n Hertta Kuusisen ja SDP:n Yrjö Kallisen jälkeen kolmantena allekirjoittajana eduskunnan puhemiehelle jätetyssä välikysymyksessä kesäkuun lopulla 1945. Samassa joukossa oli tosin 50 muutakin kansanedustajaa, näiden kahden mainitun ryhmän lisäksi runsaasti ruotsalaisen kansanpuolueen edustajia ja myös kaksi maalaisliittolaista. Mukana oli rauhanoppositiosta tuttuja henkilöitä. Välikysymys oli sikäli taitavan pyöreästi muotoiltu, että sen ääneen sanottuna päällimmäisenä lähtökohtana ei ollut sotasyllisten tuomitseminen ja rankaiseminen. Se siellä sisällä kuitenkin oli.

Välikysymyksessä ja sen perusteluissa muun muassa viitattiin sellaisen uuden yhteiskuntahengen toteuttamiseen, jolla saataisiin Yhdistyneiden kansakuntien luottamus. Tätä ei saavutettaisi ”sanoutumatta selvästi irti niistä mielipiteistä ja ihanteista, jotka aikaisemmin innoittivat eräitä piirejä maassamme”. Hallitusta pyydettiin ilmoittamaan mihin toimiin se aikoi ryhtyä ”saattaakseen pois päiväjärjestyksestä kaikki ne poliittiset kysymykset, jotka liittyvät maan osallistumiseen sotaan Saksan rinnalla sen hyökätessä Neuvostoliittoa vastaan, erinäisten sopimusten rikkomisiin, antikomintern-sopimuksen hyväksymiseen, ns. Ribbentrop-sopimuksen allekirjoittamiseen ym. Suomen kansainvälistä asemaa heikentäviin toimenpiteisiin, joista eduskunnalle ei aikanaan ole annettu riittäviä selontekoja eikä eduskunta ole ollut niihin liittyvien tapausten tasalla”. Tekstissä viitattiin myös siihen, että kovin monet aiemmissä tehtävissään ”kompromettoidut” henkilöt olivat edelleen tehtävissään, jopa johtavilla paikoilla.

Vahvin ydin oli kohdassa, jossa vihjattiin mahdollisuuteen, että maan ulko- ja sisäpoliittinen asema saattaisi heikentyä, ellei kysymystä ”sotaan ryhtymisestä Saksan rinnalla” ja siihen liittyvistä seikoista selvitetäisi. Hallitukselta kysyttiin mihin toimenpiteisiin se aikoi ryhtyä asian poistamiseksi nopeasti päiväjärjestyksestä ”saattamalla asianomaiset henkilöt lailliseen edesvastuuseen”. Lisäksi viitattiin monella lauseella perustellen myös poliittisen puhdistuksen

²⁹ SDP:n puoluekokouspöytäkirja 1944 s 52, myös lainaukset.

aikaansaamisen tarpeeseen.³⁰

J. K. Paasikiven hallitus, ”kolme suurta”, tai Voionmaan sanoin ”kolme vahvaa”, ei kovassa poliittisessa paineessa, niin kotimaisessa kuin ulkoisessakin, voinut muuta kuin antaa eduskunnalle elokuussa 1945 lakiesityksen sotaan syyllisten rankaisemisesta. Asia ei edennyt juohevasti, sillä kysymys oli ensinnäkin käytännössä taannehtivasta laista.³¹

Muitakin kiemuroita oli, mutta yksityiskohtiin menemättä voidaan tässä todeta, että marraskuussa 1945 oikeudenkäynti aloitettiin Säätytalossa Helsingissä. Erityinen tutkijakunta onnistui monella tavalla tasapainoillen rajaamaan syytettyjen määrän kahdeksaan. Sotatoimien ylipäällikköä ei syytetty. Ilmeistä oli, että ehkä aatteessaan lujimpia kommunisteja ja kansandemokraatteja lukuun ottamatta useimmat suomalaiset jotenkin ymmärsivät – tai ovat ainakin myöhemmin ymmärtäneet – syytetyiksi joutuneiden olevan tilanteessa sijaiskärsijöitä, voittajien vaatimuksesta. Väinö Tanner oli yhtenä hyvänä esimerkkinä: hän ei edes ollut valtioneuvoston jäsen kesäkuussa 1941 jatkosodan sotatoimien alkaessa. Koko välttämätön oikeusprosessi piti kansakuntaa monella tavalla jännittyneessä puristuksessa.³²

TSL:n puheenjohtajat eri linjoilla

Hyvin mielenkiintoista oli, että TSL:n varapuheenjohtaja Yrjö Kallinen ei omista periaatteellisista syistään nähnyt kuitenkaan aiheelliseksi sotasyllisten tuomitsemista, vaikka hän oli välikysymyksen toisena allekirjoittajana. Hän toi omat käsityksensä esiin filosofisen monisanaisesti ja kaunopuheisesti sos. dem. eduskuntaryhmän varapuheenjohtajana puheenvuorossaan heinäkuussa 1945, kun asiaa käsiteltiin eduskunnassa.

Lyhyesti ilmaisten Kallinen torjui ”kosto- ja rankaisemisajatuksen”, mutta ei siinä kaikki. Hän painotti samalla, etteivät asiat voisi kuitenkaan jäädä ennalleen. ”Ne, jotka ratkaisevalla tavalla vaikuttivat Suomen kytkemiseksi Saksan sotapolitiikkaan, on saatava syrjään julkisen elämän näkyviltä ja vaikuttavilta paikoilta.” Itse asiassa heidän olisi jo pitänyt osata tehtävistään vapaaehtoisesti. Puheessaan hän myös roimi kansandemokraattien/kommunistien järjestämiä laajoja mielenilmaisuja asian ympärillä. Osuuskauppamiehenä Kallisella oli paljonkin myönteistä kokemusta läheisestä yhteistoiminnasta Väinö Tannerin kanssa ja hän ymmärsi hyvin Tannerin vaikeuksia päätöksenteon hetkillä.³³

³⁰ Välikysymys julkaistu esim. SKP:n asiakirjoja s 75–77, myös lainaukset; teksti on kirjassa otsikoitu: ”Välikysymys sotaan syyllisten rankaisemisesta”.

³¹ Voionmaa oli toista mieltä lain taannehtivuutta moittineiden kanssa ja viittasi esim. saksalaisia päättäjiä vastaan nostettuun Nürnbergin prosessiin. Sekin oli takautuva, koska länsimaisessa oikeudenkäytössä ei ollut säädöksiä tämän tapaisista asioista (kirje pojalle 23.11.1945, Voionmaa 1971 s 425).

³² Suomen poliittinen historia 1809–1999 s 218–219 (Nevakivi).

³³ Kallinen 1972 s 132–139, lainaukset s 136; ks. myös Salminen s 162–165; Suonoja 2019 s 175–176; pääministerin asiallisen kiihkoton vastaus välikysymykseen ks. esim. SKP:n asiakirjoja s 78–83; sen mukaan ”sotasyllisyyttä samaten kuin poliittista puhdistusta yleensäkin koskeva kysymys olisi mahdollisimman

Voionmaa puolestaan ymmärsi hyvin ja hyväksyi Tannerin joutumisen yhdeksi syytetyksi. Varmaan äärimmäisin puuskahdus oli joulukuun 21. päivänä 1945 tavanomaisessa kirjeessä pojalle: ”On merkillistä kuinka paljon kokonainen maa voi saada kärsiä yhden ainoan miehen takia, Saksa Hitlerin, Suomi Tannerin.” Kirjeen kirjoittaja huomasi itsekkin heti syytöksensä ja rinnastuksensa täydellisen kohtuuttomuuden, sillä hän jatkoi lieventäen ja selitellen: ”Suo anteeksi; vertaukset aina ontuvat, mutta saattavat olla oikeutettuja. Tämä helvetillinen jännitys ja mielten kidutus saisi jo loppua.”³⁴

Suomessa sodan jälkiselvittelystä selvittiin vankeustuomioilla. Luonnollista oli, että tuomiot herättivät toisaalla laajalti pettymystä, jos kohta toisaalla iloa ja suurta mielihyvää.³⁵ Asetettu sotasyllisyystuomioistuin antoi (äänin 8-7) tuomionsa helmikuun lopulla 1946.³⁶ Presidentti Risto Ryti (edistyspuolue) sai 10 vuotta kuritushuonetta, entiset pääministerit J. W. Rangell (ruotsalainen kansanpuolue) 6 vuotta vankeutta ja Edwin Linkomies (kokoomuspuolue) 5½ vuotta, entinen ministeri Väinö Tanner (sosialidemokraattinen puolue) 5½ vuotta, suurlähettiläs T. M. Kivimäki (edistyspuolue) 5 vuotta sekä entiset ministerit Antti Kukkonen (maalaisliitto), Henrik Ramsay (ruotsalainen kansanpuolue) ja Tyko Reinikka (maalaisliitto) 2-2½ vuotta vankeutta. Presidentti armahti Rytin terveydellisistä syistä vuonna 1949, muut istuivat käytännössä tuomioistaan puolet.³⁷

Tuomiot eivät parantaneet esimerkiksi työväenliikkeen eri suuntausten keskinäisiä välejä, puhumattakaan monista henkilökohtaisista suhteista. Tannerin ja Voionmaankin välit kärsivät uudesta ristiriitatilanteesta.³⁸

Mielenkiintoista on kuitenkin lukea Voionmaan kesäkuussa 1946 pojalleen Tapiolle lähettämästä kirjeestä jopa lievää pahoittelua sotasyllisten osalta. Poliittinen tilanne oli kiihkeä, hallituksessa oli ristivetoa, kuten Voionmaa oli kuullut. Huhuttiin myös, että SKP saisi toimintaohjeita jostakin, sillä mielenosoittajien liikehdintä jatkui. Väinö Voionmaa kirjoitti, mitä ilmeisimmin neuvostovaatimukseen ja toisaalta entiseen lapuanliikkeeseen viitaten: ”Molokin aukeaan kitaan on nähtävästi heitettävä verraten usein uusia uhreja, etupäässä upseereja ja muita sotasyllisiä –

pian saatava lopulliseen ratkaisuun”. Se oli välttämätöntä niin ulkopoliitiikan takia kuin sisäpolitiikan rauhoittumisenkin vuoksi (lainaus s 82).

³⁴ Voionmaa 1971 s 430.

³⁵ SKP:n puoluetuomikunnan poliittinen jaosto oli kannanilmauksessaan hyvin tyytymätön: tuomiot jäivät erittäin lieviksi. Tilanteessa oli kuitenkin jaoston mukaan tärkeintä periaatteellinen puoli ja siinä oli nyt saatu voitto ”edistyksellisille voimille” (SKP:n asiakirjoja s 83).

³⁶ Ks. valvontakomission vaatimukset Varjo Suomen yllä s 343; ks. myös Salomaa 1964 s 131–132.

³⁷ Suomen historian pikkujättiläinen s 771–775 (Haataja); Tasavallan vuodet s 162–165 (Kallenautio); Soikkanen 1991 s 69–90; ks. yksityiskohtaisemmin Jukka Tarkka: 13. artikla. Suomen sotasyllisyyskysymys ja liittoutuneiden sotarikospoliittikka vuosina 1944–1946. Helsinki 1977.

³⁸ Maria Lähteenmäki arvioi laajalti Voionmaan, Tannerin ja myös Paasikiven keskinäisiä tunnelmia ja ongelmallisia suhteita sekä esittää, että Tanner olisi jopa Linda-rouvansa tavoin vähätellyt Voionmaata myös historian tutkimuksen merkityksettömyyden takia (2014 esim. s 419–440).

lapualaiset kekkulit merkkillistä kyllä näkyvät saavan olla koko rauhassa.”³⁹

Kunnallisasioiden opiskelun tarvetta

Eduskuntavaalien jälkeen olivat vuorossa kunnallisvaalit joulukuussa 1945. Aikojen muuttumista kuvastivat esimerkkinä hyvin juuri sen vuoden uudet opintosuunnitelmat, jotka TSL:n parissa laadittiin opintokerhoväelle.⁴⁰

J. E. Janatuinen: Kunnallislait ja kunnallinen vaalilaki

Into Kallio: Kunnallistiedon alkeet

Aira Kolula: Piirteitä neuvostokirjallisuudesta

Aune Mäkinen-Ollinen: Kunnan huoltotoimi

Oiva Valavaara: Juhlatoiminnan opiskelu

Oiva Valavaara: Kulttuurimaantiede

Tässä ei ole tarpeen tarkastella joulukuun kunnallisvaaleja yksityiskohtaisemmin.

Kansandemokraattien ja kommunistien kannatuksen myötätuuli näytti yhä voimakkaammalta. On todettu, että sitä jonkin verran tuki myös loppukevällä 1945 Yleisradion uudeksi pääjohtajaksi valittu vasemmistohenkinen kirjailija Hella Wuolijoki mahdollisuuksillaan vaikuttaa esimerkiksi keskusteluohjelmien esiintyjiin ja hieman ohjelmistorakenteeseenkin.⁴¹

Mielenkiintoista oli, että nyt sosialidemokraatit tekivät kansandemokraateille ehdotuksen vaaliliitosta. Sellainen toteutuikin useimmissa kunnissa. Kaiken kaikkiaan työväen ehdokkaat saivat enemmän ääniä kuin koskaan kunnallisvaaleissa, lähes 580 000 ääntä, SKDL hieman enemmän (22,7 prosenttia) kuin sosialidemokraatit (22 prosenttia). Porvarilliset ja muut ryhmät saivat kuitenkin niukan äänenemmistön (51,9 prosenttia) ja vaalimatemiikan ansiosta paikoista hieman suuremman (54,1 prosenttia). Edellisistä kunnallisvaaleista oli jo kulunut yhdeksän vuotta, ja henkilövaihdokset olivat senkin vuoksi suuria.⁴²

Kunnallisilla voimasuhteilla oli suoraa merkitystä esimerkiksi Työväen Sivistysliiton toimintaan, kun ajatellaan sivistystyöhön myönnettäviä määrärahoja – puhumattakaan sitten kaikesta muusta kunnan toimialaan kuuluvasta, kuten myös muun muassa uuden maanhankintalain soveltamisesta tai ajankohtaisen elintarvike- ja polttopuutilanteen hoitamisesta. Kolmekymmenluvun alkupuolen ahdistava henki jäi näillä uusilla voimasuhteilla yhä kauemmas. Enää ei kamppailtu suojeluskuntien

³⁹ Voionmaa 1971 s 446–447, lainaus s 447.

⁴⁰ Työväen Sivistysliitto vuonna 1945 s 17.

⁴¹ Suomen poliittinen historia s 273 (Kulha); Tuomioja 2006 s 323–330.

⁴² Kunnallisvaaleista 1945 ks. esim. Soikkanen 1991 s 91–96; Soikkasen mukaan (1991 s 91) sos.dem. enemmistö halusi taktikoida ja osoittaa oppositiolleen, että vaaliliitto tuottaisi sosialidemokraateille menetyksiä suhteessa SKDL:n kannatukseen. Erkki Salomaa (1964 s 120) oli puolestaan varma, että ilman vaaliliittoa sosialidemokraatit olisivat hävinneet vielä enemmän.

määrärahoistakaan.

Uusilla tulokkailla oli monessa kunnassa suurta opettelu- ja opiskelun tarvetta. Sosialidemokraateilla oli jo paljon kokeneita kunnallisvaikuttajia, mikä saattoi usein antaa hienoisen etulyöntiaseman neuvotteluissa ja päätöksenteossa. Mielenkiintoista oli myös se, että suuresta kannatuksesta huolimatta joillakin paikkakunnilla kansandemokraateilla ei ollut tarjota erilaisiin luottamustehtäviin, kuten kunnanhallitukseen tai lautakuntiin, riittävästi ääniosuuden mahdollistamia kokeneita henkilöitä. Kaksikielisissä kunnissa oli lisäksi ruotsin kielen osaaminen välttämätön edellytys keskeisissä kunnallisissa luottamustehtävissä.⁴³ Kannatus oli noussut nopeasti, eivätkä järjestövoimat olleet pysyneet kehityksessä mukana. Ajan kuluessa tilanne korjaantui puolueväen koulutuksen avulla.

Pian sotasyllisyysoikeudenkäynnin jälkeen presidentti Gustaf Mannerheim luopui maaliskuun 1946 alussa terveydellisistä syistä tehtävästään. Jo muutamaa päivää myöhemmin eduskunta valitsi jäljellä olleen kauden ajaksi uudeksi tasavallan presidentiksi pääministeri J. K. Paasikiven. Hänen nimensä ja kokemuksensa myös suurlähettiläänä Moskovassa viittasivat vahvasti siihen, että hänen johdollaan ulkopoliitikassa tunnustettiin nyt painokkaasti historian ja maantieteen tosiasiat.

Uuden hallituksen muodostamisessa näkyi Työväen Sivistysliitto aivan poikkeuksellisella tavalla kahden puheenjohtajansa kautta. Väinö Voionmaalla oli aluksi sekä omassa sosialidemokraattisessa ryhmässään että myös presidentin taholta kannatusta uuden hallituksen muodostajaksi. Tosin nimi oli vain yksi muutamasta esillä olleesta, eikä hän kirjeessä pojalleen ehdotuksesta innostunut. Hämeen heimon historiakin oli pahasti kesken, ja nyt olisi ollut mukavaa viettää välillä rattoisia hetkiä kaikessa rauhassa takkavalkean ääressä tai nauttia luonnosta. Reippaasta sävystä huolimatta kirjeestä oli myös luettavissa, että hän tunsikin itsensä heikoksi ja väsyneeksi.⁴⁴

Kiintoisaa oli, että puolueen lojaalilla oppositiolla oli nyt vahvempaa halua vastuunkantoon ja pääministerin tehtävään hallituksessa kuin enemmistöllä; sotavuosien vastuunkannon ikävistä seurauksista oli monilla tosiaan kokemusta. Erinäisten vaiheiden jälkeen Paasikivi nimesi hallituksen muodostajaksi suurten puolueiden esittämän aiemman puolustusministerin Mauno Pekkalan, Metsähallituksen pääjohtajan, muodollisesti sosialidemokraattisen opposition edustajana, mutta jo kansandemokraatteihin kallellaan. Kokoonpano pysyi puolueiden osalta samana.

Pasifisti Kallinen puolustusministeriksi

Valtioneuvoston jäsenten osalta yksi muutos heijastui merkittäväällä tai ehkä merkillisellä tavalla Työväen Sivistysliittoon: liiton varapuheenjohtaja, yleisesti rauhanaatteen kannattajana tunnettu Yrjö Kallinen päätyi uuteen hallitukseen puolustusministeriksi. Ratkaisu oli todella erikoinen, kun

⁴³ Haikara s 100–102; ks. myös esimerkkiä Espoon maalaiskunnasta Tuomisto 1984b s 171–175.

⁴⁴ Voionmaa 1971 s 431, 436–437, 439; pääministeriehdotuksesta hän mainitsi: ”Vie ja viipota, se vielä puuttuisi!” (lainaus s 431).

muistaa teosofian ja etenkin pasifismin⁴⁵ ohella lisäksi Kallisen taustaa vuoden 1918 vankileireiltä ja kuolemantuomioilla uhattuna. Aseisiin hän ei ollut koskenut, punakaartilainen hän ei ollut millään tavalla ollut.

Hallituksen kokoaminen tapahtui poikkeavalla tavalla. Mauno Pekkala soitti henkilökohtaisesti puhelimitse henkilöille, joita toivoi hallitukseensa. Kallisen hän esimerkiksi tavoitti Hämeestä, paikallista osuusliikettä katsastamasta.⁴⁶ Menettelyllä sivuutettiin esimerkiksi sosialidemokraattien päättävät elimet. Ne kyllä napisten hyväksyivät sitten ratkaisut.

Kallinen oli Pekkalalle tuttu jatkosodan aikaisesta rauhanoppositiostakin, ja myös muita tämän suunnan nimiä oli tulossa hallitukseen. Hänestä tuli salkuton kansliaministeri, ja pääministerin oli tarkoitus hoitaa siinä sivussa itse myös puolustusministerin tehtäviä. Jonkin hetken kuluttua selvisi, ettei se lain mukaan ollut mahdollista. Pekkala halusi pitää Yrjö Kallisesta kiinni, ja presidentti Paasikivi kannatti: tehdäänkin hänestä puolustusministeri. Muistelmiensa mukaan Kallinen harasi rauhantahtoisen maailmankuvansa takia ministerintehtävän vaihtoa vastaan. Hänet pehmitti presidentin viesti, jonka mukaan maa oli ”vasta välirauhan tilassa – nyt on saatava puolustusministerin paikalle mies, joka tunnetaan rauhanmiehenä ja joka siis siinä asemassa kelpaa symbolisoimaan hallituksen tahtoa päästä rauhansopimukseen”.

Presidentin viestin välittänyt pääministeri vetosi: ”Sinua tarvitaan nimenomaan rauhanmiehenä tähän posttiin.” Perusteluissa saattoi hyvin olla aidosti perääkin. Sakari Kiuru onkin todennut: ”Epäluuloinen neuvostojohto ei voinut pitää rauhanmies Kallista aggressiivisena ja voittajan sotilaallista asemaa vaarantavana poliitikkona!”

Käytännössä Kallinen ryhtyi hoitamaan maaliskuun 1946 lopulla puolustusministerin tehtävää verraten muodollisesti, sillä presidentin ja pääministerin kanssa sovittiin niin, että hän ei hoitaisi mitään aseita ja sotaa koskevia asioita. Pääministeri hoitaisi ne sivutoinään. Hänen ei tarvinnut myöskään tehdä mitään armeijan ns. sotapotentiaalin lisäämiseksi, mikä oli hänelle henkilökohtaisesti hyvin tärkeä näkökohta. Se olisikin kyllä ollut vaikeata, ellei suorastaan mahdotonta välirauhansopimuksen tiukkojen rajoitusten vallitessa. Tehtävien rajat kirjattiin valtioneuvoston pöytäkirjaan.⁴⁷

Sivistysliiton puheenjohtajalla Väinö Voionmaalla oli itsenäisen Suomen hallituksissa kaksi suurta

⁴⁵ Vaikka Kallisesta puhutaan ymmärrettävästi pasifistina, hän itse totesi ainakin Heimo Huhtasen em. haastattelussa 1971, ettei hän ollut ”mikään -isti, ei pasifistikaan”. Tässä sanaa tässä kuitenkin käytetään, paremman puutteessa.

⁴⁶ Kirjeessä pojalleen 29.3.1946 Voionmaa mainitsee olleensa hieman yllättynyt Kallisen suostumuksesta, ensin kuultujen kieltäytymisten jälkeen, ”tämä Kallinen oli ensimmäinen vastaanottamaan tarjotun ministeripaikan”. Hän arvioi: ”Jotain persoonallista laskelmaa Kallisen nimityksessä lieneekin.” (Voionmaa 1971 s 439). Maininnat kertonevat jotain toverusten keskinäisistä suhteista.

⁴⁷ Soikkanen 1991 s 97–104; Kallinen 1972 s 142–144, lainaus s 143; Suomen historian pikkujättiläinen s 777–780 (Haataja); Kiuru 2004a s 123; ks. myös Salminen s 177–179; Suonoja 2019 s 155–157.

tonttia hoidettavana: ulkopolitiikka sekä kauppa- ja teollisuusministerin tehtävät. Ulkosuhteet olivat hänelle hyvin tärkeitä, kansojen välinen rauha samoin, ja jälkimmäisessä tehtävässään hän kykeni lisäksi suoraan vaikuttamaan, paitsi työväestön hyvinvointiin, myös eräin osin koulutusmahdollisuuksiin, mikä välillisesti sivusi TSL:n toimintakenttää. Varapuheenjohtaja Yrjö Kallisen ministeripestin oma ydin liittyi, ministeriön nimestä ja toimialasta huolimatta, yleisinhimilliseen rauhan sanomaan, mikä oli juuri hänen sydäntään lähellä.

Ymmärrettävästi Kallista hieman vierastettiin tehtävässä, sekä puolustusvoimissa että sen ulkopuolella, mutta hän itse otti asiat asioina, niin myös välttämättömät tapaamiset valvontakomission edustajien kanssa. Hän ei aikonut ”yrittää törmäillä kuten härkä porsliinikaupassa”, kuten hän muistelmissaan luonnehti. Keskusteluissa kenraalien kanssa hän esitti omat käsityksensä ja antoi arvoa kuulemalleen. Hänelle myös pian selvisi, että puolustusministerin tehtävä oli sittenkin kokonaisuudessaan perin siviilimäinen, eikä hänen noita alussa ehdoiksi asettamiaan rajoituksia olisi ilmeisesti edes tarvittu.

Kallinen oli ministerinä hyvin kiinnostunut puolustusvoimien henkilöstön toimeentulosta; sen piti olla kunnollinen, kun heidät oli palvelukseen otettu ja he tehtäviään hoitivat. Ryhdikkäästi ja muodollisesti Yrjö Kallinen hoiti tervehdykset, vastaanotot ja kunniakäynnit. Ja hänhän osasi puhua tarvittavan vakuuttavasti, jyhkeästi ja voimakkaalla äänellä. Ainakaan muistelmiensa mukaan hän ei kokenut ristiriitoja sotilasviranomaisten kanssa.

Hän arveli kuitenkin olleensa kaikkien aikojen huonoin suomalainen puolustusministeri ainakin siinä mielessä, ettei hän ollut, eikä edes pyrkinyt olemaan ”sotainen tai edes sotilaallinen”. Lähes kahden ja puolen vuoden kokemuksella hän arvioi myöhemmin 1950-luvun muistelmissaan, ehkä monille hieman yllättäen: ”Ne suomalaiset miehet, jotka asetakeissaan tapasin tuona aikana ja joiden kanssa selvittelin milloin ikäviä, milloin huvittavia saikkinoita, säilyvät mielessäni kuolemaani saakka ja ajattelen heitä todella kunnioittaen.”⁴⁸

Yrjö Kallinen oli pasifistina tai laajemmin ilmaisten rauhanaatteen kannattajana kaikkea aseellista toimintaa vastaan. Puolustusministerinä hän joutui kaudellaan ottamaan kantaa aseista kieltäytymiseen, kuten Kyösti Suonoja on kuvannut. Muutamat kansanedustajat halusivat vuonna 1945 tekemänsä aloitteen mukaan muuttaa vuoden 1931 lakia asevelvollisista, joita omantunnonnsyyt estivät palvelemasta aseellisena puolustusvoimissa. Laki ei ollut voimassa sodan aikana, ja sen ankaran tulkinnan perusteella monet aseista kieltäytyneet olivat sodan aikana saaneet vankeusrangaistuksia. Kallisella oli muutoshankkeelle ymmärrystä, ja aivan erityisesti Jehovan todistajien uskonnollisen vakaumuksen merkitykselle. Asia ratkesi kieltäytyjien näkökulmasta myönteisempään suuntaan kuitenkin vasta hänen ministerikautensa jälkeen.⁴⁹

⁴⁸ Kallinen 1972 s 145–153, lainaukset s 146, 153; Suonoja 2019 eri kohdin, esim. s 158 (kuva ja kuvateksti).

⁴⁹ Suonoja 2019 s 181–187.

Jussi Pikkusaari on Erno Paasilinnan tavoin kiinnittänyt huomiota Yrjö Kallisen suhtautumiseen aseista kieltäytyneen, maan laajuisesti tunnetun pasifistin Arndt Pekurisen (1905–41) tapaukseen. Hänet teloitettiin sota-oikeuden päätöksellä Suomussalmella rintamalle vietynä ja siellä palveluksesta kieltäytyneenä. Puolustusministeri Kallinen, joka tunsikin Pekurisen 1930-luvulla, ei sodan jälkeen vienyt eteenpäin kuolemaan johtaneen tapahtumasarjan tutkimista, vaan päinvastoin lopetti sen. Voi hyvin aprikoida Kallisen perusteita: mahdollisesti hän ei halunnut tutkimuksella ärsyttää tuossa muutenkin hankalassa tilanteessa puolustusvoimien johtoa. Muitakin vaihtoehtoja voisi tulla mieleen. Joka tapauksessa hän osallistui sittemmin huomattavalla rahasummalla keräykseen hautamuistomerkin aikaansaamiseksi Malmin hautausmaalle ja järjesti lisäksi leskelle sotaleskieläkkeen.⁵⁰

Mauno Pekkalan hallituksen ohjelmassa ja tavoitteissa oli sosiaalipoliittista painotusta, lapsilisäjärjestelmästä alkaen, ja myös työmarkkinoille kohdistettiin muutoksia. Luonnollista oli, että työläisiä ahdistanut pahimman lapuolaisajan lainsäädäntöä 1930-luvulta kumottiin viimeisiltäkin osin. Jo keväällä 1946 annettiin työntekijöitä koskeva uusi vuosilomalaki, ja kesän alkaessa uusi työehtosopimuslaki sekä laki työtuomioistuimista. Laki tuotantokomiteoista oli käytännössä vähemmän merkittävä kuin periaatteellisena ratkaisuna. Metsä- ja uittotyöläisten työmaa-asunnoille asetettiin vaatimustaso kämpäläillä. Vuosien 1945–47 kuluessa ammatillinen työväenliike saavutti viimein pitkään ajamansa merkittävän tavoitteen: työnantajien kanssa neuvoteltiin kaikille keskeisille aloille työehtosopimusjärjestelmä.⁵¹

Enemmistö vai oppositio?

Loppusyksyn 1944 puoluekokous ei kokonaan puhdistanut sosialidemokraattisen liikkeen vähintäänkin kaksijakoista ilmaa. Syksyllä 1945 todettiin yhteisesti, että tarvittaisiin ylimääräinen kokous, jossa voitaisiin selvittää enemmistön ja opposition erimielisyyksiä. Kokous päätettiin järjestää kesäkuussa 1946.

On sangen mielenkiintoista lukea jo elokuun alussa 1945 Voionmaan kirjeestä pojalleen, että lojaalilla oppositiolla oli tuossa vaiheessa ”jonkinlainen järjestökin”. Hän mainitsi puheenjohtajana Yrjö Kallisen, varapuheenjohtajana Atos Wirtasen, ja oli hän itsekkin joukossa mukana. Tarkoituksena oli valmistautua voimakkaaseen esiintymiseen tulevassa puoluekokouksessa ja pitämään ”selvää linjaa eduskuntaryhmässäkin”.⁵²

Sivistysliitto oli siten kahden keskeisen henkilönsä kautta vahvasti edustettuna syksyllä 1945 tässä ”jonkinlaisessa järjestössä”; kenties kuvaavampi sana olisi vapaamuotoinen ryhmä tai toimikunta.

⁵⁰ Pikkusaari 2014 s 87–88; muistomerkki paljastettiin 1977; Pikkusaari viittaa erityisesti Erno Paasilinnan teokseen ”Rohkeus: Arndt Pekurisen elämä ja teloitus”, 1998.

⁵¹ Ks. esim. Suomen työväenliikkeen historia s 265–267, 274; vrt. Suomen hallitukset ja hallitusohjelmat s 277–279.

⁵² Voionmaa 1971 s 412, kirje päivätty Kesärannassa 3.8.1945.

Rinnastuksena ja osin yhtenä ilmeisenä taustajuurena tulee helposti mieleen sodanaikainen rauhanoppositio. Lojalin opposition keskeistä, julkisuudessa ehkä tunnetuinta, joskaan ei kärkevinä henkilöä Karl-August Fagerholmia, hän ei tässä maininnut. Fagerholm pyrkikin esiintymään sovinnollisesti. Sivistysliiton sihteerin, pian Työväen Akatemian johtajaksi siirtyvän Reino Oittisen nimikään ei ollut esillä, eikä tämä varmasti mukana ollutkaan.⁵³

Heti vuoden 1946 alussa käynnistyi kamppailu, jossa osapuolet esittelivät tavoitteitaan pyrkien samalla vaikuttamaan puoluekokousedustajien valintaan jäsenäänestyksessä.

Sosialidemokraattisessa lehdistössä taitettiin sanan peistä innokkaasti. Opposition kärkinimistä erityisesti Kallinen osallistui kevään 1946 kuluessa ahkerasti lehtikeskusteluun. Hän toi muun muassa kiintoisalla tavalla esiin, ettei puolueen sodan aikana omaksuma toimintalinja enää kyennyt kokoamaan jäsenistöä, vaan nyt oli linjaa muutettava. Se puolestaan edellytti henkilövaihdoksia, joita kuitenkin oli hänen mukaansa rajattava pienimpään mahdolliseen määrään.⁵⁴

Hannu Soikkanen on kuvaillut, kuinka kevään kuluessa opposition asemat heikkenivät kuitenkin vähitellen. Järjestötaistelu kommunisteja vastaan laajeni työväenjärjestöjen laajalle kentälle, ja siten opposition toivoman vasemmiston laajan yhteistyön heikentyvät mahdollisuudet kavensivat opposition kannatuspohjaa. Tämä asetelma vei SDP:n enemmistölinjaa ja oppositiota itse asiassa toisiaan lähemmäs.

Tilanne oli monella tavalla ristiriitainen myös sen takia, että yhdessä oltiin edelleen ”kolmen suuren” hallituksessa, joka keväällä koki joitakin muutoksia presidentin vaihtumisen takia. Hallituksen muodostamisen tapa sai puoluekokouksessa Helsingin työväentalolla 15.–17.6.1946 osakseen arvostelua, samoin hallituksen linja, jota ei pidetty työväelle riittävän myönteisenä. Vielä muisteltiin myös sotasyllisyyskysymyksen kipeitä ratkaisuja. Kuitenkin sota-aikaan ja sen aikaiseen toimintaan liittyneet keskustelut ja ratkaisujen arvostelu alkoi jäädä taka-alalle, kun huomiota vaativat esimerkiksi ajankohtaiset, kommunistien ajamat palkkaliikkeet sekä suhtautuminen Neuvostoliittoon.

Puolueen kunniajäsen, TSL:n puheenjohtaja Väinö Voionmaa sai taas kutsun kokoukseen. Avausta edeltävänä päivänä hän laati pojalleen Tapiolle kirjeen, jossa hän kuvaili levottomia odotuksen tunnelmiaan.

Hänestä kokous oli tuolla hetkellä itse asiassa Suomessa koko ”sisäpolitiikkamme keskusteluympäristö”. Hän kertoi oppositioryhmän kokoontuneen etukäteen – kuten toisaalla enemmistönkin edustajat –

⁵³ Ks. Ripatti 1992 s 145.

⁵⁴ Soikkanen 1991 s 154. Kirjeessä pojalleen 11.2.1946 Voionmaa jännitti kovasti puoluekokousvalmisteluja ja aavisteli että tannerilaiset alkoivat jäsenäänestyksessä olla vahvoilla, sillä puolue toimistossa isännöivät ”entiset sapelisosialistit ja asevelikihot Varjonen ja Leskinen”. Hän kärjisti pojalleen erittäin vahvasti, että tannerilaiset aikoivat ”pokata” puolueesta pois kaikki ”lahkolaiset ja vääräuskoiset”, eli kaikki ne, jotka eivät rinnastaneet ”Tanneria Kristukseen” (1971 s 432).

taktiikkaa hiomaan. Tavoitteena oli esimerkiksi saada puoluetoimikuntaan kolme heikäläistä. Linjanvedossa tärkeintä puolueelle olisi tehdä selvä pesäero sotapolitiikasta ja asennoitua vastaavasti selkeän ystävällisesti Neuvostoliittoon. Lisäksi oppositioryhmässä oli päätetty vastustaa hyvin jyrkästi puoluetoimikunnan ehdotusta, jonka mukaan jäsenille ei sallittaisi arvostella puoluetta ja puolueen johtoa sanomalehtien palstoilla vaan ainoastaan puolueosastojen omissa kokouksissa. Voionmaa viittasi myös mahdollisuuteen, että täyden tappion hetkellä oppositiomieliset ehkä miettivät puolueesta irtautumista.⁵⁵

Kunniajäsenet saivat kaikki heti kokouksen alussa pöytäkirjan mukaan osakseen ”valtavat suosionosoitukset”. Sivistysliiton varapuheenjohtaja, puolustusministeri Yrjö Kallinenkin kirjautui pöytäkirjaan, sillä hän lähetti kokoukseen puoluetoimikunnalle kiitokset juuri saamistaan 60-vuotisonniteluista. Samalla hän toivotti ”puoluekokoukselle menestystä sekä päätöksiä, jotka yhtenäistävistä puolueen vastaista toimintaa”. Tässä sana vastainen tarkoitti nimenomaan tulevaa. Taas pääsi myös Sivistysliiton edustaja esittämään tervehdyksen yhtenä kutsuvieraana. Sen esitti kokouksen alkuvaiheissa lauantaina uusi pääsihteeri Arvi Hautamäki.⁵⁶

Skog vai Fagerholm?

Kahden suuntauksen linjanveto tiivistyi puoluekokouksessa puheenjohtajan valintaan maanantaina kesäkuun 17. päivänä 1946. Enemmistön ehdokkaana oli 48-vuotias ammattiyhdistysmies, Posti- ja lennätinlaitoksen huoltotarkastaja Emil Skog ja oppositiomielisillä 44-vuotias eduskunnan puhemies, päätoimittaja K.-A. Fagerholm. Kunniajäsen Väinö Voionmaa käytti Fagerholmin puolesta painokkaan puheenvuoron. Voionmaan nauttimasta huomattavasta arvostuksesta kertoi pöytäkirjaan kirjattu poikkeuksellinen maininta: ”Voimakkaat suosionosoitukset tervehtivät puhujaa hänen tullessaan puhujapaikalle.”

Väinö Voionmaa perusteli Fagerholmin valintaa erityisesti siten, että tämän hyvä toiminta eduskunnan puhemiehenä edusti koko maalle aivan oikeaa, selkeää suuntaa. Sen rinnalla sosialidemokraattisen puolueen oma politiikka oli niin ”epäselvää ja merkillistä”, etteivät suomalaiset sitä tahtoneet ymmärtää. Muut maatkaan eivät päässeet selville millainen politiikka oli nyt Suomessa vallalla, ei ainakaan ”tämän hyvän puolueemme otteista”. Väinö Voionmaa korosti vielä, etteivät puolueen enemmistön ja opposition näkemykset kommunisteista juuri eronneet toisistaan. Hän painotti puheenvuorossaan myös sitä, että puolueessa pitää saada olla sananvapautta, kun joissakin puheissa oli viitattu oppositioajatusten esittämisen tarpeettomuuteen. Tämänkin takeena olisi juuri Fagerholmin valinta.

⁵⁵ Voionmaa 1971 s 446–447; myöhemmissä kirjeissään hän ei palannut lainkaan puoluekokouksen asioihin; ”enemmistön ydinjoukko” oli etukäteen kokoontunut kokousta valmistellen Heinolassa (Soikkanen 1991 s 159).

⁵⁶ Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen puolueen XX puoluekokouksesta Helsingissä 15–17.6.1946. Helsinki: SDP 1948, s 22, 31–32, 70 (lainaukset s 22, 70).

Sananvapauden ajatukseen tarttui heti seuraavan puheenvuoron käyttänyt SAK:n puheenjohtaja, oppositiohenkinen Emil Huunonen. Hän kannatti professori Voionmaan näkemystä ja painotti, että ”sosialidemokraattisesta puolueesta ei tule mitään joukkoliikettä, ennen kuin siinä vallitsee määrätty demokraattinen suvaitsevaisuus”.

Äänestyksessä Emil Skog sai sitten 146 ääntä ja Karl-August Fagerholm 61. Numeroiden valossa puolueuskollinen oppositio ei ollut aivan vähäinen ryhmä. Puoluesihteeriksi valittiin Väinö Leskinen; oppositio ei ollut edes asettanut ketään ehdolle. Puoluetoimikunnan valinnassa näkyi pelkästään enemmistön näkemys, mikä väistämättä kiristi keskinäisiä tunnelmia, vaikka juuri niiden lientymistä oli puoluekokouksella toivottu.⁵⁷

Seurauksia näkyi heti: oppositio organisoi saman tien puoluekokouksen päätöspäivänä 20-henkisen Sos.dem. puolueen opposition keskustoimikunnan. Sen puheenjohtajaksi valittiin luontevasti K.-A. Fagerholm. Mukana oli paljon ammattiyhdistysväkeä, lukuisia kansanedustajia kuten TSL:n puheenjohtajat Väinö Voionmaa ja Yrjö Kallinen, myös muutamia kentän edustajia, järjestöväkeä maan eri puolilta. Joukossa oli myös Sivistysliiton pääsihteeri Arvi Hautamäki. Toimikunnan yhteys sosialidemokraattiseen järjestöväkeen jäi ohueksi, sillä se ei näkynyt sosialidemokraattisessa lehdistössä, eikä saanut sitä kautta tukea, *Arbetarbladetiä* lukuun ottamatta. Muutenkin sen yhteinen käytännön toiminta oli sangen vähäistä.⁵⁸

Tässäkin voisi kysyä oliko TSL järjestönä nyt täysin voimin mukana sosialidemokraattisen puolueen lojaalin opposition organisoituneessa rintamassa puolueen enemmistöä vastaan. Vastaus samantapaiseen kysymykseen todettiin vuoden 1943 rauhanopposition osalta edellä ongelmalliseksi sekä hieman epäselväksi, ja niin on tälläkin kertaa. Kolmen keskeisen henkilön aatteellisesta katsannosta tällainen sitoutuminen kertoi kyllä jotakin. Maltillisen ja julkisuudessa varovaisen Voionmaan kohdalla ei tässäkään voinut piirtää tiukkaa ja ehdotonta rajaviivaa, kuten jäljempänä huomataan.

Puolueen sisäisen jakautuman seurauksia näkyi syksyllä 1946 myös ruotsalaisen työväenliiton FSA:n liittokokouksessa. Siellä enemmistöasemassa olivat puolueen oppositiohenkiset. Ilmassa oli myös ajatuksia, että liitto irtautuisi kokonaan puolueesta. Se jäi kuitenkin mietittäväksi, itse asiassa pitemmäksi aikaa. Yhteistoimintaa SKDL:n ruotsinkielisten kanssa kyllä suunniteltiin, mutta lopulta siinäkään ei menty pitemmälle.⁵⁹

Yksittäisiä, vasemmalle kallellaan olleita SDP:n jäseniä erosi puoluekokouksen jälkeenkin puolueesta ja liittyi SKDL:n riveihin. Jo maaliskuussa 1946 näiden puoluetta vaihtaneiden organisaatioksi SKDL:n sisällä muodostui lyhytaikaiseksi jäänyt sosialistinen yhtenäispuolue

⁵⁷ Puoluekokouksesta ks. Soikkanen 1991 s 152–173; SDP:n puoluekokouksen pöytäkirja 1946 s 190–191, myös lainaukset; Suomen työväenliikkeen historia s 276.

⁵⁸ Soikkanen 1991 s 171, 174.

⁵⁹ Soikkanen 1991 s 172–173; Bondestam, Helsing s 315–326.

(SYP). Se irtautui kansandemokraateista yhdeksän vuotta myöhemmin ja kuihtui pois lähes saman tien.⁶⁰

Marraskuussa 1946 muodostettiin vielä oppositiomielisten omaksi puolueosastoksi Suur-Helsingin sos.dem. yhdistys. Hankkeen taustavoimina mainittiin ainakin K.-A. Fagerholm, Väinö Voionmaa ja Yrjö Kallinen, jotka eivät kuitenkaan olleet itse perustamisessa mukana. Yhdistys jäi käytännössä ainoaksi esimerkiksi. Kahden suuntauksen keskinäinen kitka todettiin puolueessa kuitenkin niin kiusalliseksi, että vuoden 1947 alussa ryhdyttiin neuvotteluihin hahmottelemaan mahdollisuutta sovitteluun. Puoluesihteri Väinö Leskinen suunnitteli keinoksi puolue toimikunnan täydentämistä neuvottelevilla lisäjäsenillä. Tällainen ehdotus iski heti kipinää. Yhtenä mahdollisena lisäjäsenenä mainittiin aluksi myös Väinö Voionmaa, mutta hän kieltäytyi.

Käytännössä koko vuoden 1947 ajan asiasta keskusteltiin, mutta vasta vuoden 1948 helmikuussa päästiin yksimielisyyteen neljästä lisäjäsenestä. Tuohon mennessä oli muutenkin puolueen sisäinen tilanne pitkälti rauhoittunut. Kolme lisäjäsenä valittiin vielä puolue toimikuntaan vuoden 1949 puoluekokouksessa, jossa Emil Skog valittiin yksimielisesti uudelleen puheenjohtajaksi.⁶¹

Kerholaisten tunnelmia

Vuosi 1945 oli monella tavalla murroksellinen Työväen Sivistysliiton toiminnassa. Vaikka pohjoisessa vielä sodittiin huhtikuun lopulle saakka, eteläisessä Suomessa se oli moneen vuoteen ensimmäinen ilman välitöntä sodan uhkaa. Opiskeluun haluttiin tarkoituksella kannustaa, kuin tavanomaisia aikoja kiirehtien. Ja sitä virisikin uudella tarmolla, kaiken kestetyin ja koetun jälkeen. Mukaan tuli aivan uutta väkeä.

Oli paikallaan myös muistuttaa vanhoja ja uusia kerholaisia opiskelun vakiintuneista periaatteista: kerhon tuli kokoontua 12 opintokokoukseen vuoden kuluessa, sillä tuli olla ohjaaja, valtionavustusta sai kirjallisuutena nyt 400 markan edestä (50 euroa; inflaatioprosentti 40) ja tuli osoittaa, että vähintään sen verran kerho oli käyttänyt varoja kirjallisuuden hankintaan, ohjaajan palkkioon tai muuten kerhotoimintaan. Lisäksi: kirjallisuuden tuli olla pääsääntöisesti tietokirjallisuutta, ”valtiollista yllytystä” ei saanut harjoittaa ja kerhon piti lopuksi laatia säädetyn kaavakkeen mukaan toimintakertomus. Vielä mainittiin, että ne tietokirjat, jotka opiskelija oli sääntöjen mukaan opiskellut, sai pitää omanaan. Sen sijaan valtionavulla saadut kaunokirjalliset teokset sekä tietokirjat, joita ei hankittu kaikille jäsenille, ne tuli luovuttaa yleiselle kansankirjastolle tai opintokerhon omaan kirjastoon.

Muitakin määräyksiä oli ja ne kerrottiin tarkoin liiton kerhoille lähettämässä hakulomakkeissa. Valtionavusta tuli hakea toukokuun puoliväliin mennessä seuraavaa, syyskuussa 1945 alkavaa

⁶⁰ Ks. esim. Viitala 1988 s 77, 83; Suomen työväenliikkeen historia s 276–278.

⁶¹ Soikkanen 1991 s 174–176, 335, 337; Suomen työväenliikkeen historia s 427–428.

opintovuotta varten.⁶²

Kansandemokraattien ja kommunistien uusien opintokerholaisten mukaan tulo opintotoimintaan sosialidemokraattisten ja muiden rinnalle näkyi myös *Työläisopiskelijan* sivuilla haastatteluisa, vaikka poliittista kantaa ei nimen ja kuvan yhteyteen avoimesti esiin laitettukaan. Lehti välitti kerholaisten vaikutelmia maanlaajuisesti, ja sen vuoksi oli sangen hyödyllistä, että eri paikkakunnat ja eri kerhot näkyivät sivuilla mahdollisimman runsaana kirjona.

Esimerkiksi kevättalvella 1945 lehteen haastateltiin muutamien tamperelaisten kerhojen aktiivisia jäseniä.⁶³ Jenny Halmelan kokemukset opinto-ohjaajakurssilta kahden vuoden takaa kesällä 1943 olivat varmaan monelle tuttuja: ”mahdollisimman paljon uusia asioita mahdollisimman lyhyessä ajassa esitettyinä” muodosti hänelle välittömästi ”jonkinlaisen sekasotkun”. Näin se varmaan yhä nykyisinkin usein käy, missä tahansa koulutuksessa tai seminaarissa. Kymmenen päivän kurssin järjestivät Työväen Akatemiassa TSL ja SAK. Teemana oli ammattiyhdistystieto ja sosiaalipolitiikka. Sekasotkusta ei sentään hänenkään kohdallaan tullut pysyväistä, sillä kurssilla saadut tiedot alkoivat myöhemmin vaikuttaa; ”ne ovat vain kypsyneet ja muodostuneet täydellisiksi”, aivan sitä mukaan kuin hän niitä kerhossa tarvitsi. Kurssi antoi itseopiskelulle ”pohjan jolle on helppo rakentaa”.

Monivuotinen opintokerholainen ja kerhon ohjaaja Yrjö E. Rantala mainitsi löytäneensä juuri kerhotyöstä pohjan rakentaessaan ”käsityksien sarjan koko yhteiskuntaa ajatellen”. Niin elämänkuin maailmankatsomuskin oli laajentunut. ”Nyt katselen asioita syvällisemmin ja laajemmalla tähtäimellä kuin aikaisemmin.” Hän painotti myös sitä, että kerhossa jos missä oli ”myös ns. maan hiljaisilla tilaisuus kehittää esim. keskustelutaitojaan”, sillä kaikki olivat niissä samanlaisia ”Pulliaisia”. Kerhotyön hyödyt eivät rajoittuneet kerholaisiin, vaan ne ulottuivat myös niihin järjestöihin, joiden yhteydessä kerho toimi. Hänen mukaansa opintokerholaisista muodostui itse asiassa järjestön runko, sillä heille oli sekä teoreettista että käytännöllistä kokemusta. Iskulauseet eivät nyt riittäneet, kun rakennettiin sosialismille perustaa. Hän kiteytti haastattelussa: ”Se vasta on sosialisti, joka opiskelun kautta on oppinut ymmärtämään, mitä on sosialismi ja sitten myös tietojensa pohjalta toimii.”

Pauli Koskinen edusti lehden haastattelukokonaisuudessa työläisurheiluväkeä. Hän painotti erityisesti urheiluseuran varhaisnuorten opiskelu- ja seuratyötä. Se oli hyödyksi sekä nuorelle että seuralle. Seura sai kerhotoiminnan avulla itselleen tarpeellisia toimitsijoita kilpailuihin ja erilaisiin tapahtumiin. Mutta vakavampaakin tarvittiin: ”Ei nimittäin riitä yksinomaan se että nuoriso osaa urheilla ja kehittää ruumistaan, vaan sen täytyy samassa suhteessa kehittää myös henkisiä lahjojaan.” Urheiluseuran opintokerhotoimintaan tarvittiin siten myös esitelmiä ja alustuksia, joissa kerrottiin työväen urheiluliikkeen ja työväenliikkeen historiasta ja periaatteista. Ohjelmaharjoitukset

⁶² Ohjeita julkaistiin esim. *Työläisopiskelijassa* 4/1945.

⁶³ Seuraavat haastattelut *Työläisopiskelijassa* 4/1945, myös lainaukset.

toisivat puolestaan vaihtelua kerho-opiskelulle, ja retkeilykin oli suosittua ja kannatettavaa.

”Itseopiskelun merkitys työläisnuorisolle pitäisi olla itsestään selvä asia niin kauan kuin siltä varattomuuden takia pysyvät oppikoulut suljettuina”, painotti Arvi Järvinen. Hän valitti sitä, että yhteiskunta suhtautui edelleen ”miltei välinpitämättömästi lukemattomien lahjakkaiden työläisnuorukaisten ja -neitosten opiskelupyrkimyksiin, ja täten jättää valtavat henkiset voimavarat käyttämättä yhteiskunnallisissa tehtävissä elämän eri aloilla”. Hänen mukaansa työläisnuorten ”kova, arkinen elämäkokemus” tasoitti voimasuhteita sen hyväksi, verrattuna ”omistavan luokan nuorisoon”. Järvinen patisti suorin sanoin työläisnuoria hyödyntämään itseopiskelun ja siten TSL:n tarjoamia mahdollisuuksia. ”Työläisnuorison velvollisuus itseään ja luokkaansa kohtaan on itseopiskelun avulla lisätä henkistä kuntoisuuttaan muutoin ei työväenluokka saavuta yhteiskunnassa sille kuuluvaa asemaa.”

Opintokerhotoiminnan rinnalla vahvistui myös TSL:n kirjeopiston toiminta. *Työläisopiskelija* haastattelikin myöhemmin keväällä 1945 kahta kirjeopiskelijaa heidän kokemuksistaan.⁶⁴ Fanni Lukkarinen opiskeli Varhaisnuorisotyönohjaajan kirjekursseja 1 ja 2. Ne antoivat hänen mielestään hyvin apua ohjaajatyön alkuvaiheisiin. Kaikkea käytännöllistä toimintaa ei voinut kirjeitse neuvoa, mutta selväksi kävi työn perusta ja päämäärä. Ansiokasta oli myös kirjekerussissa tarjottu psykologinen puoli. Hänen mukaansa kirjeopiskelu oli kaiken kaikkiaan ansiokas apu opiskelijoille, joilla ei ollut taloudellisia mahdollisuuksia tietojen kartuttamiseen koulunpenkillä. Lisäksi opiskelu ”työn ohella ja elävän elämän keskellä” opetti koulua itsenäisempään ajatteluun; se oli ”enemmän sitkeyttä sekä tarmokkuutta vaativaa”.

Matti Kannisto kiitteli TSL:n kirjekerussien edullisuutta ja sopivaa valikoimaa ”työväestön tiedontarpeita silmällä pitäen”. Siinä oli tarjolla varmasti ”halvinta omaisuutta, mitä työläinen tällä kertaa voi itselleen hankkia”. Hän oli itse opiskellut kirjeitse opinto-ohjaajan tehtäviä. Jatkokurssi olisi hänen mielestään auttanut vieläkin pitemmälle laajempien pohjatietojen saamiseksi. Hänellä oli mielessä montakin hyödyllistä aihetta jatko-opintoihin. Huomionarvoinen yksityiskohta kirjekerusseista oli siinäkin, että ne eivät olleet sidottuja mihinkään rajalliseen aikamäärään. Jokainen sai vapaasti käyttää harkintansa mukaan omaa vapaa-aikaansa opiskeluun muiden tehtäviensä rinnalla ja lomassa.

---tietolaatikko

TSL ESITTÄYTYY PUOLUEKOKOUSVÄELLE

Arvi Hautamäki aloitti TSL:n pääsihteerinä R. H. Oittisen jälkeen syyskuun alussa 1945. Hänelle tarjoutui mainio mahdollisuus kertoa omassa SDP:n puoluekokouksen alun tervehdyspuheessaan 15.6.1946 miellyttäviä tilastotietoja liiton viime aikojen toiminnasta ja voimakkaassa kasvussa

⁶⁴ Haastattelut *Työläisopiskelijassa* 5/1945, myös lainaukset.

olleesta toiminnasta. Hän hyödynsi hetkensä mainostaen liittoa varsin voimallisesti. Puoluekokouksessa TSL ei tällä kertaa näkynytään muulla tavalla, ei esimerkiksi keskusteltaessa puolueen koulutustoiminnasta ja vaalivalituksesta.

Hautamäki kertoi liittonsa elävän ”olemassaolonsa voimakkainta kehitysvaihetta”. Numerot sen todistivat. Ennen sotia työkaudella 1938–39 toimi 623 opintokerhoa, ja niissä oli lähes 9000 jäsentä. Sotavuosien syvin notkahdus oli ollut kaudella 1941–42: vain 136 kerhoa ja niissä vajaat 2000 jäsentä. Ei sekään aivan olematonta ollut. Sitten kasvu alkoi, ja kaudella 1944–45 kerhoja oli jo 514 ja niissä jäseniä lähes 8000. Työkaudella 1945–46 opintokerhoja oli jo peräti 1200. Kerhojen yhteinen kerholaisten kokonaismäärä kohosi noin 17 000:een. Hautamäki korosti, että vastaavalla tavalla olivat kehittyneet myös muut TSL:n toimintamuodot, kirjeopistokin.

Valtavalle kasvulle oli selityksensä: kaikkiin työväenjärjestöihin oli virrannut runsaasti uusia jäseniä ja järjestötoiminta oli kokonaisuudessaan vilkastunut. Uutta jäsenvoimaa haluttiin myös kasvattaa ja kouluttaa, sekä siten tehdä ”työväenliike kykenevämmäksi täyttämään niitä monia uusia vastuunalaisia tehtäviä, jotka sille nyt tässä työväenliikkeemme johtamassa ajassa asetetaan” [alleviivaus TT].

Uskollisena perinteilleen TSL oli koonnut jäsenjärjestöikseen ”kaikki maamme työväen keskusjärjestöt”, sanoi Arvi Hautamäki. Hän painotti, että nyt liitto yhdisti riveihinsä kokonaisuudessaan suomalaisen työväenliikkeen. Se oli arvokasta, ja nyt liiton tärkeimpiä tehtäviä olikin ”vaalia ja edistää sitä, mikä koko työväenliikkeessä on yhteistä ja yleistä”.

Arvi Hautamäki kiitteli TSL:n näkökulmasta erityisesti sosialidemokraattista puoluetta, jonka työväenyhdistyksissä oli jatkuvasti harrastettu ”voimakasta opintokerho- ja muuta sivistystyötä”. Puolueen parissa olikin eniten opintokerhoja kaikista jäsenjärjestöistä. Yhdessä puolueen kasvatustoimikunnan kanssa oli lisäksi jatkuvasti järjestetty kursseja ”sosialistisen ja sosialidemokraattisen tietoisuuden lisäämiseksi ja toimihenkilöiden kasvattamiseksi”. Hän viittasi salissa kokouksen puhemiehistön yläpuolelle viritettyyn yhteen tunnuslauseeseen, joka hänen mukaansa kertoi hyvin tästä yhteistyöstä: ”Sosialismi uskosta tiedoksi.”⁶⁵

*”Milloin saadaan oikea rauha?”*⁶⁶

Maailemansodan jälkeinen suuri rauhankonferenssi alkoi Pariisissa heinäkuun lopulla 1946. Sinne kokoontui kaikkiaan 21 sotaa käyneen maan edustajia. Sosialidemokraattinen puolue tukeutui rauhanteossa kolmannen kerran Väinö Voionmaahan sekä hänen kokemukseensa, jota oli kertynyt

⁶⁵ SDP:n puoluekokouspöytäkirja 1946 s 31–32, myös lainaukset; kokouksen tunnuksista s 3; koulutustoiminnasta s 163–168.

⁶⁶ Retorinen kysymys Väinö Voionmaan kirjeessä pojalleen 1.3.1946: ”Kauanko Valvontakomissio pysyy Suomessa ja milloin saadaan oikea rauha?” (Voionmaa 1971 s 434).

vuoden 1920 Tartosta alkaen. Lojaali oppositioasenne ei vaikuttanut, kun hänet nimettiin pääministeri Mauno Pekkalan johtamaan kuusihenkiseen valtuuskuntaan. Olihan hän lisäksi edelleen eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtaja. Valtuuskunnalla oli apunaan ja tukenaan myös joitakin asiantuntijoita.

Neuvottelujen yksityiskohtiin ja suomalaisvaltuuskunnan erilaisiin sisäisiin ristiriitoihin ei ole tässä tarpeen mennä. Kaiken yllä häilyi ja yhteistä työtä hankaloitti osaltaan pääministerin epävarmuus ja päättämättömyys. Alkoholillakin oli ikävät vaikutuksensa, kuten hyvin tiedetään noilta ajoilta. Monille muillekin tuon raskaan aikakauden päättäjille alkoholi oli liiankin tuttu apuvoima, niin siviilien kuin sotilaidenkin puolella.⁶⁷ Sen sijaan Voionmaan toiminnassa ja puheenvuoroissa kuvastui jälleen vahvasti suuri vastuuntunto kansakunnan kohtalonhetkellä. Vanha tuttu ristiriita julkisen ja yksityisen henkilön käsitysten välillä oli nyt poikkeuksellisen vähäistä.

Voionmaa itse totesi kirjeessä pojalleen perjantaina 9.8.1946 joutuneensa ”jokseenkin luonnollisesti” valtuuskunnan jäseneksi. Kirjeessään hän antoi valmisteluista suurimmat kiitokset vuorineuvoksille, jotka olivat valmistelleet talousasioista pinkan muistioita, ja juristeille, jotka olivat laatineet muistioita tai tutkielmia tekijänoikeuksista ja ihmisoikeuksista. Ehkä monille lukijoille yllätyksenä hän piti merkittävimpana sotilastahojen, käytännössä kenraali Ilmari Karhun laatimaa muistiota.

Voionmaa oli siviili ja lisäksi jossain määrin idealismiin taipuvainen, kuten edeltä hyvin muistetaan, mutta karttuneen elämäkokemuksen ja suurvaltapolitiikan tiiviin seuraamisen myötä hän kykeni ymmärtämään myös sotilaiden synkät huolet. Hänen mukaansa ”ehdotetun rauhansopimuksen mukaan Suomesta tulisi puuttumaan alkeellisimmatkin mahdollisuudet itsepuolustukseen, mikä kuitenkin on jokaisen suvereenisen valtion ensimmäinen ehto”. Ei jäisi riittäviä varustuksia eikä varastoja niille 34 000 sotilalle, jotka saataisiin pitää, kun ”sotavarastot” oli luovutettava voittajalle. Kenraali viittasi muistiossaan sotilasliiton tekemiseen Neuvostoliiton kanssa; se olisi ainoa keino Suomen sotilaallisen aseman turvaamiseksi. Ehdotusta aluksi hätkähtänyt Voionmaa piti itsekin tätä mahdollisena. Olihan tämälapsen sotilaallisen yhteistyön tai liiton mahdollisuuteen viitannut jo vuoden 1945 alussa presidentti Mannerheimkin, ja myöhemmin muutamat muutkin.⁶⁸

Luovutetun Karjalan kohtalo oli rauhansopimuksen arkoja aiheita. Toiveita alueen tai edes sen osan

⁶⁷ Esim. Maria Lähteenmäki (2014 s 451) kuvaa hermostuneen Pekkalan olleen Pariisissa jatkuvasti juovuksissa. Yrjö Kallinen (1972 s 150) ymmärsi läheltä seuranneena pääministeriä, millaisissa henkisissä paineissa tämä oli mm. valvontakomission kanssa, koko ajan ”vasaran ja alasimen” välissä. ”Hän hoiteli moottoriaan sekä rohtojen että alkoholin avulla, hermotkin olivat kireämmällä kuin oli suotavaa.” Samaa vaivaa oli sodan ja rauhanteon rankkoina vuosina monilla poliittisen ja sotilaallisen johdon päättäjillä. Kallisen mukaan Yrjö Leinonkin poliittinen alamäki seurasi ahkerasta pulloon turvautumisesta (Salminen s 185–186). Onpa Hertta Kuusiseltakin jäänyt talteen parissa vuodessa alkoholin suurkäyttäjäksi muuttunutta Leinoa koskeva toteamus, että ”hänellä oli enemmän kannettavaa kuin jaksoi kantaa” (Viitala 1988 s 108).

⁶⁸ Voionmaa 1971 s 450–451; Suomen historian pikkujättiläinen s 764–766 (Haataja).

takaisin saamisesta esimerkiksi alueellisten vaihtokauppojen avulla oli monilla karjalaisilla ja myös erityisesti maalaisliiton ja sosialidemokraattien karjalaisjäsenten parissa. Edellä mainitussa kirjeessään Voionmaakin ihan hieman haikaili esimerkiksi Viipurin palauttamista.

Alustavissa kahdenkeskisissä neuvotteluissa oli käynyt jo keväällä ilmi, ettei Neuvostoliitolla ollut halua välirauhansopimuksessa määriteltyjen rajojen muutoksiin eikä sotakorvaussummankaan alentamiseen. Kuitenkin presidentin johdolla valmistellussa periaatteellisessa, ja ulkoministeri Carl Enckellin sujuvalla ranskan kielellä esitetystä puheenvuorossa oli pienten muokkausten jälkeenkin viittauksia rajojen tarkistamisen mahdollisuuksiin.⁶⁹ Jorma Kallentautio on arvioinut, että etukäteistiedoista huolimatta hallituksen oli ”osoitettava kansalaisille, että se teki parhaansa keventääkseen Suomen taakkaa”.⁷⁰

Toiveikkaalla rajojen tarkistuksen kannalla oli aluksi ymmärrystä myös kansandemokraattien parissa, ja myös heidän lehdistössään kirjoitettiin tähän suuntaan. He jopa vihjasivat, että palautus voisi toteutua, jos heitä äänestäisi vaaleissa. Nopeasti tuli kuitenkin selventävä jyrähdys Moskovasta: muutoksia ei tule. Kansandemokraattien/kommunistien oli tehtävä pikainen kurssinmuutos ja itsetutkiskelu. Esitetty puheenvuorokin leimattiin nyt vahingolliseksi.⁷¹

Valtuuskunnassa koettiin, että SKDL:n edustajat käänsivät takkinsa kesken kaiken. Väinö Voionmaa luonnehti toimintaa suorasanaisesti ”kotikommunistien vehkeilyksi omaa maataan vastaan”, kuten Hannu Soikkanen on tuonut esiin. Valtuuskunnassa oli muitakin voimakkaita ristiriitoja, joista Voionmaa pojalleen kirjeissä kertoi. Suomen suvereniteetin esiin tuominen ei kansandemokraateille sopinut, eikä sekään, että suomalaisten käymät sodat yhdistettäisiin laajemmin toisen maailmansodan tapahtumiin. Suomalaisten olisi pitänyt lisäksi enemmän korostaa syyllisyyttään jatkosotaan.

Kun Voionmaa kävi välillä Suomessa, hän selosti eduskunnan kokoontuessa syyskuun alussa 1946 rauhanneuvottelujen kulkua eduskuntaryhmälleen. Hän sai ryhmän enemmistöltä täyden tuen näkemyksilleen, ja jatkokeskustelussa valtaosa lojaalista oppositiostakin asettui Voionmaan kannalle. Mielenkiintoisella tavalla Ranskan kaukaisen pääkaupungin tapahtumat lähensivät sosialidemokraattisia suuntauksia toisiinsa.⁷²

Voionmaan kirjeestä pojalleen Tapiolle elokuun puolivälissä 1946 kävi havainnollisesti ilmi,

⁶⁹ Esitetty puhe julkaistu Voionmaa 1971 s 463–466; V. M. Molotovin puhe s 466–471 ja Suomen valtuuskunnan alkuperäisen puheen aluemenetyksiä koskeva kohta s 471–472.

⁷⁰ Tasavallan vuodet s 177.

⁷¹ Muistelmissaan Yrjö Leino antaa ymmärtää, että hänellekin olisi tullut Molotovilta virikkeensä saanut kannanmuutos yllätyksenä. Hän julkaisi myös muutoksesta kertoneen sähköisen sisällön (Pariisin konferenssista Leino s 152–165, sähkö s 155–156).

⁷² Soikkanen 1991 s 176–181, lainaus s 180.

millaisissa paineissa hänkin oli rauhankonferenssissa.⁷³ Aika lailla terävästi hän kirjoitti, että Suomen kansalla oli ollut oikeus vaatia valtuuskuntaansa esittämään juuri sellaisia tavoitteita ja näkemyksiä, joita tässä ”oikeustaistelussa” oli puheenvuorona tuotu esiin, arvokkaalla ja voittajaa kunnioittavalla sävyllä. Nyt tämä ”Suomen puolustuspuhe” oli joutunut ”ahdasnäköisten ja itsekkäiden kommunistien ja puolikommunististen seikkailijapoliitikkojen reposteltavaksi ja tallattavaksi”.

Voionmaa kirjoitti pojalleen, kuinka juuri hän oli pyrkinyt sodan jälkeen olemaan Neuvostoliiton ”suosija ja ystävä” ja oli nyt vaikkapa valmis puolustamaan sitä aseellisesti, jos joku hyökkäisi sinne Suomen kautta tai jos YK siihen velvoittaisi. Tässä 77-vuotias valtiomies kärjisti tarkoituksella jo kovasti. Ja nyt valtuuskunnan jäsen, sisäministeri Yrjö Leino leimasi hänet ”uuden sodan lietsojaksi”, kun hän oli puolustanut presidentin johdolla laadittua puheenvuoroa. Voionmaa mainitsi olleensa ”kommunistien sietäjä ja puolustaja siinä mielessä, että he olisivat tai tulisivat oikeiksi demokraateiksi ja isänmaan itsenäisyyden puolustajiksi”. Saadut tuoreet kokemukset pakottivat miettimään uudelleen: ”Nyt täytyy ruveta panemaan heitä vastaan ennen kuin siitä on varmuutta.”⁷⁴

Sanonnat olivat Voionmaalle poikkeuksellisen jyrkkiä, mutta hänen kiukkunsa voi hyvin ymmärtää. Varmasti Voionmaata ärsytti, kun yksi poliittinen ryhmä otti koko kansakunnalle merkittävän ja tärkeän rauhankysymyksen kotimaisen sisäpolitiikan pelinappulakseen. Hän oli kokenut ulkopoliitikko, vanhan koulukunnan, Kansainliiton ajan herrasmiehiä ja diplomatian taitajia. Hän oli kaiken kaikkiaan rauhanomaisen ja sovinnollisen menon puolustaja.

Lisäksi Voionmaan elämäntyö sekä kansakunnan vaiheiden tutkijana ja tuntijana että sivistystyön merkittävänä vaikuttajana tunnettiin ja tunnustettiin laajalti. Leinonkin olisi pitänyt muistaa esimerkiksi Voionmaan vaikutus rauhanopposition ajalta ennen kuin heitti tälle syvästi loukkaavan syytöksensä.

Suomalaisen valtuuskunnan sisäiset ristiriidat natisuttivat neuvotteluja ja keskusteluja, mutta ne eivät katkaisseet rauhanprosessia. Lokakuun 11. päivänä 1946 Voionmaa korosti eduskuntaryhmänsä kokouksessa, etteivät vilpittömän naapuriyhteistyö ja samalla tiukka kiinnipitäminen suvereniteetista olleet ristikkäin keskenään. Hän oli vakuuttunut siitä, etteivät Suomen ja Neuvostoliiton keskinäissuhteet olleet valtuuskunnan puheenvuorosta kärsineet. Ja lisäksi suurlähettiläs Aleksandr Abramov oli äskettäin keskustelussa presidentti Paasikiven kanssa

⁷³ Pieni esimerkki: kirjeessä (Paris, Hôtel Louvois 15.8.1946) on sekaannusta viikonpäivissä.

⁷⁴ Voionmaa 455–456, myös lainaukset; ks. myös s 457–462. – Leino (s 157–158) ei mainitse muistelmissaan tällaisista puheistaan, vaikka kirjoittaakin valtuuskunnan sisäisen ristiriidan muuttuneen ”erittäin jyrkäksi” keskusteltaessa sopimuksen poliittisista artikloista. Maalaisliiton Lennart Heljas, ruotsalaisten John Österholm ja sosialidemokraattien Väinö Voionmaa vaativat niiden poistamista sopimuksesta, sillä kansalaisvapaudet oli turvattu jo perustuslaissa. Äänestyksessä heidän kantansa kuitenkin hävisi, SKP:n tyydytykseksi.

viitannut sotakorvausten lieventämisen mahdollisuuteen.

Menemättä enempää yksityiskohtiin kerrottakoon, että rauhansopimusluonnos hyväksyttiin 14.10.1946 Pariisin konferenssissa. Kun rauhansopimusta käsiteltiin eduskunnan täysistunnossa maanantaina 27.1.1947, ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtaja Väinö Voionmaa totesi sosialidemokraattien olevan kyllä valmiita ”kantamaan osansa taakasta”, kun nyt oli vastattava vahingoista. Hän oli samalla varma siitä, että ajan kuluessa pitemmälle erilaisten epäilijöiden ”vararikko- ja kuolinpesämieliala on muuttuva jälleenrakentamisen ja uuden elämän toivoksi”. Sopimus allekirjoitettiin pari viikkoa myöhemmin maanantaina 10.2.1947. Lääkärin neuvosta Voionmaa ei lähtenyt Pariisiin allekirjoitustilaisuuteen.⁷⁵

Kommunistinen puolue halusi nähdä rauhansopimuksen paljon laajempänä kuin Suomen ja liittoutuneiden välisenä päätepisteenä sodan vuosille. Puoluetoimikunta kiitteli sopimuksen syntymistä ja totesi julkilausumassaan, että sopimus samalla vakaannutti alkaneen sisäpoliittisen kehityksen. Lisäksi se puolueen mielestä velvoitti ”hallituksemme toimimaan niin, että rauhaa ja vihamielisyyttä vastaan rikkoneet henkilöt saatetaan rangaistukseen”. Kannanotossa viitattiin kommunistien toiminnan kieltämiseen sotia edeltäneenä aikana. Sen mukaan rauhansopimus antoi samalla ”painavat kansainväliset takeet siitä, että ei enää palaa sellainen hallintokomento, jonka aikana huomattavalta demokraattiselta kansanosalta oli riistetty mahdollisuus käyttää perustuslain myöntämiä oikeuksia”.⁷⁶

Suomi ratifioi sopimuksen 18.4.1947, ja suomalaiset ratifiointiasiakirjat talletettiin Neuvostoliiton ulkoasiainkomissariaatissa lopulta maanantaina 15.9.1947. Näin oli maiden välinen rauhansopimus virallisesti astunut voimaan.⁷⁷ Syyskuun lopulla poistuivat viimeisetkin valvontakomission jäsenet maasta, ja hyvin monet huokaisivat helpotuksesta. Myös sotatilalaki kumottiin ja pian myös tasavallan suojelulaki.⁷⁸

Yhteistyösuhteet tallella Pohjolaan

On aivan ilmeistä, että kaiken kiihkeän sodanjälkeisen yhteiskunnallisen ja poliittisen keskustelun

⁷⁵ Halila s 344, myös lainaukset.

⁷⁶ SKP:n asiakirjoja s 145–146.

⁷⁷ Muutamaa vuotta myöhemmin Väinö Linna kiteytti jatkosodan lopputuloksen kirjaansa korpraali Vanhalan hieman ilkkurisin, nuotion savussa lausumin sanoin: ”Sosialististen Neuvostotasavaltojen Liitto voitti, mutta hyvänä kakkosena tuli maaliin pieni sisukas Suomi.” (Tuntematon sotilas s 473). Seuranneita vuosia ajatellen hieman monimielisempi on joskus käytetty lohkaisu: ”Suomi sai hopeamitalin, mutta NL jäi toiseksi viimeiseksi.”

⁷⁸ Pariisin rauhankonferenssista ks. esim. Suomen historian pikkujättiläinen s 780–784 (Haataja); Soikkanen 1991 s 176–182; Halila s 341–344; Lähteenmäki 2014 s 448–453; ks. myös Varjo Suomen yllä s 353–356. Konferenssissa liittoutuneet hyväksyivät muutoksitta ja yksimielisesti poliittiset ja alueelliset artikkelit, ja äänin 15–6 sotakorvaukset pysyivät 300 miljoonassa USA:n kultadollarissa eli noin 4,5 miljardissa eurossa (Tasavallan vuodet s 177, Kallenautio); kahden vuoden kuluttua niitä kuitenkin alennettiin noin 80

tuoksinassa Sivistysliiton puheenjohtaja, kansanedustaja Väinö Voionmaa ei kyennyt kaksi- tai kolmekymmenluvun tapaan olemaan yhtä aktiivisesti ja läheisesti mukana liiton tai Työväen Akatemiankaan toiminnassa. Sivistysliitonkin toimintaedellytyksiin heijastuneet ja vaikuttaneet kansakunnan kohtalonkysymykset vaativat niin voimakkaasti hänen läsnäoloaan ja vaikutustaan muualla. Sen voi havaita kirjeenvaihdostakin: keskeisiä aiheita olivat ajan vaihtelevat, kiihkeät poliittiset aiheet, mutta joskus harvoin sentään myös HHH eli Hämeen heimon edelleen keskeneräinen historiantutkimus. TSL näkyi kirjeiden riveillä hyvin harvoin. Karttuva ikäkin tuntui jo vaikuttavan yhä voimallisemmin. Kokonaan hänen tuntumansa Sivistysliiton toimintaan ei suinkaan kadonnut, minkä syksyn 1944 juhlat tapahtumatkin ja hänen osallistumisensa osoittivat.

Ilman Voionmaan jokapäiväistä ja välitöntä vaikutustakin sivistystyö jatkui uusin, innostunein voimin TSL:n kasvavassa organisaatiossa, kouliintuneen toimiston johtamana. Sivistysliiton 25-vuotisjuhlahetki toteutettiin marraskuussa 1944 sosialidemokraattisin voimin, ja vielä työkausi syksystä 1944 loppukeväeseen 1945 oli suuntaviivoiltaan yksinomaisesti heidän hahmottelemansa. Edellä jo kuvattiin sihteeri R. H. Oittisen muotoilemia lähivuosien haasteita ja tehtäviä. Toiminta osoitti erittäin voimakasta kasvua, mikä samalla kertoi työn tarpeesta ja siitä, että perusta oli ratkaisevasti laajentunut. Se alkoi voimakkaammin näkyä syksyllä 1945.

Maaikmansodan vuodet katkoivat pahoin pohjoismaisten sivistysliittojen yhteistoimintaa, joka oli alkanut 1930-luvun lopulla saada jo vakaampia muotoja. Eniten varmaan tässä suhteessa kärsivät natsi-Saksan miehittämät Tanska ja Norja. R. H. Oittinen muisteli *Työläisopiskelijassa*, että sodan keskellä saatiin kuitenkin yllättäen yhteyksiä myös tanskalaisiin ja norjalaisiin sivistystyöntekijöihin, sillä heitä tavattiin puolueettomassa Ruotsissa. Monet olivat siellä pakolaisena. Suomalaisillekin maa oli eräänlainen henkireikä.⁷⁹

Uuteen alkuun päästiin, kun norjalainen AOF kutsui järjestöjen edustajat koolle Osloon erityiseen juhlakokoukseen tammikuun 3.–4. päivänä 1946. Sinne matkasivat Suomesta puheenjohtaja Väinö Voionmaa, pääsihteeri Arvi Hautamäki ja Työväen Akatemian johtaja R. H. Oittinen.⁸⁰

Tapahtuma aloitettiin arvokkain muodoin uudessa, ammattiyhdistysliikkeen (LO, Landsorganisasjonen) omistamassa työväentalossa (Sentrum Folkets Hus) aivan kaupungin keskustassa.⁸¹ Norjan, Ruotsin, Tanskan ja Suomen sivistysjärjestöt esittelivät viimeksi kuluneiden vuosien toimintaansa. Islanti ei ollut mukana. Kaikissa pohjoismaissa työväen sivistystyö oli nyt uudessa voimakkaassa kasvussa. Illalla järjestettiin vielä Oslon yliopiston tiloissa juhla, jossa

miljoonalla kultadollarilla.

⁷⁹ Oittinen em. artikkeli 1948.

⁸⁰ Kuvaus pohjautuu pääosin kirjoitukseen A. H-ki. [Arvi Hautamäki]: Pohjoismaiden työväen sivistysliittojen kongressi. *Työläisopiskelija* 2/1946.

⁸¹ Jo 1930-luvun lopulla oli suunnitelmia rakentaa vanhan työväentalon tilalle uutta, mutta saksalaismiehityksen takia se siirtyi sodan jälkeiseen aikaan. Miehistyksen aikana norjalaiset työväentalot olivat yleisesti saksalaisten tai natsilaisten järjestöjen hallussa (Berntsen eri kohdin, esim. s 274–275, 347–

juhlapuheen piti Norjan uuden, Einar Gerhardsenin johtaman työväenhallituksen opetusministeri Kaare Fostervoll. Siitä muodostui suorastaan uuden hallituksen ohjelmanpuhe norjalaisen koululaitoksen uudistamissuunnitelmien osalta.

Väinö Voionmaa puhui puolestaan pohjoismaista ja kansainvälisestä yhteistyöstä. Hän muun muassa korosti vuosisata aiemmin virinneen skandinavismien merkitystä. Toisena teemana oli pienten maiden, kuten Suomenkin kohtalo: ”Suomelle on elinehto päästä turvattuun ja luotettavaan naapurisopuun ja ystävyyteen mahtavan itäisen naapurinsa kanssa.” Yhdistyneisiin kansakuntiin hän asetti paljon toiveita, mutta merkittävää oli myös pohjoismaisten kansain yhteistyö. Mielenkiintoisella tavalla hän toi esiin näkemyksen, joka oli ollut edellisenä syksynä 1945 esillä Pariisissa kansainvälisessä ammattiyhdistyskonferenssissa: ei mitään ajan yhteiskunnallisia kysymyksiä, ”ei kansallisia eikä kansainvälisiä, voida enää ratkaista ilman hallitusten, työnantajain ja työntekijäin yhteistyötä”. Siinä näkyi myöhemmin esimerkiksi työmarkkinoilla hyvinkin tutuksi tulleen kolmikannan peruslähtökohta.

Voionmaa korosti, että pohjoismaidenkin työväenliike nojautui ”parhaisiin kansanvaltaisiin periaatteisiin”. Mutta tähän oli päästy ainoastaan tehokkaan sivistystyön ansiosta. Hän viittasi myös norjalaisen tutkijan Arne Bergsgaardin lausumaan. Tutkija arvioi aika suorasukaisesti, että ”ellei demokratialla ole korkeata kansansivistystä, on se vain vaaraksi ja onnettomuudeksi, ja ellei demokratia sisällä pyrkimystä yhä korkeammalle kohoavaan kansansivistykseen, on se jo turmion tiellä”.⁸²

Juhlakokous jatkui seuraavana päivänä, perjantaina, noin 20 km päässä Oslost, Sörmarkan kansanopistossa, ammattiyhdistyskoulussa, joka lähinnä vastasi tuon ajan suomalaista Työväen Akatemiaa. Päivän kuluessa käsiteltiin lukuisin alustuksin käytännöllisiä aiheita, muun muassa opiskelijavaihtoa, ohjaajakoulutusta, materiaalivaihtoa, elokuvien ja radion hyödyntämistä. Alustajina oli monia pohjoismaisen sivistysliikkeen keskeisiä henkilöitä: Ruotsin ABF:n opintorehtori Gunnar Hirdman, Norjasta AOF:n sihteeri Arne Johnsen, Håkon Lie sekä maisteri Halvaard M. Lange, Tanskasta AOF:n sihteeri Olaf Bertolt ja johtaja Peder Nörsgaard.

Kokouksessa päätettiin myös vastavuoroisuudesta: kukin järjestö lupautui vastaanottamaan vuosittain kesäkurseilleen 12 henkilöä veljesjärjestöistä – ja myös lähettämään saman määrän muiden kursseille. Isäntämaa sitoutui maksamaan kurssikustannukset, mutta osallistujien tuli itse maksaa matkakulunsa. Suomalaisten näkökulmasta järjestely toteutui heti hyvin Ruotsin suuntaan, mutta takerteli Tanskan ja varsinkin Norjan suuntaan. Vanha tuttu ongelma, kielitaito, kiikasti. Lisäksi sovittiin opettajien ja luennoitsijoiden vaihdosta eri maiden kesken, samoin työläiskansanopistojen oppilaiden vaihdosta. Jälkimmäisestä tulivat huolehtimaan Pohjola-Norden-yhdistykset julkisin varoin. Myös keskusteltiin erityiskonferenssien järjestämisestä; ensimmäisenä

348).

⁸² Voionmaan puhe ”Pohjoismaiden ja kansainvälinen yhteistyö” julkaistiin Työläisopiskelijassa 2/1946 pääkirjoituksen paikalla.

toteutui Kööpenhaminassa syyskuussa 1947 tilaisuus, jossa pohdittiin radion merkitystä sivistystyössä.

Rehtori Hirdman kertoi lisäksi vaikutelmistaan lokakuun 19.–21. päivänä 1945 Lontoossa pidetystä työväen sivistysjärjestöjen kansainvälisestä kokouksesta, jossa oli päätetty kansainvälisen yhteisjärjestön aikaansaamisesta. Edustettuna oli ollut kymmenkunta järjestöä. Pohjolasta TSL ei ollut saanut sinne kutsua, eivätkä islantilaisetkaan. Viimeisen alustuksen Sörmarkassa piti professori Voionmaa. Hän kertoi muun muassa käynnistyneestä kulttuuriyhteistyöstä Neuvostoliiton kanssa. ”Kysymys herätti mitä suurinta kiinnostusta.” Yhteistyöpyrkimykset idän suuntaan saivat yksimielisen kannatuksen. TSL:n velvoitteeksi tuli sekä seuraavan kokoontumisen valmisteleminen että tarkempien tietojen kokoaminen tästä uudesta yhteistyöstä Neuvostoliiton kansansivistystointa hoitavien elimien kanssa.

Kokouspäivien jälkeen pidettiin vielä loppiaisena 1946 liittojen yhteisin voimin Geneve-koulun vuosikokous. Koulun toimintaa päätettiin jatkaa heti pohjoismaissa, ja olosuhteiden salliessa kuukauden tai kahden mittaisia kursseja järjestettäisiin Euroopassa, koulun tulevassa kansainvälisessä toimipaikkakaupungissa. Ensin koulujakso järjestettiin Norjassa (Ringsaker) ja Tanskassa (Krabbesholm), vuonna 1947 vuorostaan Ruotsissa (Marieborg) ja Suomessa (Työväen Akatemia), seuraava suunniteltiin Tanskaan (Hörsholm ja Ashov) ja Länsi-Saksaan (Floto).

Jo ennen sotavuosia oli järjestetty jonkin kerran myös brittiläis-pohjoismaisia, englanninkielisiä kursseja. Vuonna 1946 sellainen toteutui Norjassa, seuraava oli Englannissa ja vuonna 1948 Ruotsissa. Suomalainen osallistuminen jäi edelleen niukaksi.

Seuraava pohjoismainen neuvottelukokous pidettiin vuotta myöhemmin tammikuun alussa 1947, ilman edellisen juhlavia puitteita, yhteisiin käytännön asioihin jälleen vakavasti ja perusteellisesti painottuen. Tapaaminen alkoi Tukholman-laivan saavuttua Turussa, jatkui Helsingissä ja varsinaiset keskustelut ja pohdinnat käytiin Työväen Akatemiassa Kauniaisissa. Pohjoismainen yhteistyö sai näin vakiintuvia, toistuvia ja jokavuotisia muotoja. Keskeisenä suomalaisena alustajana oli taas puheenjohtaja, professori Väinö Voionmaa.⁸³

-----tietolaatikko

”LAIVAT EIVÄT OLE LEPOKOTEJA...”

Kipinä merenkulkijoiden opintoihin syttyi vuoden 1946 marraskuussa Göteborgissa pidetyssä pohjoismaisten työväen sivistysjärjestöjen ja merimiesjärjestöjen yhteisessä konferenssissa. Suomen Merimies-Unioni liittyi Sivistysliiton jäseneksi vuoden 1947 alussa. Erityinen Merimiesten opintotoimikunta saatiin Suomessa alulle saman vuoden kuluessa, ja sen ensimmäisenä

⁸³ Työläisopiskelija 1/1947; Oittinen em. artikkeli 1948.

opintoneuvojana toimi elokuusta alkaen Unionin porvoolaissyntyinen 35-vuotias toimitsija Berndt Johansson. Hän oli lähtenyt merille jo 16-vuotiaana parkkilaiva Lolla Rockilla. Sittemmin hän oli ollut töissä välillä myös maissa insinööritoimistossa ja taistellut sotavuosina luutnanttina rintamajoukoissa. Pursimies Johansson teki alkuvaiheissa hyödyllisen opintomatkan Osloon ja Göteborgiin sikäläiseen vastaavaan toimintaan tutustuen. Säännöllisiä opintokerhoja oli tuolloin Ruotsissa noin 150 laivassa ja Norjassa 50 laivassa.⁸⁴

Merimiesten opintotoimintaan onnistuttiin saamaan varoja kauppa- ja teollisuusministeriöltä ns. lästirahoista. Laivoille lähetettiin toiminnasta kertovia julisteita. Jo vuoden 1947 kuluessa suomalaisilla kauppalaivoilla toimi kaikkiaan 16 TSL:n alaista opintokerhoa, joissa oli 143 kerholaista, pääosin kirjeitse englantia opiskelemassa. Opiskelijoita olisi ollut kenties enemmänkin, mikäli käytettävissä olisi ollut myös ruotsinkielisiä opintokirjeitä. Sivistysliitto järjesti aivan vuoden 1947 lopulla Merimies-Unionin kanssa merimiesten opintotoiminnan esittelytilaisuuden Elannon kerhohuoneistossa Helsingin Kluuvikadulla.⁸⁵

Kotkalaisten muistaman mukaan ensimmäisiin kuulunut, ellei sitten aivan ensimmäinen merimiesten opintokerho aloitti aluksella Kotkan satamassa vuonna 1947. Joka tapauksessa tämän m/s Anjan opiskeleva miehistö oli uranuurtajien joukkoa. Laiva seilasi linjalla Suomi - Etelä-Amerikka.⁸⁶

Berndt Johansson kertoi vuoden 1948 alussa *Työläisopiskelijan* haastattelussa, että jo aikaisemminkin laivoilla oli ollut pieniä, noin 30–40 niteen kirjastoja henkilökunnan käytettävissä. Pääosin sellainen käsitti kaunokirjallisuutta, osin hyvinkin kevyttä, sekä myös muun muassa matka- ja tietokirjallisuutta. Sotavuosina oli hänen mukaansa tuhoutunut alusten mukana 60 tällaista laivakirjastoa, yhteensä pari tuhatta teosta. Uusi opintotoimikunta ryhtyi välittömästi korvaamaan kirjamenetyksiä, ja lisäksi oli nyt merimiehille tarkoitettu opintotoiminta.

Sivistysliitossa laadittu *Merimiesten opinto-opas* valmistui painosta vuoden 1948 alussa, ja ”Merimieskurssi”, juuri merimiehille tarkoitettu kirjukurssi opintokirjeineen oli valmistumassa. Opetuskirjeet käsitelivät etupäässä ammatillista järjestäytymistä ja osittain myös alan ammattitaitoa. Rinnakkaiskirjeitä oli tarjolla kone-, kansi- ja talouspuolelle. Merenkulkijan ammatista oli olemassa julkisuudessa paljon erilaisia käsityksiä, mutta Johansson korosti lehden haastattelussa: ”Laivat eivät ole mitään lepokoteja, vaan niissä vaaditaan kovaa työtä.” Hänen mukaansa ennen ehkä oli ollut mukana runsaammin seikkailija-ainesta, mutta nyttemmin sellainen katosi tavallisesti yhden tai korkeintaan kahden matkan jälkeen, sillä ammatissa oli kaiken

⁸⁴ Työläisopiskelija 6/1947; Johansson toimi opintoneuvojana elokuusta 1947 kesäkuuhun 1951 (Valavaara 1954 s 191).

⁸⁵ Tmk pk 24.2.1948. – Mainittakoon, että kauppa- ja teollisuusministerinä oli vuosina 1942–44 ja 1946–50 sos.dem. kansanedustaja Uno Takki (1901–68), Lyyli Takin puoliso (Työläisopiskelija 6/1947, Suomen kansanedustajat II s 1014–1015).

⁸⁶ Paikkakunnan kulttuuriviisari s 22.

kaikkiaan vähän romantiikkaa. Sellaisesta moni merille tahtova nuori haaveili turhaan.

Työvuorojen lomassa tarjoutui kiinnostuneille mahdollisuuksia opiskeluun, johon monet vakavasti työnsä ottaneet merimiehet tarttuivat esimerkiksi ammattitaitoaan kehittääkseen. Berndt Johanssonin mukaan juuri ”järjestötoiminta ja opiskelu on ollut omiaan kohottamaan heidän moraalista itseluottamustaan ja myöskin heidän asemaansa sosiaalisessa arvoasteikossa”.⁸⁷

Laivakerhoilla oli omat erityiset piirteensä. Varsinkin pitemmillä purjehduksilla asuttiin kirjaimellisesti työpaikalla. Toisaalta lyhyemmällä reissuilla miehistössä saattoi tapahtua enemmän vaihtumista, ja opintokerhoon osallistuminenkin saattoi keskeytyä. Pieni keinuminen ei varmastikaan lukutoukkia tai kerhotilanteita häirinnyt. Vuorokautta rytmittänyt vahtijärjestelmä antoi puolestaan omat lisähaasteensa. Ohjaajalta vaadittiin osaamisen lisäksi tarmoa, innostusta ja järjestelytaitojakin.⁸⁸

Opintotoimikunta järjesti ensimmäiset kurssinsa kesäkuussa 1948 Siuntiossa. Koulutusta annettiin opinto-ohjaajille ja laivaluottamusmiehille. Mukana oli merenkulkijoita myös Ruotsista ja Norjasta. Kurssin ohjaajana toimi opintosihteri Berndt Johansson apunaan opintoneuvoja Olavi Lindberg. Luennoitsijoita oli runsaasti, muiden muassa TSL:n pääsihteri Arvi Hautamäki, Merimies-Unionin puheenjohtaja Niilo Wälläri ja toimikunnan jäsen Tauno Ahonen. Kurssin teoreettinen ja käytännöllinen anti arvioitiin korkealle. Harjoituskokouksissa jokainen sai toimia vuorollaan puheenjohtajana ja sihterinä. Kurssilaiset esittivät myös ohjelmaa toveri-illanvietoissa. *Työläisopiskelijan* uutisjutussa muistutettiin, etteivät ylioppilaitaan olleet harvinaisia merimiesten joukossa. Joka tapauksessa alan opinnot ja sivistyksen valopiiri olivat hyödyksi. Samalla painotettiin, että ”merimieskin on ihminen ja haluaa esiintyä ihmisenä ihmisten joukossa”.⁸⁹

Merimiesten opintotoimikuntaan kuuluivat esimerkiksi vuonna 1953 TSL:n edustajana ja toimikunnan puheenjohtajana Arvi Hautamäki⁹⁰ ja Hannes Kasanen sekä TSL:n ruotsinkielisestä sihteeristöstä Anna Bondestam, varajäsenenä lisäksi TSL:n Sakari Kiuru. Merimies-unionista mukana olivat varapuheenjohtajana Niilo Wälläri, Berndt Johansson ja Tauno Ahonen sekä SAK:sta Runar Gustafsson. Palkattuna sihterinä oli opintoneuvoja Esko Vainio. Vuoteen sisältyi neljä kokousta.

Esimerkiksi kaudella 1952–53 laivakerhoja toimi kaikkiaan 40 ja niissä oli noin 350 jäsentä. Kotimaisten kielten ohella opiskeltiin muun muassa teknillisiä aineita, kirjanpitoa ja laskentaa.

⁸⁷ *Työläisopiskelija* 1/1948.

⁸⁸ Jäkkärä: Kävimme messissä. *Työläisopiskelija* 1/1948 (Jäkkärä 1948); E. [Esko] Vainio: Laivakerhojen ongelmia. *Työläisopiskelija* 1/1953.

⁸⁹ K. A. Hänninen: Merimieskurssit Siuntiossa. *Työläisopiskelija* 6/1948.

⁹⁰ Hautamäki sai kiitoksena merimiesten opintotoiminnan aikaansaamisesta kesällä 1949 ilmaisen matkan rahtilaivalla Yhdysvaltoihin pariksi viikoksi. Matkalla hänen piti tunnustella Amerikan-suomalaisten mahdollisuuksia tukea taloudellisesti Voionmaan opiston rakentamista. Siinä ei kuitenkaan päästy asian

Siirtokirjastotoimintaakin oli. Esimerkiksi vuonna 1953 kauppalaivoilla oli kaikkiaan 328 kirjakaappia lukemista ja oppimista tarjoamassa. Opintojen ohella toimintaan kuului myös jonkin verran harrastetoimintaa, lähinnä shakki- ja valokuvauskerhojen muodossa. Radiotakin hyödynnettiin: merimiehille lähetettiin sunnuntaisin ja pyhäisin tunnin verran opinnollista ohjelmaa suomen- ja ruotsin kielellä. Toimikunta jatkoi TSL:n parissa kesäkuuhun 1954 saakka, jolloin Merimies-Unioni halusi ottaa kokonaisuudessaan vastuun tästä opintotoiminnasta.

Vuodesta 1952 alkaen TSL:n alaisen opintotoimikunnan yhteydessä toimi lisäksi Kauppalaivaston urheilutoimikunta, joka nimensä mukaisesti sekä järjesti että ohjasi urheilu- ja liikuntatoimintaa kauppalaivaston henkilökunnan parissa. Hyvin laaja-alaisessa urheilutoimikunnassa olivat edustettuina Suomen laivanvarustajain yhdistys, Suomen konemestariliitto, Suomen laivanpäällystöliitto, Suomen radiosähkötäjäliitto, Suomen merimieslähetykseura, Merimies-unioni, SVUL ja TUL. Laivoilla oli laajimmillaan 78 urheilukerhoa, joista esimerkiksi jopa 50 osallistui Pohjolan merenkulkijain yhteiseen jalkapallosarjaan.⁹¹

Urheilutoimintaankin saatiin mallia muualta, esimerkiksi merenkulkumaa Norjasta, missä oli ohjattua urheilua ja voimistelua vuoden 1956 tietojen mukaan lähes 700 laivassa. Valtion ja laivanvarustajien kanssa toteutetussa opintotoiminnassa oli tuolloin melkein 2000 kerho-opiskelijaa. Elokuvia välitettiin katsottavaksi 400 norjalaisalukselle.⁹²

Yhteistoimintasopimus solmitaan

TSL:n alaisten opintokerhojen määrä lähes kaksinkertaistui välirauhan syksystä 1944 kevääseen 1945 mennessä edelliseen työkauteen verrattuna. Seuraavalla kaudella toiminnan kasvu jatkui vielä rajumpana. Työkaudella 1945–46 kerhoja oli jo 1205 ja niissä opiskeli liiton historian siihenastinen ennätysjoukko eli 20 719 henkilöä; naisten osuus oli lähes 40 prosenttia. Kerhoissa oli keskimäärin 17 jäsentä.⁹³

Voimakas määrällinen kehitys kertoi työväenjärjestöjen sekä niiden jäsenistön kasvaneista tiedontarpeista ja samalla TSL:n toiminnan mahdollisuuksista. Järjestöt vahvistuivat, ammattiyhdistysliikkeen jäsenmäärät kohosivat rajusti, ja pelkästään uusien toimihenkilöiden koulutus oli käytännön tarpeiden sanelemaa. Uusi yhteiskunnallinen tilanne houkutteli opiskelemaan ja perehtymään paremmin muutosvaiheeseen sekä hankkimaan keinoja muutokseen vaikuttamiseksi. Hyvin monet kansandemokraattisten järjestöjen uudet luottamushenkilöt tarvitsivat

esittelyä pitemmälle (Majander 2007 s 100–101).

⁹¹ Valavaara 1954 s 169–171; Pikkusaari 2014 s 90; TSL vuonna 1953 s 10–11; TSL vuonna 1954 s 9–10.

⁹² Työläisopiskelija 8/1956.

⁹³ Valavaara 1954 s 193; eniten opintokerhoja ja -kerholaisia oli jatkuvasti Opintotoiminnan keskusliiton alaisten järjestöjen parissa (ks. Peltoniemi s 79). Kuitenkin vasta 1960-luvun puolivälissä OK:n kerhomäärä ylitti 2000 (Ojanen s 64).

esimerkiksi yhdistystoiminnan ja myös kunnallispolitiikan käytännön tietoja ja taitoja, kuten edellä jo viitattiin.⁹⁴

Jo heti talvikaudella 1944–45 Lapin sodan vielä jatkuessa alkoivat liiton toimistosta pyytää apua opintoihinsa myös eräisiin muihin kuin TSL:n perinteisiin jäsenjärjestöihin kuuluneet henkilöt. Liiton toimikunta suhtautui uuteen tilanteeseen myönteisesti. Se päätti maaliskuussa 1945, että näitä henkilöitä ja heidän järjestöjään voitaisiin kyllä auttaa, kunhan vain omia jäsenjärjestöjä pystyttiin samalla palvelemaan. Oittiselle annettiin lisäksi valtuudet ryhtyä neuvottelemaan mahdollisten uusien jäsenjärjestöjen mukaantulosta TSL:n toimintaan. Järjestökenttä oli laajentunut poliittisesti ajatellen vasemmalle.

Työväenliikkeen järjestöjen keskinäiset neuvottelut etenivät rauhallisen ja määrätietoisesti Oittisen johdolla suopeissa tunnelmissa kevättalvella 1945. Huhtikuussa päästiin jo niin pitkälle, että laadittiin luonnos erityiseksi yhteistoimintasopimukseksi.⁹⁵ Siinä todettiin, että yhteisen toiminnan tarkoituksena oli levittää työväen keskuuteen tieteellisten tutkimusten tuloksia erityisesti yhteiskunnallisista kysymyksistä.

Sopimus korosti samalla sitä, että TSL oli poliittisten puolueiden ulkopuolella oleva, työväenliikkeen yhteistä aatemaailmaa vaaliva järjestö. ”Suorittakoot muut järjestöt valtiollisen ja poliittisen taistelun ja olkoon Työväen Sivistysliitto työväen kulttuurityötä palveleva opinnolliselle tutkimustyölle rauhoitettu piiri.” Näin yhteisvoimin, hieman uusin sanamuodoin kirjattiin Sivistysliiton lähtökohtaiset periaatteet yli neljännesvuosisadan takaa.

Toinen puoli asiassa oli järjestöllinen. Sihteeri R. H. Oittisen vetämissä neuvotteluissa SKP:n ja SKDL:n edustajien kanssa oli sopimusluonnoksen ohella valmisteltu myös Sivistysliiton toimikunnan laajentamista. Liiton toimikunta hyväksyi suunnitelmat. Loppukevään 1945 edustajiston sääntömääräisessä kokouksessa myönnettiin jo läsnäolo-oikeus SKP:n edustajalle Hannes Kasaselle ja SKDL:n Nestori Parkkarille. Samassa kokouksessa hyväksyttiin TSL:n uusiksi jäsenjärjestöiksi heinäkuusta 1945 alkaen kaksi puoluetta SKDL ja SKP sekä Suomen naisten demokraattinen liitto (SNDL) ja Suomen demokraattinen nuorisoliitto (SDNL). Uudet jäsenet saivat siitä alkaen myös edustajansa Kasasen ja Parkkarin liiton toimikuntaan.⁹⁶ Kumpikaan ei tullut aivan tyhjistä liiton tehtäviin.

Nestori Parkkari oli jo edeltä tuttu henkilö vasemmistososialistisen nuorison opinto- ja agitaatiotoiminnasta kahden vuosikymmenen takaa. Hän tuntui mukautuvan uuteen tilanteeseen

⁹⁴ Esim. SKP:n Helsingin piirissä käynnistyi kurssitoiminta nimenomaisesti kunnallispolitiikan tarpeista ennen vuoden 1945 vaaleja. Ks. Veli-Pekka Leppänen: SKP ohranasta oppositioon. Kommunistit Helsingissä 1944–1951. Helsinki: KSL 1994 (Leppänen 1994) s 157.

⁹⁵ Tässä seurataan Järvisen s 97–101 kuvausta, myös lainaukset; tmk pk 18.4.1945; ks. Työläisopiskelija 5/1945 (sopimusteksti), 6/1945.

⁹⁶ Valavaara 1954 s 187; vrt. Inkeri Lehtinen (s 79), joka ei kerro mitään tällaisista vaiheista.

ainakin ulkoisesti luontevasti, etenkin kun TSL oli ainoa niistä toimivista sivistysjärjestöistä, johon kommunistiset ja kansandemokraattiset opintokerhot saattoivat ajatella kuuluvansa.

Rautjärvellä syntynyt Hannes Kasanen liittyi puolestaan vanhaan yhtenäiseen työväenliikkeeseen 16-vuotiaana vuonna 1917 ja siirtyi vuonna 1923 kommunistisen puolueen jäseneksi. Hän oli lähes TSL:n alkuvaiheista asti mukana kurssin käyneenä opintokerhon ohjaajana Karjalassa muun muassa Hiitolassa, Käkisalmissa, Vuoksenniskalla ja Tainionkoskella. Sekatyömiehen työt veivät paikkakunnalta toiselle. Hän hoiti opintoasioita kirjeenvaihdolla liiton sihteerin Hj. Eklundin kanssa. Kumpikin oli lisäksi ido-kielen harrastaja. Poliittisen toiminnan takia Kasanen joutui istumaan vuosia vankilassa, missä luvallinen ja salainen opiskelu kuitenkin jatkuivat mahdollisuuksien mukaan. Sotavuosina Kasanen oli turvasäilössä. Sitten hän toimi jonkin aikaa Maatyöväen liiton sihteerinä. Hän oli oppilailleen esimerkki vaatimattomista oloista, tarmokkaalla työllä kohonneesta sivistyöntekijästä. Hänen mielestään opiskelu oli ihmisen velvollisuus.⁹⁷

Ensimmäisen todella laaja-alaisen ja voisi ehkä sanoa uuden ajan Sivistysliiton toimikunnan puheenjohtajana jatkoi loppukeväästä 1945 alkaen Väinö Voionmaa, ja Yrjö Kallinen oli edelleen varapuheenjohtaja. Varsinaisina jäseninä jatkoivat sota-ajalta kansanedustaja Sylvi-Kyllikki Kilpi (vuoteen 1952) ja SAK:n edustaja Emil Huunonen (1944–46), uutena aloittivat SDP:n järjestösihteerinä, sittemmin puoluesihteerinä Väinö Leskinen (vuoteen 1947) ja edellä mainittu SKP:n Hannes Kasanen (vuoteen 1947). Varajäsenenä jatkoivat toimittaja Sulo Manninen (vuoteen 1946), TUL:n pääsihteerinä Eino A. Wuokko (vuoteen 1946) ja uusina astuivat mukaan SKDL:n taholta Viljo Hyvönen (vuoteen 1946), SN-seuran järjestösihteerinä, sittemmin SAK:n valistuspäällikkö ja toimittaja Lauri Kantola (vuoteen 1947) sekä nyt kommunistisen liikkeen ammattiyhdistysmiehiin kuulunut Nestori Parkkari, sittemmin SKDL:n valistussihteerinä.⁹⁸

Mieleen tulee ehkä hieman kankeana rinnastus 1920-lukuun. Silloin vasemmistososialisteilla oli alkuun runsaastikin opintokerhoja TSL:n parissa, mutta heidän järjestönsä edustajille ei mahdollistunut kertaakaan jalansija liiton toimikunnan varsinaisten jäsenten joukossa. Edustajiston kevät- ja syyskokouksissa Sivistysliiton näiden vasemmistolaisten johtamat jäsenjärjestöt olivat kuitenkin yleensä edustettuina. Vuosikymmenen lopulla erityisesti vasemmistonuorten opintotoiminta sai silloin yhä vahvemmin ja värikkäämmiin agitaation sävyä kokonaan TSL:n ulkopuolella.

Nyt kesästä 1945 alkaen otettiin uusi yhteistyön askel. Aika oli toinen, yhteiskunnallinen tilanne oli muuttunut, eikä kansandemokraattinen liikekään ollut aivan samaa kuin vasemmistososialistit kaksi

⁹⁷ Hannes Kasasesta (1901–76) ks. esim. kuvausta P-o [Pirkko eli Lyyli Takki]: ”Enkä ollut vanki”, Työläisopiskelija 3/1946; Työläisopiskelija 6/1951; perustiedot myös Kansan Arkistosta.

⁹⁸ Valavaara 1954 s 190; Parkkarin kirja päättyy juuri ennen yhteistoiminnan käynnistymistä SDNL:n perustamiseen joulukuussa 1944 (1970 s 286); hänellä oli omakohtaista kokemusta myös sota-ajan vankeudesta, mikä ilmiselvästi kirjoittamishetkellä heijastui kärkevästi kirjan teksteissä.

vuosikymmentä aikaisemmin. Näkemys yhteistoiminnastakin oli toisenlainen kuin ennen. Porvarillinen Suomikaan ei ollut enää entisensä.

Kansandemokraattien kasvavaa kiinnostusta kuvasivat esimerkiksi monien uusien sivistystyöjärjestöjen perustamisuutiset. Tässä on vain kaksi esimerkkiä yhdeltä vuodelta ja maan eri puolilta. Heinäkuussa 1946 syntyi opintoneuvoja Paavo Niemen opastamana järjestö Konnevedellä Keski-Suomessa. Perustajina olivat kirkonkylän työväenyhdistys, SKDL:n Konneveden osasto ja Voimistelu- ja urheiluseura Veto. Puheenjohtajana aloitti Eino Minkkinen, varapuheenjohtajana Niilo Pirkkalainen ja sihteerinä Heikki Heimonen. Varsinais-Suomessa perustettiin marraskuussa 1946 Paraisten työväen sivistystyöjärjestö - Pargas arbetarnas bildningsförening opintoneuvoja Olavi Lindbergin toimiessa kummina. Puheenjohtajaksi valittiin Arvo Helenius, varapuheenjohtajaksi Viljo Takkunen ja sihteeriksi Aito Lindblad. Perustajina olivat Rakennustyöväen liiton ammattiosasto 140, Paraisten demokraattinen yhdistys, SKP:n Paraisten osasto ja Pargas svenska arbetarförening.⁹⁹

Edellä mainittu Hannes Kasanen oli samalla Helsingin työväen sivistystyöjärjestön uusi sihteeri. Kun lisäksi SKDL:n riveihin siirtynyt kansanedustaja Sylvi-Kyllikki Kilpi oli edelleen puheenjohtajana, kuvasti se osaltaan kansandemokraattisen liikkeen jalansijan laajentumista tuolla hetkellä pääkaupungissa. Kasanen toimi sittemmin lokakuusta 1946 alkaen myös TSL:n osanaikaisena opintoneuvojana.¹⁰⁰

Heinäkuusta 1945 alkaen TSL:n jäseneksi hyväksyttiin myös Väinö Voionmaan säätiö. Maa- ja sekatyöväen liitto (myöh. Maaseututyöväen liitto) liittyi jäseneksi tammikuussa 1946. Heinäkuussa 1947 jäseneksi liittyivät Valtion virkailijain liitto ja Suomen sukeltajain liitto. Vuotta myöhemmin jäseneksi liittyi Suomen kiinteistöyöntekijäin liitto.

Vuoden 1948 alussa mukaan tuli Kristillisten sosialidemokraattien liitto ja vuoden 1949 alussa Suomen autoalantyöntekijäin liitto. Suomen pienviljelijäin liitto tuli TSL:n jäseneksi vuoden 1950 alussa, Finlands svenska ungdomsklubbar centralkommitté vuotta myöhemmin. Suomen postimiesliitto liittyi jäseneksi tammikuun alussa 1952 ja heinäkuun alusta mukaan tulivat vielä Kutoma- ja neuletyöväen liitto sekä Suomen tekstiililaitosmiesten liitto.

Tuolla hetkellä viisikymmenluvun alussa Sivistysliiton jäsenjärjestöjen henkilöjäsenmäärä oli yhteensä runsaat puolitoista miljoonaa (1 578 002). Siinä oli lähes miljoona jäsentä enemmän kuin vuonna 1939. Tiedot perustuivat jäsenten antamiin ilmoituksiin. Samalla on toki liikaa hehkuttamatta muistettava erilaiset päällekkäisjäsenyydet, mutta joka tapauksessa yhteissumma oli aivan merkittävän suuri suomalaiselle kansalaisjärjestölle.¹⁰¹

⁹⁹ Työläisopiskelija 6/1946, 8/1946.

¹⁰⁰ Valavaara 1954 s 191; ks. myös P-o [Pirkko eli Lyyli Takki]: Palavankylän sepän tulisieluinen tytär. Työläisopiskelija 2/1946.

¹⁰¹ Valavaara 1954 s 187–189.

---tietolaatikko

YLEISRADION KANSANSIVISTYSSARJAT

Monet kolmekymmenluvun loppupuolen innostuksessa perustetut radio-opintokerhot jatkoivat toimintaansa vielä sotavuosien jälkeenkin. Se oli harrastus, joka kiinnosti myös Suomen Yleisradiota. Se järjesti toiminnan tueksi ensimmäisen kerran heinäkuun 21.–26. päivänä 1946 Työväen Akatemiassa kurssin radiokerhojen ohjaajille. Kutsu lähetettiin kymmenelle järjestölle, ja niistä tuli osallistujia paikalle 38 henkilöä. Ohjaajana toimi maisteri Pentti Nikulainen. TSL:n väkeä oli historiallisella ensimmäisellä kerralla runsaasti: järjestösihteeri Viljo Kosonen sekä opintoneuvoja Olavi Lindberg, Paavo Niemi, Eini Rämetsä ja Anni Vallanti. Jäsen- ja sivistystyöjärjestöjen edustajina olivat lisäksi kurssilta oppia hakemassa Muisto Ilomäki Kotkasta, Voitto Kuittinen Tainionkoskelta, Pauli Lukkarinen Jyväskylästä, Erkki Pajunen Mikkelistä ja Leo Kaspio Helsingistä. Kurssiohjelmaan sisältyi luentojen ohella myös käynnit teatterissa ja radiotalossa Fabianinkadulla.¹⁰²

Yleisradio jatkoi 1940-luvulla entistäkin suuremmalla ponnella sitä kansansivistäjän tehtäväänsä, jota jo 1920-luvulta alkaen oli esimerkiksi esitelmien avulla toteutettu. Esitelmäsarjoja suunnattiin satunnaisten kuuntelijoiden ohella myös aivan suunnitelmallisesti sivistysjärjestöjen opintokerholaisille useiden vuosien ajan. Niihin liittyi lisäksi tilattavia opintokirjeitä. Toimintaa suunnitteli radion oma kansansivistystoimikunta, jossa sivistysjärjestöjen edustajina olivat kouluneuvokset Yrjö Lämsiluoto ja T. I. Wuorenrinne, agronomi Laina Vehanen, maisterit R. H. Oittinen ja Olla Teräsvoori, opettaja Arvi Hautamäki ja opintoneuvoja Hannes Kasanen sekä Yleisradiosta kirjailija Erkki Vala (puheenjohtaja), maisterit Matti Kurjensaari ja Pentti I. Nikulainen (sihteeri).

Esimerkiksi talvikaudelle 1946–47 suunniteltiin mittava kolmen esitelmäsarjan kokonaisuus. ”Meidän vuosisatamme” sarjaan sisältyi 12 esitelmää, 2.10. alkaen, joka toinen keskiviikko klo 19.40. Talouselämästä oli tarjolla kolme esitelmää, joista yhden piti talousjärjestelmistä maisteri Väinö Liukkonen Työväen Akatemiasta. Muut alustajat olivat filosofian tohtori Klaus Waris ja maisteri Pentti Pajunen.

Valtiollisesta elämästä oli samoin kolme esitelmää. Niistä kaksi oli TSL:n edustajien vastuulla: professori Väinö Voionmaalla ja pääsihteeri Arvi Hautamäellä. Ensin mainittu puhui kansainvälisestä politiikasta sekä valtaryhmitysten muutoksista ja jälkimmäinen poliittisesta demokratiasta. Kolmantena oli maisteri Paavo Hirvikallio. Tekniikan alalta oli kuulijoille ja opiskelijoille samaten kolme esitelmää; ne olivat jo tammikuun 1947 puolella; esitelmöitsijöinä tekniikan tohtori Olavi Erämetsä, diplomi-insinööri T. K. Laakso ja professori Eino Niini.

¹⁰² Työläisopiskelija 6/1946.

Seuraavaksi yhteiskunnallisen elämän alueelta toisen esitelmän piti maisteri R. H. Oittinen Työväen Akatemiasta. Hänen aiheensa oli ”Joukkojen vuosisata”. Toisena puhujana oli hallitusneuvos Niilo A. Mannio. Sarjan päätteeksi oli vielä esitelmä kulttuurielämästä; sen oli varannut toimikunnan puheenjohtaja Erkki Vala itselleen.

Toisena sarjana oli ”Kuuluisia komedioita” lokakuulta maaliskuulle. Siinä esiteltiin kaikkiaan kuusi erilaista komedianäytelmää, maanantaisin kerran kuussa. Sarjaan liittyi ostettavissa ollut esittelyvihkonen, kirjoittajina T. I. Wuorenrinne sekä maisterit Maija Savutie, Leila Adler ja Raoul af Hällström. Ja vielä kolmantena sarjana oli ”Suomalaisia mestarimaalauksia”, jonka kuluessa, myös lokakuulta 1946 maaliskuulle 1947, filosofian tohtori Aune Lindström esitteli lukuisia suomalaisia taidemaalareita ja heidän teoksiaan. Kirjakaupoista saattoi ostaa väripainossalkun, jonka luvattiin auttavan esittelyjen seuraamista.¹⁰³

Uusia tuulia

Työväen sivistysliike oli koko ajan sivussa poliittisen työväenliikkeen suuntausten välisestä valtakamppailusta, korkeintaan joskus pienessä sivuosassa. Sen ovet olivat avoinna kaikille sivistystyöstä kiinnostuneille. Kansandemokraattien äänenkannattaja *Vapaa Sana* suhtautui aloittamisestaan alkaen varsin myönteisesti Sivistysliittoon ja julkaisi sivuillaan sitä koskevia uutisia. Lehden päätoimittajana toimi kesäkuusta 1945 alkaen Oittisen vanha koulu- ja opiskelutoveri Raoul Palmgren, joka kirjoitti lehteensä runsaasti muun muassa kulttuuripolitiikasta ja sivistyskysymyksistä. Oli hänellä kyllä ollut nuorempana toisenlainenkin näkökulma TSL:n toimintaan, kuten muistetaan, mutta siitä oli aikaa kulunut ja hän oli itsekritiikkiänsä jo esittänyt.

Sihteeri R. H. Oittinen toi SKDL:n *Vapaalle Sanalle*¹⁰⁴ elokuussa 1945 antamassaan haastattelussa esiin miten tärkeää oli nyt tutustua myös naapurimaan Neuvostoliiton oloihin ja kulttuuriin. Aihepiiri oli erityisen läheinen juuri kansandemokraattiselle järjestöväelle. Sivistysliitto tuki tätä myös järjestönä, joulukuusta 1945 alkaen SN-seuran yhteisöjäsenenä.¹⁰⁵

Mainittakoon, että SKDL:n kansanedustaja Hertta Kuusinen kirjoitti *Työläisopiskelijaan* vuoden 1946 ykkösnumeroon laajasti Neuvostoliiton kansansivistysasioista, erityisesti kouluista. Hän myös alusti Neuvostoliiton oloista ja kulttuurielämästä TSL:n edustajiston kevätkokouksessa toukokuussa 1946. Sivistysliiton myötämielestä naapurimaan oloihin ja kulttuurielämään tutustumiseen kertoivat

¹⁰³ Jakso pohjautuu Oy Yleisradio Ab:n laatimaan esittelytekstiin *Työläisopiskelija* 5/1946; myös TSL pääsi esittäytymään Yleisradion lähetyksissä.

¹⁰⁴ SKP:n äänenkannattaja oli *Työkansan Sanomat*. Vuonna 1957 se ja *Vapaa Sana* yhdistyivät *Kansan Uutisiksi*. Ironiaan taipuvaiselta Palmgreniltä on jäänyt talteen lausahdus, jonka mukaan hän ”aamalla ensimmäiseksi luki Helsingin *Sanomat* nähdäkseen mitä oli tapahtunut, sitten *Työkansan Sanomat* nähdäkseen mitä ei ollut tapahtunut ja lopuksi *Vapaan Sanan* nähdäkseen mitä olisi pitänyt tapahtua” (Haikara s 102).

useatkin *Työläisopiskelijan* uutiset ja jutut.

Kun SN-seuran Tampereen osaston aloitteesta perustettiin Tampereen työväentalolle Lenin-museo, TSL:n lehti kertoi tammikuussa 1946 tapahtuneesta avaamisesta pikku-uutisessaan. Museon paikalle oli historiallinen perusta: kumousmiehet V. I. Lenin ja J. V. Stalin tapasivat toisensa ensimmäisen kerran vuonna 1905 salaisessa kokouksessa juuri siinä talossa ja ilmeisesti siinä kokoussalissa. Vuotta myöhemmin samassa salissa pidetyssä kokouksessa Lenin ilmaisi avoimesti tukensa Suomen itsenäistymiselle. Sittemmin sali toimi biljardisalina.¹⁰⁶ Keväällä 1946 esimerkiksi maisteri Olavi Ahonen kirjoitti lehteen kirjailija Nikolai Gogolista. Pianisti, musiikkitieteilijä Erik Tawastjerna laati *Työläisopiskelijaan* puolestaan kolmeosaisen kirjoitussarjan neuvostoliittolaisista säveltäjäprofiileista.¹⁰⁷

Toisaalta: katseita kohdistettiin lehden sivuilla kyllä muuallekin maailmaan. Pohjolan ja Euroopan sivistysoloista kerrottiin useissa kirjoituksissa. Kotimaisesta ja kansainvälisestä taiteesta sekä taidemaalareista kirjoitti monesti taidehistorioitsija Sakari Saarikivi. Esimerkiksi lehtimies Yrjö Kaarne tarkasteli kerran myös Atlantin takaisten amerikkalaisten kasvatusnäkemyksiä. Keskustelupalstalla käytiin monipuolista ajatuksenvaihtoa.¹⁰⁸

On paikallaan myös muistaa, että noihin aikoihin, tarkemmin sanoen vuosina 1946–47 Raoul Palmgren hahmotteli omissa Yleisradion esitelmissään suomalaisten kansallisen nousun pitkää kehityksen kaarta erityisesti autonomian aikana, tavalla, joka herätti suurta mielenkiintoa epäilemättä myös TSL:n järjestö- ja opintokerhöväen parissa.¹⁰⁹ Hän toteutti sen yhdistäen useisiin kirjallisiin henkilökuvauksiin kunkin ajankohdan aatevirtauksia. Muutamien muiden tekstien kanssa kokonaisuus julkaistiin vuonna 1948 huomiota saaneena teoksena *Suuri linja*. Siinä hän Matti Rinteen tiivistyksen mukaan kiisti oikeiston yksinoikeuden kansallisiin tunnuksiin ja suurmiehiin. Oivaltavasti jos kohta samalla linjan päämäärää ajatellen hän yhdisti samaan yhteiskunnalliseen, kansallisen nousun jatkumoon A. I. Arwidssonin, J. V. Snellmanin ja muun muassa Aleksis Kiven, Eino Leinon sekä vanhan työväenliikkeen Yrjö Mäkelinin ja Yrjö Sirolan.¹¹⁰

Mäkelin ja Sirola tuntuivat tuolloin ehkä Palmgrenille vielä tutummilta tai läheisemmiltä hahmoilta

¹⁰⁵ Järvinen s 101. – Venäjän kielestä tuli myös työväenopistoissa suosittu opiskelukieli (Huuhka 1990 s 340).

¹⁰⁶ *Työläisopiskelija* 2/1946; Kanerva s 441–443; Aimo Minkkinen: Lenin-museo täytti 60, julkaisussa *Työväentutkimus* 2006 s 74. – Kulttuuriorganisaatio VOKS lahjoitti 1947 talon seinään, museokyltin yläpuolelle pyöreän Leniniä esittävän reliefin (Punainen Tampere. Opas. Käsikirj. Linda Heinonen. *Työväenmuseon Werstaan julkaisuja* 2015, 2. korjattu p. Tampere 2015, s 44.)

¹⁰⁷ Hertta Kuusinen: Neuvostoliiton kansansivistysoloista, *Työläisopiskelija* 1/1946; Järvinen s 106; Olavi Ahonen: Nikolai Gogolin komiikka, *Työläisopiskelija* 3/1946; Erik Tawastjerna: Neuvostoliittolaisia säveltäjäprofiileja, *Työläisopiskelija* 3/1946, 4/1946, 7/1946.

¹⁰⁸ Yrjö Kaarne: Kasvatuskysymykset kiinnostavat amerikkalaisia. *Työläisopiskelija* 4/1946.

¹⁰⁹ Palmgren hahmotteli linjaansa puheissa ja lehtikirjoituksissa syksystä 1944 alkaen (Kolbe 1993 s 310–313); ks. myös Kantasalmi s 33.

¹¹⁰ Raoul Palmgren: *Suuri linja*. Kansallisia tutkielmia. Arwidssonista vallankumouksellisiin sosialisteihin. 2.

kuin lukuisat muut vanhan työväenliikkeen kirjoittajat.¹¹¹ Ensin mainittu oli sisällissodan jälkeen ollut vasemmistososialistien riveissä ja jälkimmäinen, kevään 1918 kansanvaltuuskunnan eräänlainen ulkoministeri, oli puolestaan vaikuttanut monella tavalla kommunistisessa puolueessa Neuvostoliiton puolella maanpaossa, myös koulutustehtävissä.¹¹²

Sairauteen vuonna 1936 menehtynyt Yrjö Sirola oli silläkin tavalla ajankohtainen, että kansandemokraatit perustivat toukokuussa 1945 hänen nimeään kantavan kulttuurisäätiön tukemaan tieteellistä tutkimustoimintaa, taiteellista luomistyötä ja kansansivistystyötä.¹¹³ Merkillepantavaa oli, että ajan myötä Raoul Palmgrenin näköalat avartuivat, ja poliittiset käsitykset muuttuivat koko lailla paljon.¹¹⁴ Samalla hän jatkoi edelleen uraa uurtaneella tavalla työväenkirjallisuuden tutkimuksen parissa.¹¹⁵

Lisää työntekijöitä liiton toimistoon

Syyskuun alussa 1945 tapahtui vahdinvaihto TSL:n keskeisessä tehtävässä, mihin on edellä jo viitattukin. Puheenjohtaja Voionmaa toimi luonnollisesti ratkaisujen myötävaikuttajana, kaikki ketjuun kuuluneet kolme henkilöä hyvin tuntien. Liiton sihteeri R. H. Oittinen siirtyi Työväen

p. Helsinki 1976, ks. Palmgrenin jälkisana toiseen painokseen s 212–214; Rinne 2006 s 159–160.

¹¹¹ Ks. esim. Nyt ylös kansa kaikkivalta. Valikoima vanhan työväenliikkeen runoutta. Toim. Kalevi Kalemaa. Jyväskylä: Gummerus 1975.

¹¹² Papin poika Yrjö Sirola (1876–1936), ylioppilas Viipurin klassillisesta lyseosta, yleni korpraaliksi keisarillisen armeijan Viipurin pataljoonassa, toimi kansakoulunopettajana; oli vanhan työväenliikkeen aikana mm. järjestökouluttajana, lehtimiehenä ja kansanedustajana, vuodet 1910–13 Yhdysvalloissa suomenkielisen työväenopiston johtajana, tuki jääkärivärväystä, oli sittemmin mm. 1922–26 Leningradissa Lännen vähemmistökansallisuuksien yliopiston opettajana ja rehtorina, välillä Kominternin tehtävissä mm. Saksassa, Norjassa, Ruotsissa ja Yhdysvalloissa, sitten Karjalan autonomisen neuvostotasavallan opetusministerinä 1929–31 ja sen jälkeen mm. Lenin-koulun opettajana Moskovassa. Ks. esim. Erkki Salomaa: Yrjö Sirola, sosialistinen humanisti. Helsinki: Kansankulttuuri 1966 (Salomaa 1966), eri kohdin; Parkkari 1970 s 290; Suomen kansanedustajat II s 953.

¹¹³ Ks. Työväenliikkeen tietokirja s 278; Salomaa 1964 s 125. Säätiön peruspääomaa koottiin vapautuneiden poliittisten vankien lahjoittaessa sille osan valtiolta saamistaan korvauksista; ks. myös Salomaa 1966 s 352–353.

¹¹⁴ Palmgren oli SKP:n johdon nuhdeltavana jo kesällä 1948 (Kantasalmi s 33). –

Kommunistiseen/kansandemokraattiseen ilmapiiriin pettynyt Palmgren palautti SKP:n jäsenkirjan Hertta Kuusiselle marraskuussa 1952, ja irtisanomisen jälkeen Vapaan Sanan päätoimittajan tehtävä päättyi vuoden lopussa. Yhtenä eron vaikuttaneena oli Armas Äikiä (Tekstejä Vapaan Sanan s 15–16; Rinne 2006 s 188–192); ks. myös Haikara (s 102–111), joka vielä 1975 harmitteli Palmgrenin tökeröä erottamista, mikä näkyi kiusallisena julkisuudessa.

¹¹⁵ Palmgren väitteli filosofian tohtoriksi 1965 teoksella ”Työläiskirjallisuus. Kirjallisuus- ja aatehistoriallinen käsittelevä”. Seuraavana vuonna julkaistiin kaksiosainen ”Joukkosydän. Vanhan työväenliikkeen kaunokirjallisuus I ja II”. Ks. Raoul Palmgren: Tekstejä viran ja viisauden vuosikymmeniltä. Helsinki: Love 1982, s 11–12 (julkaisijan alkusanat). – Palmgrenin uraa ja vaikutusta arvioitiin 2012 monen tutkijan voimin Työväenliikkeen kirjastossa Helsingissä. Toimittaja Rolf Bamberg tiivistä Uutispäivä Demarin 19.1.2012 otsikkoon satavuotisseminaarin ytimen: ”Raoul Palmgren oli vasemmiston hukattu mahdollisuus stalinismin ja noskelaisuuden välissä” (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

Akatemian johtajaksi muihin tehtäviin siirtyneen Yrjö Kilpeläisen seuraajana. TSL:n uudeksi sihteeriksi valittiin puolestaan Työväen Akatemian opettaja Arvi Hautamäki, TSL-väen vanha hyvä tuttu ja pitkäaikainen kouluttaja, kuten jo edellä mainittiin. Nimike muutettiin pian pääsihteeriksi.¹¹⁶

Uudet mukaan tulleet kansandemokraattiset järjestöt saivat yhteistyön hengessä lokakuussa 1945 liiton palvelukseen, erityisesti heidän luottamustaan nauttivaksi opintosihteeriksi 31-vuotiaan filosofian maisteri Aira Kolulan (o.s. Sinervo). Hänellä oli taustaa työväenjärjestöjen toiminnasta kouluvuosista alkaen, ja hän oli ollut myös TSL:n parissa luennoitsijana sekä opintokerhojen vetäjänä. Viimeksi hän oli työskennellyt SN-seuran lehden toimitussihteerinä. Hänet tunnettiin myös Kiilan jäsenenä ja runoilijana.¹¹⁷ Vuotta myöhemmin, Aira Kolulan siirryttyä uusiin tehtäviin, hänen jälkeensä TSL:n opintosihteerinä aloitti syyskuussa 1946 filosofian maisteri Kaisa Salonen. Hän siirtyi 28-vuotiaana liiton palvelukseen SKDL:n valistussihteerin tehtävästä. Aiemmin hän oli toiminut oppikoulun opettajana, kirjastovirkailijana ja myös opettajana työväenopistossa.¹¹⁸

Yhteistyön henkeä näkyi myös Helsingin työväentalolla, missä yhdistystoiminta vilkastui rauhan tultua erittäin vilkkaana. HTY:n jäsenjärjestöt järjestivät talolla ahkerasti erilaisia tilaisuuksia ja myös tanssijoita riitti juhlasalin parketilla. SKP:n puoluetoimistolle talolta ei toimistotilaa löytynyt, mutta joksikin aikaa kuitenkin SKDL:n Helsingin kunnallisjärjestölle sekä kansandemokraattien naisten ja nuorten liitoille. Tilanahtaus lisääntyi, ja toisaalta TSL:n tilantarve kasvoi toiminnan voimakkaan laajentumisen takia.

Liitto joutuikin syksyllä 1945 muuttamaan työväentalosta muualle. SAK tarvitsi puolestaan lisätilaa työväentalosta ja se itse asiassa auttoi Sivistysliittoa löytämään uudet toimistotilat. Osuusliike Elannolla oli tarjota vuokratiloja hallintorakennuksestaan osoitteessa Kaikukatu 2, Hämeentien ja Sörnäisten rantatien välisestä liikekorttelista. TSL sijoittui C-portaaseen, viidenteen kerrokseen, moderniin lasiseinäiseen toimistotilaan. Kesti hetken tottua uuteen ilmeeseen graniittisen Byggan jälkeen, ja joillakin saattoi olla vähän haikeuttakin rinnassa. Ikkunoista avautuivat kuitenkin avarat näkymät merelle saakka yli satamanostureiden, tehdaspihojen ja varastorakennusten, pohjoismaiden suurimman, yhtenäisen teollisuusalueen sydämessä.¹¹⁹

Bertta Latvala työskenteli TSL:n toimistossa kesäkuun 1946 lopulta alkaen. Maria Siippainen puolestaan työskenteli toimistossa joulukuusta 1946 syyskuuhun 1947 ja Pirkko Kemppainen vastaavasti toukokuuhun 1950 saakka. Helena Oksanen oli työssä osan vuodesta 1947. Kirsti

¹¹⁶ Ripatti 1992 s 111; Työläisopiskelija 6/1945; edustajiston kokouksessa 18.12.1945 Hautamäen tittelinä mainittiin jo pääsihteerin entisen sihteerin nimikkeeseen sijaan (katsaus TSL:n toimintaan 1945).

¹¹⁷ Ks. Käy eespäin 1957 s 327–329. Aira Kolula (1914–68) julkaisi nimellä Aira Brink myöhemmin nuorisoromaaneja; puoliso Veikko Kolula oli myös kirjoittanut runoja (sama s 321).

¹¹⁸ Työläisopiskelija 6/1945, 6/1946; Valavaara 1954 s 191.

¹¹⁹ Tuomisto 1984a s 390; tmk pk 7.9.1945 liitteinen. Elannon tuotantokorttelista ks. Kulman takana Elanto s 32–34 (Aino Niskanen); ensimmäiset Elannon tuotantorakennukset valmistuivat sinne 1907 ja 1912, Elannon pääkonttorirakennus Hämeentien-Kaikukadun kulmaukseen valmistui 1928, arkkitehtina Väinö Vähäkallio.

Kaukolampi tuli toimistoon maaliskuussa 1947. Terttu Manninen oli liiton palveluksessa toimistoapulaisena kesäkuusta 1948 toukokuuhun 1949 ja Arja Nuru osan vuodesta 1949. Kerttu Makkonen tuli TSL:n toimistoon lokakuussa 1949.¹²⁰

Edellä jo mainittiin, että loppusyksyllä 1944 ja keväällä 1945 TSL:n opintoneuvojana työskenteli Paavo Suominen ja osan vuodesta 1945 vielä Esko Havumäki. Huhtikuussa 1945 aloitti Anni Vallanti toimistossa pitkäksi muodostuvan työrupeamansa. Vuoden 1945 lopulla toimivat paikallisina opintoneuvojina Olavi Lindberg Turussa, Eine Rämetsä Kemissä, Paavo Niemi Jyväskylässä, Eino Torkkeli Oulussa sekä Vieno Hämäläinen ja Into Kallio Helsingissä.¹²¹

Opintoneuvojat olivat monipuolisia persoonallisuuksia, joilla kaikilla oli yhteistä nuoruudesta alkaen jatkunut opintotoiminta, tavalla tai toisella. Esimerkiksi Olavi Lindberg tuli 38-vuotiaana liiton tehtäviin oltuaan sitä ennen muun muassa Jalometallityöväen liiton sihteerinä sekä kotikaupungissaan ammatillisen paikallisjärjestön puheenjohtajana. Kokemusta opintokerhotoiminnasta oli pitkältä ajalta. SAK:n kesäkoulun kurssikin oli käyty. Kempeleellä syntynyt 23-vuotias Eini Rämetsä (Kosonen) oli vastikään käynyt Työväen Akatemian vuosikurssin 1944–45. Opintokerhotoiminta oli hänellekin tuttua Rovaniemen suunnalla, missä hän oli aiemmin toiminut *Pohjolan Työn* toimistonhoitajana ja toimitusharjoittelijana.¹²²

Pienviljelijän poika Eino Torkkeli liittyi sosialidemokraattiseen puolueeseen 19-vuotiaana pahana lapuanliikkeen vuonna 1932. Hänkin oli pitkäaikainen opintokerhon jäsen ja puheenjohtaja Oulussa. Hän kävi Työväen Akatemian vuosikurssin 1938–39 ja toimi sittemmin vuosina 1940–41 opintoneuvojana ja vielä uudelleen vuodet 1945–46. Myöhemmin hän oli TSL:n siirtokirjaston toimikunnan jäsenenä. Lisäksi hän oli kotipaikkakunnallaan monella tavalla yhteiskunnallisesti aktiivinen ollen muun muassa Oulun sos.dem. työväenyhdistyksen taloudenhoitaja ja Oulun teatteritalo Oy:n isännöitsijä. Sosiaalilautakunnan puheenjohtajana Torkkeli pääsi vaikuttamaan kaupungin sosiaalityön kehittämiseen. Itseopiskelu avasi hänenkin kohdallaan pitkälle ulottuneen yhteiskunnallisen toiminnan väylän.¹²³

Liiton opintoneuvojan tehtävä oli ”olla aina matkalla”, kuten esimerkiksi Paavo Niemi kirjoittajalle muisteli ja kertoi vuonna 1992. Kiertäminen kylissä ja kaupungeissa kerhotoimintaa edistämässä oli raskasta työtä vielä monina sodan jälkeisinä, suuren aineellisen pulan ja levottomuuden vuosina. Kulkuvälineet olivat puutteellisia, liikenneyhteydet heikkoja, eikä kelpoista majoitustilaa tahtonut aina löytyä.¹²⁴

¹²⁰ Valavaara 1954 s 191–192.

¹²¹ Katsaus TSL:n toimintaan 1945, edustajiston pk 18.12.1945 liitteenä.

¹²² Työläisopiskelija 6/1945.

¹²³ Työläisopiskelija 1/1963.

¹²⁴ Esim. rautateiden sota-ajan vaurioista ja vuosia kestäneistä korjaustoista Zetterberg 2011 s 228–237; linja-autojen uudet renkaat olivat säännösteltyjä, hiili- eli puukaasutinvoimaa oli ”häkäpöntöissä” käytössä sodan jälkeenkin, ks. esim. Tuomisto 1987 s 10–13.

Joskus saattoi käydä vielä niinkin, että raskaiden taakkojen kantamisen jälkeen kaukaisesta kokoustalosta ei löytynytäkään rainakoneeseen välttämätöntä sähkövirtaa. Se syrjäkylä oli edelleen sähköverkon ulkopuolella, mitä kukaan ei ollut huomannut etukäteen kertoa tai kysyä, kun kirjeillä oli tilaisuudesta sovittu. Kuultokuvasarja jäi esittämättä ja katsomatta. Mahdollisen harmituksen määrää voi vain arvailla.¹²⁵

Turkulainen Paavo Suominen on muistellut yhtä hyvin erikoista työtehtäväänsä, mihin hän joutui heti jatkosodan jälkeen. Hän oli opettajana useilla kahden päivän mittaisilla kursseilla, joilla selvitettiin lakkautetun lottajärjestön jäsenille yhteiskunnan muuttumista. Ohjelmaan kuului rauhanehtojen laajahkon tarkastelun ohella muun muassa jopa Suomen kommunistisen puolueen periaatteiden esittelyä.¹²⁶ Olihan niihin hyvä edes hieman perehtyä, oli sitten puolella tai vastaan.

”Näköpiiri avartuu ja tietomäärä lisääntyy...”

Pohjoismaiset yhteydet avautuivat maailmansodan aiheuttamien katkosten jälkeen, ja yhteydenpidosta tuli aiempaa vakiintuneempaa myös kesäkurssien osalta. *Työläisopiskelijaan* haastateltiin muutamia henkilöitä, joilla oli kokemusta kesällä 1947 järjestetyistä pohjoismaisista sivistysjärjestöjen kursseista. Huoltosihteeri Veikko Niemi oli viettänyt pari viikkoa ABF:n sosiaalipolitiikan kurssilla Ruotsissa, Brunnsvikin kansanopistossa. Ulkomaanmatkan hän arvioi kaikin puolin hyödylliseksi: ”Näköpiiri avartuu ja tietomäärä lisääntyy.” Hän kiitteli monin sanoin myös järjestelyjä: jo ennen varsinaista kurssia oli pitänyt osallistua yleisluontoiselle kirjekurssille ja lisäksi perehtyä kurssin perusteoksena käytettyyn teokseen ”Svensk socialpolitik”. Kurssilla keskityttiin tiiviisti sosiaalipolitiikan aiheisiin asiantuntevan Åke Elmerin johdolla. Vain vähän poikettiin tältä reitiltä sivistystyön kysymyksiin ja yhteislaulutuoکیoihin.

Kurssitovereina oli työväenliikkeen aktiiveja, kunnallisten lautakuntien jäseniä, ammattiyhdistysväkeä, opintokerhojen ohjaajia. ”Heidän sosiaalisten kysymysten tuntemuksensa, heidän puhe- ja väittelytaitonsa ja sanavalmiutensa”, kaikki ne antoivat Veikko Niemelle vakuuttavan kuvan naapurimaan työväenliikkeen voimasta. Ajankohta oli sikäläkin hyödyllinen, että kurssin aikana tuli luennoista tutummaksi se yhteiskunnan sosiaalisen uudistamisen työ, mitä Ruotsissa oli tehty jo pitempään. Sosiaalihuoltoa ja sairausvakuutusta kehitettiin, väestöpolitiikkaan kiinnitettiin huomiota, asuntopolitiikan uusia suuntaviivoja vedettiin. Kansaneläkevakuutuksen uudistus oli juuri tulossa voimaan. Niemi nosti erityisesti esiin uudistuksia pitkään ajaneen

¹²⁵ Paavo Niemi, Kerttu Väm, Irene Koski ja Eila Lahtinen muistelivat sodanjälkeisten vuosien työtehtäviään Väinö Voionmaa -mitalien jakotilaisuudessa Helsingin työväentalolla 17.9.1992 (haast. Tero Tuomisto). – Liitto hankki vuonna 1951 opinto-ohjaajille lisää rainakoneita, ja syksyllä se sai lahjoituksena äänielokuvakoneen, niitä, joita oli maahan saatu Yhdysvaltain myöntämällä ASLA-stipendivaroilla. Ks. H. K-nen. [Hannes Kasanen]: Rainat ja kuultokuvaheittimet. *Työläisopiskelija* 6/1950; Työväen Sivistysliitto 1951 s 29. Raina oli filminauhalla oleva kuvasarja eli kuvanauha.

¹²⁶ Juha Mäkinen ja Reino Lemmetyinen em. artikkeli.

valtioneuvos, sosiaaliministeri Gustav Möllerin nimen. Niemi ei maininnut ruotsalaisten tavoitteena sanaa hyvinvointivaltio, ei sosialismiakaan, vaan sanat ”sosiaalinen valtio”.

Tällaiset yhteiskunnallisen keskustelun aihepiirit olivat vasta tekemässä tuloaan suomalaiseen yhteiskuntaan. Sotavuodetkin olivat viivyttäneet, ja voimavaroja vaatinut tuhojen jälleenrakennus oli paraikaa menossa.

SKDL:n opintosihteeri, 27-vuotias Leo Kaspio osallistui puolestaan stipendiaattina Brunnsvikissa Demokratian johtokysymyksiä -nimiselle kurssille. Jo Tukholmaan saavuttua hämmensi sekä tavaratalojen tarjonnan runsaus että ”vasenkätinen” liikenne. Tätäkin kurssia oli edeltänyt valmistava kirjekurssi. Mukana oli lisäksi norjalaisia ja tanskalaisia AOF:n edustajia. Kaspiota kiinnosti paljonkin keskustella vapaahetkinä muutamien vastarintaliikkeessä toimineiden kurssilaisten kanssa heidän kokemuksistaan sodan ajan saksalaismiehityksestä ja keskitysleireistä.

Kurssitoveruutta vahvisti jo junalla paikalle saavuttua nähty osallistujamaiden lippujen rivistö. Ohjaajana toimi Harry Ohlson, joka hoitikin tehtävän aivan ”esimerkillisellä tavalla”: luentojen ohella annettiin teoreettis-poliittisissa aiheissa paljon tilaa keskusteluille, eikä huumoriakaan unohdettu. Luonnollisesti ilmaantui erilaisia mielipiteitä, mutta keskustelun taso säilyi Kaspiion mukaan jatkuvasti korkealla. Osa ajasta käytettiin lisäksi opintokerhomaiseen työskentelyyn, oppilaat kahteen ryhmään jaettuna. Kun lisäksi ruoka oli hyvää ja yhteislauluhetket suosittuja, kurssiaika sujui mainiosti. Pienenä puutteena Kaspio mainitsi urheilu- ja liikuntamahdollisuuksien puutteen, uintia lukuun ottamatta. Kansanopiston ympäristössä kyllä samoiltiin. Yhteenvetona hän arvioi, että ”maantieteellisesti maailmankuvani pieneä, mutta henkisesti maailmani laajeni”.

Vuonna 1946 TSL:n opintosihteerinä aloittanut 29-vuotias Annikki Saarela oli kesällä 1947 Tanskan AOF:n kurssilla Roskildessa ”työväen korkeakoulussa”, kuten hän paikkaa luonnehti. Kyseessä oli tavallaan laajennettu ammattiyhdistyskurssi: kyse oli kolmen kesän mittaisesta kurssista, jonka pituus kunakin kesänä oli kaksi viikkoa. Toista sataa kurssilaista, heistä kymmenen muista pohjoismaista, jaettiin kurssijaksojensa mukaisesti kolmeen ryhmään. Naisia oli hyvin vähän. Aamupäivällä oli kaikille yhteisiä luentoja ja iltapäivisin jakauduttiin kolmeen osaan.

Annikki Saarelan ensimmäisen vuosikurssin ryhmä paneutui tilastotieteeseen, työväenliikkeen historiaan ja sosialidemokraattiseen puolueohjelmaan. Aineissa oli eri ohjaajat. Opiskelijoille jaettiin etukäteen tehtävät ja kysymykset, joihin piti valmistella vastaukset tai lyhyt alustus. Ryhmätyöskentely oli samanlaista kuin esimerkiksi Ruotsin Brunnsvikissa. Opettaja selosti ja kurssilaiset saattoivat milloin vain keskeyttää sekä esittää kysymyksiä ja mielipiteitään. Mutta kuitenkin oli myös ripaus tanskalaisuutta: ”Joskus kaikki puhuivat yhtäkaaa, niin että opettajan oli vaikeata saada suunvuoroa. Meistä ulkomaalaisista se oli tietysti lystikästä.”

Kieli oli oma ongelmansa. ”Näin suomalaisen mielestä ei tanskankieli muistuta mitään inhimillistä kieltä.” Hän viittasikin vitsikkäästi tuttuun ilmaukseen kurkkusairaudesta. Ruotsillaan hyvin

toimeen tulleella Annikki Saarelalla oli ymmärtämisen vaikeuksia, koski se sitten asiointia puhelimesta, junassa tai raitiotievaunussa. Elämänasenteen muutosta suurpiirteisempään suuntaan oli havaittavissa jo Ruotsin Malmön eteläpuolella. Maaseudun puutarhamaisuus, sankat pyöräilijäjoukot ja huomattavan suuri tupakoitsijoiden määrä kiinnittivät suomalaisen huomiota Tanskanmaalla.

Helsinkiläinen, jo 1930-luvun lopulla sos.dem. nuorisoliikkeessä Vallilassa toiminut Tapio Manninen oli saanut mahdollisuuden valita jonkin Ruotsin ABF:n parista kymmenestä kesäkurssista. Vuoden 1947 kesäloman ajankohtaan sopi hyvin Työväenliikkeen kulttuuriohjelma - kurssi Brunnsvikissa. Kurssivalinta osui todella kohdalleen, oli hänen arvionsa lehden haastattelussa. Hän arvioi, että myös suomalainen työväenliike joutuisi kiinnittämään kulttuurikysymyksiin aiempaa enemmän huomiota. Hän ei uskonut väitteeseen, että sosialismin toteuduttua porvarillinen kulttuuri häviää noin vain ja ”sosialistinen eli työläiskulttuuri astuu automaattisesti tilalle”. Hänen ikäluokalleen merkitsivät sotavuodet paljon. Ja hän arvioikin toiveikkaasti, että ”me voimme estää kolmannen maailmansodan tulon vain kaikkien kansojen keskuudessa suoritettuna laajan kulttuuritoiminnan avulla”.

Tapio Manninen kiitteli monia mielenkiintoisia keskusteluja, joita käytiin ABF:n opintorehtorin Gunnar Hirdmanin ja Brunnsvikin rehtorin Alf Ahlbergin sekä muiden alustajien johdattamina. Hän toivoi vastaavaa kurssikokemusta ”mahdollisimman monelle aktiiviselle suomalaiselle sivistystyöntekijälle”.¹²⁷

Vuoroin vieraisa Aulangolla

Tammikuussa 1946 kansandemokraattien ja sosialidemokraattien yhteisvoimin perustama ruotsinkielinen Folkets Bildningsförbund järjesti syys-lokakuun vaihteessa 1947 Hämeenlinnan Aulangolla pohjoismaisen ruotsinkielisen kurssin, johon osallistui myös kymmenen Ruotsista saapunutta TSL:n stipendiaattia. Malmöläinen Otto Lindström kertoi *Työläisopiskelijalle* sittemmin kirjeitse myönteisistä kokemuksistaan. Lehti julkaisi kirjeen suomennettuna. Hän kertoi katselleensa tulomatalla Bore-höyrylaivan kannella ”Suomen karua ja vaikuttavaa saaristoa” ja ajatelleensa ”pienellä surumielisyydellä” mitä kaikkea Suomen kansa ja työväenluokka oli saanut kokea kuluneiden 30 vuoden aikana. Takana olivat vuoden 1918 tapahtumat, lapuanliike, kaksi sotaa. Vastaavia ”jymypaukkuja” ei ollut ruotsalaisella työväenliikkeellä.

Saman lauantaipäivän illalla oltiin jo Aulangolla. Siellä kurssilaisia tervehdittäessä ”emme voineet olla ajattelematta, että nämä toverit ovat olleet sodassa, ja että he olivat taistelleet maansa puolesta pannen henkensä vaaraan sekä eläneet kärsimysten ja kieltäytymysten keskellä”, kirjoitti Lindström. Hän piti aivan ymmärrettävänä heidän ainoaa vaatimustaan ”saada kohtalainen elatus itselleen sekä omaisilleen”.

¹²⁷ Työläisopiskelija 9/1947, myös lainaukset.

Järjestäjän edustaja, sihteeri, agronomi Ragni Karlsson avasi kurssin sunnuntaiaamuna. Hän myös myöhemmin luennoi suomalaisesta maataloudesta. Toimittaja Nils Nilsson piti alkajaisiksi luennon kansantaloudesta. Siinä tulivat esiin ruotsalaisia hätkähdyttäen muun muassa Suomen henkilömenestykset sotavuosina ja havainnollisesti jälleenrakennuksen tarpeellisuus sekä laajuus. Kansanedustaja Atos Wirtanen kertoi työväenliikkeen historiasta sellaisella mukaansa tempaavalla tavalla, joka voi olla vain henkilöllä, ”joka on ottanut osaa työväenliikkeen toimintaan, ja joka alituisesti on ollut tapahtumien polttopisteessä”. SAK:n työvaliokunnan jäsen Gunnar Henriksson kertoi kurssilaisille ammattiyhdistysliikkeestä. Lisäksi Aulangon kurssilla oli luentoja nykyaikaisesta psykologiasta, lomalaista, tuotantokomiteoista sekä vielä lisäksi järjestöasioista ja painetusta kirjasta ”innostajana ja tarkoituksena ajajana”.

Otto Lindström kiitteli pohjoismaisen kurssin lämmintä toverillisuutta ja sydämellisyyttä. Hän arvioi suomalaisen työväen sivistysliikkeen olevan korkealla tasolla ja sen johtavien henkilöiden tehtäviensä tasalla. Tärkeintä oli nytkin, että eri maista kotoisin olevat työläiset voivat kokoontua keskustelemaan ongelmistaan ja oppia myös tuntemaan toisensa. ”Meillä kaikillaahan on kuitenkin sama päämäärä.”¹²⁸

Aulanko oli muutenkin TSL:n suosima kurssipaikka. Hyvä esimerkki oli noin viikko pohjoismaisen kurssin jälkeen lokakuun 5.–11. päivänä 1947 järjestetty sivistystyöjärjestöjen toimihenkilöiden kurssi, jossa paneuduttiin erityisesti käytännöllisten toimintakysymysten käsittelyyn. Osallistujina oli kolmisenkymmentä henkilöä Suomen eri puolilta. Yleisohjaajana oli Oiva Valavaara ja käytännöllisiin kysymyksiin opasti Hannes Kasanen. Muina luennoitsijoina olivat Arvi Hautamäki, Kaisa Salonen, Annikki Saarela, Aira Kolula ja Eino Nevalainen. Kurssityön lomassa oli kaksi toveri-illanviettoa ja myös retki Vanajanlinnaan, josta oli muodostumassa Sirola-opisto.¹²⁹

- - - tietolaatikko

KERHOTOIMINNAN VALTAVA KASVU

Opintokerhotyö oli ollut ennen sotia Sivistysliiton varsinainen leipälaji, jos näin halutaan luonnehtia. Innostus tähän lajiin kasvoi entisestään aseiden vaiettua sekä vanhojen että uusienkin jäsenjärjestöjen parissa. Se kertoi valtavasta tiedonhalun kasvamisesta monella tavalla muuttuneissa yhteiskunnallisissa oloissa. Tilastotietoihin alkoivat tulla työkaudella 1944–45 ensi kertaa mukaan kommunistien/kansandemokraattien järjestöt. Seuraavaksi esitellään kaksi läpileikkausta,

¹²⁸ Työläisopiskelija 9/1947, myös lainaukset. – Samassa lehdessä esiteltiin myönteisesti uusi tanskalainen elokuva Ditte - ihmislapsi, ohjaajana Bjarne Henning-Jenssen. Se pohjautui saman nimiseen Martin Andersen-Nexön romaaniin, joka oli myös TKR:n valikoimissa. Veikko Kolula oli laatinut mestariromaaniksi mainitusta teoksesta TSL:lle opintosuunnitelman, jota lehdessä suositeltiin erityisesti kaunokirjallisuuden opintokerhoille.

¹²⁹ H.K. [Hannes Kasanen?]: Aulangon kurssit. Työläisopiskelija 8/1947.

ensimmäinen työkaudella syksystä kevääseen 1945–46 ja toinen vastaavasti työkaudella 1952–53.¹³⁰

sos.dem. työväenyhdistykset	237	156 kerhoa
sos.dem. nuoriso-osastot	76	76
ammattiyhdistysliike	238	150
sos.dem. raittiusjärjestöt	6	5
sos.dem. naisosastot	33	75
pienviljelijäinosastot	24	-
TUL	24	44
SKP	272	120
SKDL	123	83
SDNL	51	37
SNDL	27	18
sivistystyöjärjestöt	-	7
SN-Seura	30	-
muut järjestöt	44	2
itsenäiset kerhot	20	10
yhteensä	1205	783 kerhoa

Valtaosa kerhoista opiskeli kolmea aihetta, joista suosituin oli kunnallistieto (25 prosenttia), toisena sosialismi ja työväenliike (22) ja kolmantena järjestötehtävät (20). Seuraavana oli sitten suullisen esitystaidon, näyttämötaidon, juhloiminnan ja musiikin muodostama kokonaisuus (7). Kaikki muut aineet olivat jo tuntuvasti pienempiä.

Työkaudella 1946–47 opintokerhoja oli 1175, seuraavalla kaudella lähes 1100 ja 1948–49 ennätysmäiset 1211 kerhoa. Tällöin kerholaisia oli kaiken kaikkiaan 18 462, joista naisten osuus oli noin 37 prosenttia. Keskimäärin kerhossa oli noin 15 henkilöä. Seuranneina vuosina luvut sitten kyllä jonkin verran alenivat.

Kaudella 1935–36 toimi kerhoista 54,1 prosenttia kerhoista maaseudulla, ja kerhojen jäsenistäkin oli enemmistö eli 50,8 prosenttia maaseudulla. Kerhojen painopiste ja enemmistö siirtyi asutuskeskuksiin itse asiassa jo kaudesta 1936–37 alkaen. Tällöin jäsenistä 58,1 prosenttia asui asutuskeskuksissa. Sotatalvena, työkaudella 1942–43 elettiin ja toimittiin aivan poikkeuksellisissa oloissa, ja kerhoista peräti 74 prosenttia toimi asutuskeskuksissa; jäsenistäkin niissä asui jopa 74,4 prosenttia. Vielä yhden kerran työkaudella 1947–48 sijaitsi TSL:n opintokerhojen enemmistö, 50,9 prosenttia, maaseudulla, mutta kerholaisten enemmistö oli silloinkin edelleen selvästi asutuskeskuksissa, kaikkiaan 53,3 prosentin osuudella. Liiton työkaudella 1952–53 kerhoista kaikkiaan 66 prosenttia oli asutuskeskuksissa, ja kerholaisista siellä oli 70,8 prosenttia.

¹³⁰ Valavaara 1954 s 197.

Tuona edellä mainitun ennätyskauden 1948–49 kuluessa eniten opintokerhoja oli Uudellamaalla (254), Turun ja Porin läänissä (248) ja Hämeen läänissä (211). Seuraavaksi suurimpia olivat Vaasan lääni (150) ja Kuopion lääni (138). Tuntuvasti vähemmän opintokerhoja oli Kymen läänissä (77), Oulun läänissä (69), Lapin läänissä (42) ja Mikkelin läänissä (31).¹³¹

Katse pohjoiseen: Rovaniemen vaikeat olosuhteet

Muuan kerhotilastojen mielenkiintoinen yksityiskohta oli, että Lapin lääni ohitti kaudella 1948–49 kerhomäärässä kerrankin edes Mikkelin läänin; järjestys ei kuitenkaan jäänyt pysyväksi olotilaksi. Lapin läänissä TSL:n kerhotoiminta oli saatu alueelle vasta opintokaudella 1937–38 (yhteensä 15 kerhoa). Sodan tuhojen kaudella 1944–45 koko läänin alueella toimi vain viisi TSL:n opintokerhoa. Kerttu Värnin muistaman mukaan ensimmäisenä lyhytaikaisena järjestäjänä vuoden 1945 puolella oli Esko Havumäki, joka sai aikaan opintokerhon Kemiin. Häntä seurasi Eini Rämetsä sijoituspaikkanaan Oulu.

Lapin vaikeudet olivat raskaiden sotavuosien jälkeen kokonaisuudessaan aivan omaa luokkaansa. Kuvaavaa oli, että esimerkiksi Rovaniemellä sivistystyöjärjestön syyskokous pidettiin vielä lokakuussa 1948 ammatillisen paikallisjärjestön parakkirakennuksessa. Oulun, Kemin ja Rovaniemen yhteinen opintoneuvoja Kerttu Värn harmitteli *Työläisopiskelijan* haastattelussa kevättalvella 1948 opintotoiminnan vaikeuksia Rovaniemellä. Kuitenkin neljä opintokerhoa sinnitteli kauppalassa tuollakin hetkellä. Käytettävissä olleet lautarakenteiset parakit olivat yleensä hataria ja valaistusmahdollisuudet vajavaisia. ”Jos on öljyä, niin silloin puuttuvat valaisimet, ja jos on sähkölamput, niin puuttuu virtaa tai muuta.”

Vaikeuksia riitti myös ohjausmatkoilla kauppalan ulkopuolelle. Kerttu Värn kertoi esimerkin Olli Mäkisen kanssa pääsiäisenä tekemästään matkasta pitämään järjestötehtävien kurssia Sallan Kotalaan. Tuttu henkilö antoi neuvoja, miten junamatkan jälkeen pääsi eteenpäin: ”Kemijärveltä varmhan pääset autokyytillä Kelloselkhän, mutta jos eivät tiiä vasthan tulla, nii saatpas pistää lapikasta toisen ehen. Kelloselästä Kotalhan on kolmisenkymmentä kilometriä, osa siitä saattaa olla umpistakin, jos ei lumentulon jälkhen ole kulettu. Hommaahan Kemijärvesä sapuskaa rephusi, ettei kairasa ikävä tuu, jos kävelelhän jou`ut.”¹³²

Historiajulkaisu kertoo, että Rovaniemen sos.dem. työväenyhdistyksen naisjaosto perustettiin

¹³¹ Valavaara 1954 s 193, 196.

¹³² Työläisopiskelija 2/1948, myös lainaukset. – Kerttu Värnistä (1913–96) ks. myös Marketta Kaunismaa: Kun kirjasto oli jätkän yliopisto: Kertun pitkä marssi. Aikamerkki 2/1983; Vuokko Marttala-Hurrin muistokirjoitus Demari 16.4.1996. Kerttu Värn kävi Työväen Akatemian vuosikurssin 1937–38 ja opiskeli sitten Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa. TSL:n opintoneuvojaksi 1947. Osallistui myös kunnallispolitiikkaan Rovaniemellä. Herastuomari 1981, sosiaalineuvos 1989.

toukokuussa 1946 Lapin rakennuspiirin ruokalaparakissa, entisen veturitallin luona. Paikalla oli naisliiton järjestäjä, kansanedustaja Anni Flinck Tampereelta. Ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin Selma Ollanketo. Toimintansa alussa naisjaosto harrasti ahkerasti opintokerhotoimintaa: joka viikko kokoonnuttiin vuorotellen kodeissa. Yleensä oli alustus yhteiskunnallisesta aiheesta, sitten viritettiin keskustelua.

”Mietimme mm. mitä voisimme tehdä hävitetyn Rovaniemen asukkaiden hyväksi,” muisteli juhlaulkaisussa Hellin Väyrynen, pitkäaikainen puheenjohtaja vuodesta 1948 alkaen. Lisäksi tehtiin kunnallispoliittisia aloitteita. Niiden pohjalta perustettiin esimerkiksi kotitalouslautakunta, rakennettiin pyykkilaituri ja saatiin aikaan naisten yleinen rintasyöpätarkastus.

Opintotoiminta oli hyvin suosittua. Yhdessä kerhoillassa saattoi olla koolla jopa puolensataa naista, alustajana usein TSL:n opintoneuvoja Kerttu Värn, oli myös kauppalan virkamiehiä, joskus lääkäri puhumassa jostain naisille tärkeästä aiheesta. Vuosikymmenen lopulla oli myös kalottiyhteistyötä Pohjois-Ruotsin ja Pohjois-Norjan sos.dem. naisten kanssa. Erityisen suosittuja olivat äitienpäiväjuhlat. Ensimmäinen juhla oli vielä tilapäisessä parakissa, sitten Kansantaloon valmistuttua ne pidettiin työväentalolla.¹³³

Kesäkuun 1945 alussa kolmannen kerran aloittaneella Rovaniemen sos.dem. työläisnuoriso-osastolla oli taas alku hankalaa. Perustaminen tapahtui Saavalaisten puusepäntehtaan konttorissa. Ensimmäinen puheenjohtaja oli Niilo Saavalainen; myöhemmin hän oli myös työväenyhdistyksen puheenjohtaja. Yleensä ei onnistuttu saamaan kokoontumismahdollisuutta työväenjärjestöjen käytössä olleessa parakissa. Sen sijaan kokoonnuttiin yksityisasunnoissa, vasta sitten myöhemmin työväentalolla eli Kansantalolla.

Suosittuja olivat ”maaseututurneet”, joille nuoret osallistuivat työväenyhdistyksen edustajien kanssa. Niillä tehtiin liikettä tutuksi. Nuorilla oli ohjelmallisissa iltamissa omaa kulttuuriohjelmaa, muun muassa suosituksi tulleita kisällilauluja. Ohjelmassa oli muuten puhe ja lopuksi sitten tanssia, jolle oli suuri tarve. Turneitten suuntana oli Ounasjokivarsi, Sinettä, Jääskö ja myös Ranua. Opintokerhotoiminnasta ei historiikissa ole mainintaa. Myöhemmin 1950-luvun puolella, kun ajat olivat Lapissakin jo toden teolla kohentuneet, Kansantaloon alakerrassa nuorilla toimivat suosittu jazz- ja kamerakerhot, filminegatiiveja kehitettiin ja valokuvia tehtiin. Oli myös valokuvauskilpailuja ja näyttelyjä. Näiden tapahtumien mahdollisista TSL-yhteyksistä historiikissa ei mainita. Nuorten toimintaan osallistumisen kautta avautui muutamille tie myös kunnallispolitiikkaan ja lautakuntiin.¹³⁴

Rovaniemelläkin kaupunginteatterin juuret olivat Kansantalolla.¹³⁵ Kansantalolla toimi vuodesta

¹³³ Rovaniemen sos.dem. s 44–46, Hellin Väyrynen; ks. myös Lapin ensimmäisten kotiinpalaaajien tunnelmia Rautio, Korteniemi, Vuopio s 175–186.

¹³⁴ Rovaniemen sos.dem. s 50, 52–53, Pentti Mikkonen.

¹³⁵ Rovaniemen sos.dem. s 56, Kauko Väliorppa.

1954 myös elokuvateatteri, Kino Teno, joka oli suosituin kaupungin kolmesta kinosta. Kansantalolta jäivät monien muistoihin vappujuhlien lisäksi karnevaaliyöt kerran vuodessa helmimaaliskuussa. Sali oli silloin koristeltu viimeisen päälle, se oli varsinkin nuorisolle vuoden tapaus. Oli musiikkia, kulttuuripainotteista ohjelmaa, tanssia, kilpailu parhaista karnevaaliasuista, ilotulitustakin. Silloin oli talossa jatko aika aamukolmeen.¹³⁶

Monin paikoin Lapin seuduilla sotavuosien jälkeen voimistui vasemmistolainen työväenliike hyvinkin vahvasti. Sen liikkeen monet ahkerat ja innostuneet opintokerhot kasvattivat osaltaan TSL:n opintokerhotilastoja, vaikka niistä ei olekaan käytettävissä tarkempaa tietoa. Hieman etelämpänä esimerkiksi Kemin työväenliikkeestä laaditussa historiateoksessa ei kansandemokraattisen liikkeen oman koulutuksen yhteydessä nouse esiin yhteys Sivistysliittoon.¹³⁷

Kemin sos. dem. kunnallisjärjestön parissa oli vuoden 1945 jälkeen hyvin vilkasta TSL:n alaista opintokerhotoimintaa. Maineikkaimpana kerhona on mainittu vuonna 1947 alkanut sos. dem. naisyhdistyksen lukukerho, joka jatkoi toimintaansa (ainakin) neljän vuosikymmenen ajan. Kemiläisellä Syväkankaan sos. dem. yhdistyksellä oli puolestaan ns. pyhäkoulu, ”jossa käsiteltiin kaikkia asioita maan ja taivaan väliltä”.¹³⁸

Toiminnan virkistymisestä kertoi maaliskuussa 1946 Kemissä järjestetty TSL:n opinto-ohjaajakurssi. Oppia sai 38 henkilöä useista järjestöistä ja kaikkiaan 14 paikkakunnalta kaupungin tuntumasta. Koulutusta antoivat paikallinen opinto-ohjaaja Eini Rämetsä sekä liitosta Arvi Hautamäki ja Aira Kolula.¹³⁹

Kansandemokraatit onnistuivat ottamaan Kemin työväentalon sodan jälkeen omistukseensa sosialidemokraateilta. Kun Kemin työväen sivistystyöjärjestö kokoontui maaliskuussa 1948 vuosikokoukseensa työväentalolla, oli järjestössä kaikkiaan 27 jäsentä, ja niissä oli yhteensä noin 12 000 henkilöjäsentä. Kasvu oli ollut hyvin voimakasta juuri edellisen vuoden kuluessa. Kokoustakin oli seuraamassa noin 80 henkilöä, virallisia edustajia ja muita kiinnostuneita.

Opintoneuvoja Kerttu Värn esitti vuosikokouksessa katsauksen Kemin työväenseuran kirjaston vaiheisiin. Se oli saanut alkunsa puoli vuosisataa aikaisemmin vuonna 1897. Kirjaston käyttö oli ollut ajoittain hyvinkin vilkasta, erityisesti 1920-luvulla. Kirjasto oli siirtynyt keväällä 1945 sivistystyöjärjestön hallintaan. Kirjaston noin tuhannen niteen aarteisiin mainittiin kuuluvan monia vanhoja aatehistoriallisia ja työväenliikkeen alkuaikojen kuvaavia teoksia. Kirjastoa hoiti Airi Toivonen. Kirjoja lainattiin opintokerhojen ja työväenjärjestöjen jäsenille.¹⁴⁰

¹³⁶ Rovaniemen sos. dem. s 58, Eino Ruotsalainen.

¹³⁷ Ks. Kemppainen, eri kohdin.

¹³⁸ Liiten s 16, 37, lainaus s 37.

¹³⁹ Työläisopiskelija 4/1946.

¹⁴⁰ Työläisopiskelija 2/1948, 3/1948.

Aloitteellisuutta Länsi-Lapissa

Laajalla Lapin alueella kasvoi sosialidemokraattisten yhdistysten määrä tuntuvasti, kahdella kolmasosalla 1940-luvun lopulla. Seppo Lehtimäki on selittänyt Länsi-Lapin järjestötoiminnan tarvetta ja nousua erityisesti kausiluontoisten metsätöiden huonoilla työoloilla ja heikolla palkkauksella. Harvahkon sosialidemokraattisen yhdysmiesten verkoston kautta päästiin liikkeelle esimerkiksi Muoniossa. Sinne perustettiin neljä sos. dem. yhdistystä, joista kolme jäi lyhytaikaisiksi. Opinto- ja kurssitoiminnan alkuun saaminen ei tapahtunut helposti.

Ylimuonion sosialidemokraattinen metsä- ja uittotyöväen yhdistys perustettiin 14 hengen voimin syyskuussa 1945. Taustalla oli kunnallisvaaleihin valmistautuminen. Apuna oli piirin toimitsija Ervasti. Ensimmäisenä puheenjohtajana oli tilallinen Heikki Ohenoja. Vaalissa onnistuttiinkin, yksi paikka saatiin sosialidemokraateille vanhastaan maalaisliittolaisella seudulla. Yhdistyksessä kiinnitettiin paljon huomiota pienviljelijöiden asemaan. Omaa työväentaloaakin haviteltiin: entistä lossitonttia haettiin vuokralle tai ostettavaksi Utkujärveltä Tie- ja vesirakennushallitukselta (TVH) vuonna 1948. Siinä ei onnistuttu. Yhdistyksellä oli myös nuoris- ja raittiustoimintaa sekä urheiluaakin harrastettiin. Yksittäinen tuon ajankohdan kuva: vuosikokouksessa maaliskuussa 1949 päätettiin lähettää Posti- ja lennätinhallitukselle esitys puhelinten perustamisesta Kajankiin, Kerässieppiin ja Puolitaipaleeseen.¹⁴¹ Julkisia, kaikkien käytettävissä olevia puhelimia tarvittiin. Harvassa kodissa oli omaa puhelinta. Puhelinlankojakaan ei ollut kaikkialla.

Muonion pohjoisimpaan kylään Kätksuvantoon perustettiin sos. dem. työväenyhdistys huhtikuussa 1946. Se toimi vain puolentoista vuoden ajan. Sen sijaan seuraavasta, toukokuussa 1946 perustetusta Kihlangin-Tapojärven¹⁴² sos. dem. metsätyöväen ja pienviljelijäin työväenyhdistyksestä, tuli hieman pitkäikäisempi. Piirisihteeri Erkki Kuoppala tuli linja-autolla Kemistä Kihlankiin Leo Lapinkeron asunnolle, missä illalla sitten yhdistys perustettiin. Lapinkero toimi koko toiminnan ajan puheenjohtajana. Seppo Lehtimäki mainitsee toiminnan olleen aika yksinäistä puuhaa, ja sen ymmärtää, sillä etäisyyttä Ylimuonioon oli 70 km.

Tämäkin yhdistys yritti omaa taloa. Tontti saatiin Metsähallitukselta, mutta tarvittavaa puutavaraa ei onnistuttu saamaan, eikä varoja ollut. Tontti luovutettiin takaisin. Omaa urheilukenttääkin yritettiin, sekään ei onnistunut. Yhteistoiminta kuitenkin tuotti mahdollisuuden kokoontumistiloihin. Kumppaneina olivat metsä- ja uittoväen ammattiosasto, Kihlangin kansandemokraattinen yhdistys ja Kihlangin-Tapojärven maatalousnaiset. Tapojärveltä onnistuttiin hankkimaan huutokaupassa ruotsalaisten lahjoittama talorakennus, tehdasvalmisteinen tilava parakki. Se kunnostettiin, ja muodostettiin yhteinen talotoimikunta. Järjestöt olivat kukin osakkaana neljänneksellä uudessa Seuralassa eli Resulassa. Jotain voidaan ehkä tästä lempinimestä päätellä.

¹⁴¹ Seppo Lehtimäki: Muonion sos. dem. ty 30 vuotta. Muonion alueen sos. dem. yhdistysten vaiheita vuodesta 1945. Oulu 1978, esim. s 15–37.

¹⁴² Tapojärveläisten evakosta Lapin sodassa ja uudesta alusta ks. Rautio, Korteniemi, Vuopio s 174, Alpo

Taltoa vuokrattiin jäsenyhdistyksille ja muillekin erilaiseen toimintaan. Useimmat tapahtumat olivat huvitilaisuuksia, mutta järjestöjen omalla kurssitoiminnalla oli kuitenkin etusija. Elokuvat olivat niin suosittuja, että niitä tultiin katsomaan aina Kolarista saakka ja Ruotsin puoleltakin. Työväenyhdistyksessä oli parhaimmillaan jäseniä noin 25–30. Se oli yhdistyksenä myös Sivistysliiton hoitaman Työväen kirjarenkkaan jäsen, niin kauan kuin sitä kesti. Piirin lehteä, *Pohjolan Työtä* pyrittiin levittämään. Yhdistyksen talous oli koko ajan vaikeuksissa, ja markkojen vähyden ahdistamana toiminta päättyi vuonna 1949. Yhdistys myi osuutensa Seuralasta kansandemokraattiselle yhdistykselle.¹⁴³

Muonion sos.dem. työväenyhdistys perustettiin toukokuussa 1948 Tornionlaakson osuusliikkeen ravintolassa. Taustalla oli tarve paikallisen kunnallispolitiikan demokratisoimiseen, sillä maalaisliiton vaikutusvalta koettiin suhteettomaksi ottaen huomioon väestön sosiaalisen jakautumisen. Toimintaan ilmoittautui heti 17 jäsentä. Ensimmäisenä puheenjohtajana toimi Sulo Valli, Tornion osuusliikkeen myymälänhoitaja. Liikkeelle lähdössä oli vaikeuksia, ja pari ensimmäistä vuotta olikin hiljaiseloa. Kuitenkin työväenyhdistyksen ensimmäinen opintokerho saatiin aikaan lokakuussa 1949. Sen jälkeen pöytäkirjoissa oli aina silloin tällöin kerhosta mainintoja.

Vasta vuoden 1950 kunnallisvaalien lähestyminen vilkastutti toimintaa. Vaali oli ensimmäinen todellinen kamppailu Muonion alueen sos. dem. yhdistyksille. Lisäksi niissä vaaleissa äänestettiin viimeisen kerran muutaman henkilön listaa, sitten seuraavissa, vuoden 1953 vaaleissa vain yhtä ehdokasta. Ylimuonion yhdistys sulautui Muonion sos.dem. yhdistykseen keväällä 1953.

Vuoden 1950 kunnallisvaaleissa sosialidemokraateille tuli huomattava voitto: viisi valtuustopaikkaa, kun edellisellä kaudella ei ollut yhtään. Seuraavissa tuli sitten vain kolme paikkaa. Seppo Lehtimäki viittaa siihen, että sosialidemokraatit esiintyivät omalla nimellään puolueena, mutta kansandemokraatit, maalaisliitto ja kokoomus eivät niminä lainkaan näkyneet ehdokaslistoilla. Se saattoi hyvinkin vaikuttaa vaalituloksessa. Pian yhdistyksen jäsenmäärä aleni alle kolmenkymmenen ja toimintakin jonkin verran lamaantui vuonna 1955, mitä vielä voimisti puoluehajaannus vuosikymmenen lopulla.¹⁴⁴ Siihen ei ole vielä tarvis mennä.

Opintoneuvoja Paavo Niemi matkaili Lapissa marraskuussa 1949. Kuvauksensa mukaan hän kävi ainakin Vuotsossa, istui iltaa Pelkosenniemen kirkonkylässä öljylampun valossa ja koki myös

Ahvenjärvi; ks. myös s 177 ja 184, kuvatekstit.

¹⁴³ Lehtimäki s 39–46. Talvisodan jälkeen Ruotsi lahjoitti Suomeen runsaasti koottavia puutaloja helpottamaan vaikeata asuntotilannetta, muutamiin kaupunkeihin muodostui niistä jopa kaupunginosia (ks. esim. Talvisodan pikkujättiläinen s 878, kuvateksti, Ilkka Seppinen). Suomalaisia pakolaisia asutettiin Lapin sodan aikana Ruotsin puolella myös tehdasmaisiin puuelementtirakennuksiin, parakkeihin (ks. Rautio, Korteniemi, Vuopio s 105–107).

¹⁴⁴ Lehtimäki s 47–57.

matkaunelmiensa helmen, Ivalon. ”Suuri, avara ja jylhä on Lapin luonto.” Opinto- ja sivistysoloissa oli edelleen puutteita. Lasten koulumatkatkin olivat pitkiä. Järjestötoiminnan vilkastuttaminen oli sangen tarpeellista. ”Aikuisten opinto- ja sivistyslaitokset, kuten opistot, opintokerhot, yms. ovat yhä liian vähälukuisia”, oli hänen arvionsa tuolla hetkellä.¹⁴⁵

Opintokaudella 1952–53 Lapin läänin alueella toimi kaikkiaan 22 opintokerhoa. Edellä oli vain pienen pieni välähdys sodassa pahoin vaurioituneen läänin järjestöllisestä uudesta noususta ja opintokerhotoiminnan sekä kulttuuriharrastusten ponnistuksista. Mainittakoon, että Mikkelin oli viisikymmenluvun alussa jälleen mennyt Lapin ohitse 36 kerhollaan. Kaiken kaikkiaan maassa oli tuolla hetkellä 783 TSL:n kerhoa; hieman oli tultu huippuvuosista alaspäin. Kerholaisia oli yhteensä 10 753. Yksittäisen kerhon keskimääräinen koko oli pysynyt suunnilleen entisellään. Nyt se oli 14 henkilöä.¹⁴⁶

Toimintaa etelän maakylissä

Pääkaupungin sivistystyöjärjestön monipuolisen, laajentuvan toiminnan nousu katkesi syksyyn 1939, mutta toiminta virkosi uudelleen pian jatkosodan päättymisen jälkeen syksyllä 1944. Parissa vuodessa toiminta sitten laajeni huomattavasti, kertoi järjestön sihteeri, rouva Liisa Mustonen *Työläisopiskelijan* haastattelussa kevättalvella 1946. Sotavuosien yli jaksoi ahertaa sentään parikymmentä kerhoa, mutta nyt oli toiminnassa peräti 170 opintokerhoa. Uusia kerhoja perustettiin yhä lisää ja uusia opinto-ohjaajia tarvittiin.

Tavanomaisten kerhojen lisäksi Liisa Mustonen mainitsi haastattelussa kaksi erikoiskerhoa. Toinen oli venäjän kielen kerho ja toinen, kirjastokerho, oli nimeltään Ex Libris ja se kokoontui Työväen Arkiston tiloissa Paasivuorenkatu 3:ssa. Opintotoiminnan lisäksi järjestön parissa pääkaupungissa oli myös vilkasta kulttuuritoimintaa. Jäsenjärjestöjä oli 53 ja niissä oli yhteensä yli 22 000 henkilöjäsentä. Taloudessa oli tiukkaa, sillä jäsenmaksut olivat edelleen vaatimattomat ja rahan arvo oli alentunut, eikä kaupungin avustukseen ollut kohonnut tarvetta vastaavasti.

Työvuoden 1945–46 kuluessa toteutettiin pääkaupungissa kahdet opinto-ohjaajakurssit. Jälkimmäiset, yhdeksän illan mittaiset ohjaajien alkeiskurssit pidettiin tammikuussa 1946 ja ne suunnattiin erityisesti SKP:n Helsingin piirin järjestöissä toimiville kerho-ohjaajille. Kurssin yleisohjaajana toimi sihteeri Liisa Mustonen. Luennoitsijoina toimivat kansanedustaja, maisteri Sylvi-Kyllikki Kilpi sekä TSL:n vankat voimat sihteeri Arvi Hautamäki, järjestösihteeri Viljo Kosonen, opintosihteeri Aira Kolula, kerhosihteeri Oiva Valavaara ja järjestäjä Into Kallio. Todistuksen sai kaikkiaan 81 kurssilaista. Todistustenjaosta muodostui sellaisenaan rattoisia yhdessäolotilaisuus. Saman tien toivottiin jatkokurssia.

¹⁴⁵ Paavo Niemi: Hajahuomioita Lapista. *Työläisopiskelija* 2/1950.

¹⁴⁶ Valavaara 1954 s 193, 195.

Työläisopiskelijan kiertohaastattelussa kevättalvella 1946 kertoi kerho-opiskelustaan muun muassa Irja Heino, Helsingin sos.dem. työväenyhdistyksen ja sos.dem. nuorisoyhdistyksen yhteisen kerhon opiskelija. Hän korosti sitä, että nyt tuli ”pyrkii selvyteen päämääristämme, tehtävistämme ja mahdollisuuksistamme, jotta toimintamme muodostuisi tarkoitustaan vastaavaksi”. Kerhon aiheena oli sosialismin perusteet. Kerho oli valinnut opiskelumuodoksi kirjukurssin. Tavoitteena oli selvittää sosialismin käsitettä ja opiskelu oli vilkkaite keskusteluineen muodostunut mielenkiintoiseksi, jopa jännittäväksi. Keskustellessa oli kiinnostavaa kuunnella muiden käsityksiä ja samalla oppi ilmaisemaan omia käsityksiään mahdollisimman selkeästi ja asiallisesti.

Martti Ollila opiskeli puolestaan Helsingin elintarviketyöläisten kommunistisen osaston kerhossa. Opiskeluaihe ei nyt ollut suoraan TSL:n tarjoamista aineistojen tai aiheiden valikoimista, vaan käsitti lähinnä ”puolueen sisäisten kysymysten selvittelyä”. Hän kyllä tunsii TSL-aineistoja ja kaipasi niihin lisää marxilaisuuden sekä sosialismin aiheita. Hän toivoi lisäksi TSL:n kautta mahdollisuuksia päästä tutustumaan neuvostokansan sivistykseen ja oloihin yleisemminkin. Hän myös muistutti lehden lukijoille ja kerholaisille TSL:lle ilmoittautumisen tärkeydestä.

Arvo Kokkinen Helsingin palomiesten opintokerhosta kertoi *Työläisopiskelijalle* ammattiosastonsa ruotsin kielen opiskelusta. Sysäyksenä opiskelun aloittamiseen vuonna 1945 oli osaston ja sen tukholmalaisen kumppanin yhteistyösopimus, jonka mukaan Suomesta pääsisi muutamia henkilöitä Tukholmaan palopääällystökurssille seuraavana vuonna. Tästä suunnitellusta naapurimaan kurssista ei kuitenkaan tullut mitään, vaan kurssi toteutettiin Helsingissä. Opintokerho jatkoi kuitenkin toimintaansa TSL:n opintoaineiston avulla. Aluksi oli tuntunut vaikealta, välillä oli väsymyksen iskenyt, mutta tunnollinen opinto-ohjaaja oli jaksanut kannustaa. Jo yhden vuoden kuluessa olivat taidot karttuneet ja oli havaittu, ettei työ ollut mennyt hukkaan. Nyt alkuvaiheiden ensimmäiset harjoitustekstit tuntuivat tosi helpoilta.¹⁴⁷

Turkulainen työväenliike koki suuren menetyksen jouluyönä 1945, kun tulipalo tuhosi sen historiallisen rakennuksen, jossa heinäkuussa 1899 oli lausuttu Suomen työväenpuolueen syntysanat. Talossa oli sittemmin toiminut merkittävä työväenkulttuurin laitos, Turun Työväen Teatteri. Sen harrastajanäyttämö oli tarjonnut tuhansille katsojille kolmen vuosikymmenen kuluessa unohtumattomia elämyksiä ja taidenautintoja.

Ison menetyksen rinnalla ei ehkä paljoa lohduttanut se, että TSL:n opintokerhotoiminta vilkastui uudelleen ja sen pohja laajeni sotavuosien jälkeen. Hyvä esimerkki oli esperantokerho. Se oli ottanut tehtäväkseen esperantoaateen ja -kielen tuntemuksen levittämisen, ja tämä toiminta jatkui edelleen yli kymmenen vuoden kokemuksella. Varttuneille harrastajille oli esperantonkielinen keskustelukerho. Kerhon kokoontumisten ohella järjestettiin ulkopuolisillekin erilaisia tilaisuuksia ja kielikursseja, esimerkiksi vuoden 1945 kuluessa kolmet kurssit. Viimeisin kurssi jatkui *Työläisopiskelijan* mukaan vielä keväällä 1946 työväentalon kerhohuoneessa. Samoin kevättalvella

¹⁴⁷ Työläisopiskelija 2/1946.

oli Yleisradion Turun radioaseman kanssa aikaansaatu 50 minuutin mittainen radio-ohjelma, jossa kerrottiin esperanton historiasta ja rakenteesta sekä aatteesta. Lisäksi ohjelmassa haastateltiin *Kalevalan* esperantontajaa insinööri Ilmari Ekströmiä.¹⁴⁸

Elsa Mikkola-Marklund kertoi keväällä 1946 *Työläisopiskelija*-lehden kirjoituksessa kommunistisen puolueen jäsenten opintokerhotoiminnan sujuvan Turussa kohtuullisen hyvin. Kerhoja oli yli 50 ja niillä oli yhteys sekä Sivistysliittoon että myös puolueen valistusjaostoon. Monet maaseudun kerhoista eivät kuitenkaan vielä olleet Sivistysliittoon ilmoittautuneet, mitä hän piti harmillisena laiminlyöntinä.

Eniten SKP:n osastojen opintotoimintaa häiritsi kokoontumistilojen puute. Kouluista saattoi kyllä tilaa saada vuokraamalla, mutta sen kerholaiset joutuivat itse kustantamaan. Muutamat sosialidemokraattien kanssa yhteisesti muodostetut kerhot pääsivät kokoontumaan sosialidemokraattien työväentaloille ja vastaaviin tiloihin. Elsa Mikkola-Marklund piti opintotoimintaa kaiken kaikkiaan tarpeellisena: ”Tällä hetkellä on yhteiskuntaelämällemme ja kansallemme erittäin hyväksi, jos laajojen joukkojen poliittinen, yhteiskunnallinen ja sivistyksellinen taso kohoaa, edellyttäen tuon valistustyön olevan kansanvaltaisen ajattelun läpikäymä.”¹⁴⁹

Joskus paikallinen toiminta käynnistyi verraten pienimuotoisesti ja laajeni sitten ajan kuluessa. Varsinais-Suomen maaseudulla, Paraisilla, saatiin marraskuussa 1946 aikaan Paraisten työväen sivistystyöjärjestö - Pargas arbetarnas bildningsförening; sekä kaksikielisenä että kahden poliittisen aatesuuntauksen yhteisin voimin. Paikalla oli 12 henkilöä, jotka edustivat neljää järjestöä. Ne olivat rakennustyöväen liiton paikallinen osasto, SKDL:n demokraattinen yhdistys, SKP:n puolueosasto ja Pargas svenska arbetarförening. Puheenjohtajaksi valittiin tilaisuuden koolle kutsunut Arvo Helenius ja sihteeriksi Aito Lindblad. Painopisteeksi päätettiin opintokerhotyön kaikinpuolinen kehittäminen paikkakunnalla.¹⁵⁰

Tammikuussa 1946 opintoneuvoja Anni Vallanti kiersi talvipakkasilla puolentoista viikon ajan Uudellamaalla opintokerhoja katsastamassa ja neuvomassa. Hänen havaintojensa mukaan alueen noin 50 kerhosta valtaosa oli verraten nuoria, suurin osa vasta edellisenä vuonna aloittaneita. Pitkäikäisimpiin kuuluivat vuonna 1927 käynnistynyt Otalammen työväenyhdistyksen opintokerho ja seuraavana vuonna alkanut Lohjan sos.dem. naisyhdistyksen kerho. Kuusankosken sos.dem. naisyhdistyksen opintokerho oli sekin alkanut ennen sotia vuonna 1938.

Mainitussa Otalammen kerhossa opiskeltiin kevättalvella 1946 kunnallisaiheita ja kirjanpitoa. Edellisiin aiheisiin olivat kuuluneet muun muassa yhteiskuntatieto, juhlatoiminta sekä näytelmien ja

¹⁴⁸ *Työläisopiskelija* 4/1946.

¹⁴⁹ Elsa M[ikkola]-Marklund: Näkemyksiä SKP:n kerhotyörintamalta Turun seudulla. *Työläisopiskelija* 4/1946.

¹⁵⁰ *Työläisopiskelija* 8/1946.

lausunnan esitykset. Otalammen Lepsämässä luettiin opintokerhossa kaunokirjallisuutta. Suorastaan hartaudella paneuduttiin ahvenanmaalaisen kirjailijan Sally Salmisen romaaniin *Katriina* (1936).

Tuoreessa Ojakkalan maa- ja sekatyöväen ammattiosaston kerhossa opiskeltiin kirjeopiston avulla. Aiheina olivat järjestötehtävät ja työväenkulttuurin aiheet. Pornaisten pitäjän Halkiassa toimi yleisohjelmainen opintokerho. Anni Vallanti havainnoi paikalla olleen myös lahjakkaita lausujia. Uusimpia uusmaalaisia kerhoja olivat Moksins kansandemokraattisen yhdistyksen, Porvoon sos. dem. nuoriso-osaston ja Jokelan työväenyhdistyksen opintokerhot. Niissä opiskeltiin kirjeitse järjestötehtäviä ja innostusta tuntui olevan alkuhankaluuksien jälkeenkin.¹⁵¹

Jatkosodan aikana perustettu Vuoksenlaakson sivistystyöjärjestö pyrki rauhan tultua levittämään tietoa toiminnastaan laajalti. Aina ei tiedon levittämisessä onnistuttu, kuten esimerkiksi pyrittäessä järjestämään kesällä 1947 opintokurssit. Niistä ei tullut mitään, kun ilmoittautuneita kertyi vain viisi. Ajoittain opintokerhotyökin kangerteli. Varoja anottiin tueksi ja avuksi monilta paikallisilta yrityksiltä ja teollisuuslaitoksilta. Ne autoivatkin tasapainottamaan taloutta. Erilaisista vaikeuksista huolimatta puuhamiehillä ja -naisilla riitti innostusta. Neljäkymmenluvun lopulla onnistuttiin järjestölle perustamaan yhteinen kirjasto. Asiakirjoissa ei kuitenkaan ole kerrottu sen sijaintipaikkaa. Toinen merkittävä ja samalla onnistuneempi avaus oli opintorahaston muodostaminen vuonna 1946. Vuoksenlaakson Työväen Opintorahaston kotipaikaksi tuli Ruokolahti. Rahasto jakoi vähävaraisille, lahjakkaille työläisnuorille avustuksia opintojen harjoittamiseen.¹⁵²

Kasvua kaikilla sivistystyön alueilla

Työväen Sivistysliitto onnistui lisäämään valtion myöntämän luento- ja opintokerhomäärärahan osuutta tuntuvasti sotavuosista, jolloin avustuksena oli saatu työkausilla 1941–42 kumpanakin 205 000 mk (laskennallisesti noin 43 000 euroa) ja viimeisenä sotavuotena 1944 yhteensä lähes 450 400 mk (runsaat 78 000 euroa). Vuodelle 1945 valtionavustus oli jo 1,1 miljoonaa mk (noin 137 000 euroa). Määrä kohosi vielä siitäkkin esimerkiksi vuonna 1948 jo 3,4 miljoonaan markkaan (laskennallisesti noin 152 000 euroa). Inflaatioprosentti oli esimerkiksi vuonna 1943 noin 13, kahta vuotta myöhemmin peräti 40 ja 1948 lähes 35, kertoo Suomen Pankin rahanarvonlaskuri.

Jäsenmaksujen ja muiden tulojen yhteinen osuus oli koko ajan valtionavustusta suurempi. Esimerkiksi vuonna 1944 jäsenmaksuja oli yli 125 000 mk (noin 22 000 euroa) ja muita tuloja lähes 916 000 mk (noin 160 000 euroa). Vuonna 1948 vastaavat summat olivat 1,8 miljoonaa (80 000 euroa) ja 1,9 miljoonaa markkaa (noin 85 000 euroa). Vuonna 1952 jäsenmaksuja kertyi runsaat 3,4 miljoonaa markkaa, valtion tukea tuli 10 miljoonaa ja muita tuloja oli runsaat 1,7 miljoonaa

¹⁵¹ A. V-ti. [Anni Vallanti]: Havaintoja Uudenmaan kerhoista. Työläisopiskelija 2/1946.

¹⁵² Vuosikymmenet Vuoksen varrella s 39–43, jäsenjärjestöt s 44–45. Ks. myös Imatran työväenyhdistyksen opintokerhon havainnollista kerhoilmoitusta kaudelta 1948–49 s 41. Kerhossa oli 12 jäsentä, kaikki naisia. Kokoontumisia oli kahdesti kuussa. Kirjekerhon opintoaineena oli kunnallistieto.

markkaa. Kaiken kaikkiaan tulopuolella oli lähes 15,2 miljoonaa markkaa (miljoona markkaa vastaisi noin 33 000 euroa). Valtionavustuksen osuus kaikista tuloista oli Oiva Valavaaran laskelman mukaan noin 66 prosenttia. Suurimmillaan valtionavustusten osuus oli ollut vuonna 1922 (runsas 84 prosenttia) ja pienimmillään vuonna 1943 (noin 19 prosenttia).¹⁵³

Kaikkien sivistysjärjestöjen talouteen aiheutti vaikeuksia kustannustason kohoaminen ja rahan arvon aleneminen. Esimerkiksi *Työläisopiskelijan* pääkirjoituksessa vuoden 1946 ykkösnumerossa kiinnitettiin tähän huomiota. Toiminta oli vilkastunut, osallistujia oli runsaasti, työtä ja tekemistä oli paljon enemmän kuin ennen, mutta samalla olivat kohonneet kustannuksetkin: palkat, palkkiot, matkakulut, tilavuokrat, painatuskulut. Pääkirjoituksessa esitettiin valtion komiteaa selvittämään tilanteesta selviämistä.¹⁵⁴

Liiton toiminta keskittyi jatkuvasti voimakkaasti opintokerhoihin. Niiden määrä kohosi sotia edeltäneeltä runsaan 600 kerhon tasolta hetkeksi aina 1200 kerhoon saakka.

Kansantajuiset tieteelliset luennot olivat liitolle myös tärkeä toimintamuoto. Kaksikymmenluvulla luentoja erilaisilla kursseilla oli vuonna 1924 parhaimmillaan 719; kurseja oli 153 ja kuulijoita oli yli 44 000. Luentojen lukumäärä supistui voimakkaasti 1930-luvun alkupuolella, sillä valtion myöntämiä luentomäärärahoja vähennettiin. Esimerkiksi vuonna 1931 luentoja oli 507 (96 kurssia, lähes 28 000 kuulijaa), mutta kahta vuotta myöhemmin vain 82 (24 kurssia, 4200 kuulijaa). Kohta määrä taas kohosi. Sotavuosina 1940–43 ei luentotoimintaan myönnetty lainkaan varoja. Luentotoiminta virisi uudelleen vasta vuoden 1944 kuluessa yli 200 luennolla. Vuonna 1949 oli liiton järjestämällä 79 kurssilla enimmillään 385 luentoa ja niillä oli kaikkiaan yli 10 000 kuulijaa.¹⁵⁵

Keskeisimmät luentojen aiheet vaihtelivat jonkin verran 1920–40-luvuilla, mutta suosituimpia olivat kansansivistystyö, sosialismi ja työväenliikkeen historia, kunnallistieto, taloustiede ja sosiaalipolitiikka. Ajan kuluessa kaunokirjallisuus ja kirjallisuuden historia ohitti sielutieteen, siveysopin, kasvatuksen ja itsekasvatuksen kokonaisuuden. Ammattiyhdistystieto alkoi saada suosiota vasta 1920-luvun loppuvuosina jatkuen sitten pääosin tasaisesti. Muitakin aihepiirejä oli pitkässä luettelossa: historia, luonnontieteet, terveysoppi, yhdistyslainsäädäntö, järjestötehtävät, kielet ja eräät muut.

Aivan valtaosa kaikista luennoitsijoista oli miehiä, joskin naisten osuus vaihteli vuosittain suuresti muutamasta prosentista jopa 35 prosenttiin. Suurimpana ryhmänä olivat jatkuvasti toimittajat tai järjestöjen toimihenkilöt. Seuraavana oli professorien, tohtorien, lehtorien, maisterien ja ylioppilaiden ryhmä. Kansanedustajia ja ministereitä oli verraten paljon vielä 1920-luvulla, mutta

¹⁵³ Valavaara 1954 s 233.

¹⁵⁴ ”Kansansivistysjärjestöt taloudellisissa vaikeuksissa”, pääkirjoitus *Työläisopiskelija* 1/1946.

¹⁵⁵ Valavaara 1954 s 197, 211; Valavaaran tilastotiedot ovat tavattoman tarkkoja, monipuolisia ja perusteellisia, esim. luentomäärärahoista hän on laskenut matkakulujenkin osuuden luentoa ja jopa yksittäistä kuulijaa kohden (s 213).

määrä väheni ajan kuluessa, mikä on kyllä mielenkiintoinen piirre. Seuraavina ryhminä olivat valtion ja kunnan virkailijat, opettajat ja tuomarit. Oiva Valavaaran tarkkojen tilastojen mukaan eniten yksittäisiä luennoitsijoita oli vuonna 1930 kaikkiaan 69 henkilöä, ja vähiten vuonna 1933: vain 9. Neljäkymmenluvulla luennoitsijoiden lukumäärä oli vuosittain useimmiten suunnilleen 40–60 henkilön tienoilla.¹⁵⁶

*Kirjeitse oppia ja tietoa*¹⁵⁷

TSL:n kirjeopiston toiminnassa ylitettiin vasta vuonna 1939 ensimmäisen kerran pysyvästi sadan yksinopiskelijan määrä. Kirjekerhojen määrä oli suurimmillaan ennen sotia vuonna 1938, jolloin se oli 97. Tällöin näissä kerhoissa oli 1012 opiskelijaa.

Opiston toiminnan tavaton laajentuminen aiheutti liiton toimistolle huomattavan vaativan työponnistuksen. Heti vuonna 1945 yksinopiskelijoita oli kirjeopistossa yli kolminkertainen määrä edelliseen vuoteen verrattuna eli lähes 1800. Kasvu vain jatkui: seuraavana vuonna opiskelijoita oli yli 2500 ja sitä seuraavana vuonna 1947 yli 4700. Sen jälkeen lukemat rupesivat hiljalleen alenemaan. Kuitenkin vielä 1950-luvun alkuvuosina kirjeopiskelijoita oli vuosittain runsaasti yli 2000, vuonna 1952 kaikkiaan 2863.

Samaten lisääntyi aluksi kirjeopistossa opiskelleiden opintokerhojen määrä: vuonna 1945 jo 210 (lähes 2000 kirjekerholaista) eli nelinkertainen määrä edelliseen vuoteen verrattuna. Seuraavana vuonna määrä nousi 537 kerhoon (lähes 4700 kerholaista) ja 1949 saavutettiin huippuvaihe 983 kerholla (10 785 kirjekerholaista).

Esimerkiksi vuonna 1946 opiskeli kirjeopistossa yhteensä runsaat 7200 henkilöä. Määrä kasvoi seuraavana vuonna vielä kahdella tuhannella. Vuonna 1949 kirjeopiskelijoita oli Valavaaran mukaan jo tarkalleen 13 940. Sen jälkeen suunta kääntyi hieman laskuun, mutta kuitenkin esimerkiksi vuonna 1952 kokonaismäärä oli 12 197.

Kirjeitse yksin opiskelleiden ykkösaineina olivat 1920-luvun loppupuolelta alkaen järjestötehtävät sekä yhteiskunnalliset aineet. Kolmekymmenluvun puolivälistä alkaen ykköseksi kohosivat kuitenkin erilaiset opistoihin valmistavat kurssit. Niiden osuus korostui voimakkaasti vuodesta 1945 alkaen. Valavaara kiinnittää huomiota tilastoinnin erilaisiin ongelmiin esimerkiksi sen seurauksena, että kaikkia aihepiirejä ei ole aina opiskeltu jatkuvasti. Hän onkin tiivistänyt ja hieman yksinkertaistanut kokonaistilanteen vuosilta 1927–52 siten, että kirjeitse yksin opiskelleista 36,1 prosenttia opiskeli opistoihin valmistavia kursseja, 25,7 prosenttia yhteiskunnallisia aineita, 17,3 prosenttia järjestötehtäviä, 6,7 prosenttia suullista ja kirjallista esitystaitoa ja vieraita kieliä 4,7 prosenttia. Jäsenjärjestöjen ohjelmakurssit, sosialismi ja työväenliike, ammattiliittojen kurssit sekä

¹⁵⁶ Valavaara 1954 s 211–217.

¹⁵⁷ Luku pohjautuu Oiva Valavaaran tietoihin ja kokoamiin tilastoihin (1954 s 221–232).

esimerkiksi matemaattiset aiheet olivat sitten jo tuntuvasti pienempiä tässä kokonaiskuvassa.

Kun TSL:n kirjeopiston tärkeä tehtävä oli yleisesti opintokerhityön tukeminen, muodostivat kirjeopiston jäsenet ymmärrettävästikin suurimman osan kaikista kirjeitse opiskelleista. Se kuvastui myös ainevalinnoissa. Kerhoissa ykkösenä olivat jatkuvasti järjestötehtävät, seuraavina yhteiskunnalliset aineet ja ohjelmakurssit. Hyvin suurena putoajana olivat vieraat kielet, jota aihepiiriä vielä 1920–30-luvun vaihteessa opiskeli viidesosa kerhoista, mutta kaksi vuosikymmentä myöhemmin enää vain murto-osa. Samoin aleni matemaattisten aineiden osuus.

Tässäkin kohdassa on omia tilastoinnin ja vertailun vaikeuksia, osin aineiden ryhmittelyinkin ongelmia, joihin Oiva Valavaara on viitannut. Hänen hahmottamansa vuosien 1927–52 kokonaiskuvan mukaan kirjeopistokerhoissa suurimpana ryhmänä olivat 31,4 prosentilla järjestötehtävät, toisena olivat 27,8 prosentilla yhteiskunnalliset aineet ja kolmantena 16,8 prosentilla järjestöjen ohjelmakurssit. Suullinen ja kirjallinen esitystaito sai 9,6 prosentin osuuden, vieraat kielet 4,4 prosentin, samoin kuin sosialismin ja työväenliikkeen aihepiiri. Vain 1,7 prosentin osuuteen ylsivät sekä ammattiliittojen kurssit että matemaattiset aineet.

---tietolaatikko

TYÖVÄENLIIKKEELLE MONTA OPISTOA

Sotavuosien jälkeen, voimakkaan yhteiskunnallisen murroksen aikana suuri koulutuksen tarve heijastui useiden kansanopistojen aikaansaamisena järjestäytyneen työväenliikkeen käyttöön. Kaikkiin riitti opiskelijoita. Rahoituskin oli mahdollista järjestää, sillä kansanopistolaitos sai tukea yhteiskunnan varoista, ja kasvavien järjestöjen jäsenistökin oli valmis hankkeita tukemaan. Opistoilla oli jatkossa keskinäistäkin yhteistoimintaa, ja myös TSL oli yhteydenpidossa mukana.

Väinö Voionmaan opiston alkuvaiheet

TSL:n puheenjohtaja Väinö Voionmaa sai 75-vuotispäivänään kevättalvella 1944 vastaanottaa lähes puolen miljoonan markan suuruisen kansalaislahjan, kuten edellä jo kerrottiin. Varat siirtyivät saman tien huhtikuussa 1944 perustetulle, hänen nimeään kantavalle säätiölle. Ajatuksena oli ryhtyä hankkimaan kertyneillä varoilla erityistä kansanopistoa työläisnuorisolle. Hanke oli professorille mieluinen. Työväen Akatemiasta oli jo saatu hyviä kokemuksia.

Voionmaa toivoi sijaintipaikaksi hänelle monella tavalla läheistä Tampereen seutua. Siellä hän oli jo joskus kiertänytkin mahdollisia paikkoja katsastamassa. Sopiva tontti, oikeastaan maatila, löytyi säätiön ostettavaksi vuonna 1945 Ylöjärven pitäjältä, Kyöstilän kylästä, mutta rakennustöihin ei päästy vielä pitkään aikaan. Seurauksena oli, että Väinö Voionmaa ei itse ehtinyt nähdä nimeään kantavaa opistoa valmiina.

Väinö Voionmaan jälkeen säätiön puheenjohtajana oli aluksi hänen poikansa, insinööri Ilmari Voionmaa ja myöhemmin R. H. Oittinen. Säätiön sihteerinä ja taloudenhoitajana toimi monista TSL:n ja Työväen Akatemian tehtävistä tuttu kouluneuvos Arvi Hautamäki.

Rakennusvaroja koottiin useilla uusilla, täydentävillä keräyksillä, viimeksi vuosina 1950–51, jolloin kertyi yli viisi miljoonaa markkaa sekä tavaralahjoituksia noin 1,5 miljoonan markan edestä (vuoden 1951 miljoona vastaisi laskennallisesti noin 33 000 euroa). Lisäksi valtio myönsi rakennusavustuksen. Varsinaiset rakennustyöt alkoivat vuonna 1950. Tontille nousivat kivinen päärakennus sekä aluksi kustannussyistä puurakenteiset, ajanmukaiset oppilasasuntola ja opettajien asuinrakennus. Kokonaiskustannukset olivat lähes 34 miljoonaa markkaa (noin 1,1 miljoonaa euroa).

Ensimmäinen kuuden viikon mittainen kansanopistokurssi aloitti huhtikuussa 1951 ja ensimmäinen vuosikurssi lokakuun ensimmäisenä päivänä. Oppilaitos vihittiin juhlavasti käyttöön syyskuun viimeisenä päivänä suuren kutsuvierasjoukon läsnä ollessa. Paikalla olivat myös opetusministeri R. H. Oittinen ja kouluneuvos Yrjö Länsiluoto. Tampereen työväenyhdistyksen torvisoittokunnan alkusoiton jälkeen yleisön lausui tervetulleeksi opiston johtokunnan puheenjohtaja, kaupunginjohtaja Erkki Lindfors. Opiston luovutuspuheen piti säätiön hallituksen puheenjohtaja, diplomi-insinööri Ilmari Voionmaa ja vastaanottopuheen opiston johtaja, maisteri Annikki Saarela-Johansson. Opetusministeri Oittinen esitti uudelle oppilaitokselle valtiovallan tervehdyksen ja ilmoitti samalla ministeriön hyväksyneen nimeksi Väinö Voionmaan opiston. Samalla hän muistutti opiston perustamissanojen lausujan aatteista, ”joiden pohjalle rakentaen opisto ajan oloon tulee luomaan omat perinteensä”. Kouluneuvos Arvi Hautamäki esitti TSL:n tervehdyksen ja hänen jälkeensä vielä monet muut henkilöt.¹⁵⁸

Voionmaan toive työläisnuorten omasta opinahjosta toteutui kauniilla tavalla. Ensimmäisellä kansanopistokurssilla oli 12 tyttöä ja 22 poikaa, joiden keski-ikä oli hieman yli 22 vuotta. Ensimmäiselle vuosikurssille osallistui puolestaan 19 tyttöä ja 16 poikaa. Heidän keski-ikänsä oli ensimmäiseen kurssiin verraten noin puolitoista vuotta nuorempi.

Paikka tunnettiin alustavasti Hämeen työläisnuorisopistona, mutta pian nimi muutettiin Väinö Voionmaan opistoksi. Ensimmäiseksi rehtoriksi siirtyi TSL:stä opintosihteeriksi, maisteri Annikki Saarela-Johansson, mikä kuvasti Sivistysliiton läheistä yhteyttä uuteen oppilaitokseen. Apulaisjohtajana ja opettajana toimi sos.dem. nuorisoliiton sihteerinä ollut sosionomi Uuno Nokelainen. Alkuvuosina oppilaiden enemmistö tuli lähinnä Hämeestä ja Keski-Suomesta, asutuskeskusten työläiskodeista. Heiltä edellytettiin ainoastaan kansakoulun käymistä.

Opisto oli yleissivistävä, ja kansanopistolaki edellytti vähintään 40 tunnin mittaista työviikkoa. Tässä riittää todeta, että opiston opetustoiminnassa hyödynnettiin Työväen Akatemian kestäviksi

¹⁵⁸ Työläisopiskelija 7/1951.

osoittautuneita periaatteita ja muotoja, niitä, joita sekä Väinö Voionmaa että Julius Ailio olivat aikanaan hahmottaneet. Sama koski myös opiskelijoiden itsehallintoa.¹⁵⁹

Ammattiyhdistysopisto, Kiljavan opisto

Ammattiyhdistysliikkeellä oli sotien jälkeen uusia koulutuksellisia tarpeita varsinkin, kun jäsenmäärä kasvoi räjähdysmäisesti. Muistissa olivat hyvät kokemukset yhteistyöstä TSL:n kanssa vuodesta 1932 alkaen järjestetyillä lukuisilla kesäkurseilla. Niiden taustalla oli Ruotsin ammattiyhdistysliikkeestä (LO) saatu esimerkki, josta syksyllä 1931 Helsingissä puhui sikäläisen ammattiyhdistyskoulun johtaja Sigfrid Hansson.

Kesäkurseja jatkettiin pitkään Työväen Akatemiassa; niistähän oikeistolehdistö aluksi hermostui – tai riemastui – 1930-luvulla. Lisäksi useita kurseja järjestettiin hotelli Aulangon tiloissa Hämeenlinnassa. Oman kiinteän oppilaitoksen tarve alkoi kuitenkin olla polttava.

Päätös oman ammattiyhdistyskoulun aikaansaamisesta tehtiin SAK:n työvaliokunnassa vuonna 1945. Varoja ryhdyttiin hankkimaan eri tavoin, joskin sitä jarrutti jonkin verran ammattiyhdistysliikkeessä käynnissä ollut sisäinen kädenvääntö. Arvi Hautamäki ja R.H. Oittinen antoivat apuaan oppilaitoksen luonnetta suunniteltaessa. Esikuvia ja toimintamalleja haettiin myös muista pohjoismaista.

Oppilaitokselle sopiva maa-alue löytyi Nurmijärven Kiljavannummelta ja siellä käynnistyi kurssitoiminta vuonna 1946. Kurssilaiset asuivat ensi alkuun teltoissa ja ruokailu tapahtui kenttäkeittiöiden auttamana. Vuonna 1947 valmistui sadan hengen parakki. Suunnitelmissa arvioitiin, että ammattiyhdistysopistoon tarvitaan kerrallaan tilat sadalle kurssilaiselle. Vuotuiseksi käyttäjämääräksi laskettiin 1500.

Rakennustyöt käynnistyivät valmistelujen jälkeen huhtikuussa 1949. Syyskesällä 1950 järjestettiin jo ensimmäinen kuukauden mittainen ammattiyhdistysväen kesäkurssi. Rakennus vihittiin käyttöön syyskuussa 1950, ja samalla vietettiin SAK:n 20-vuotisjuhlallisuuksia. Ensimmäinen varsinainen pitkä kurssi, noin seitsemän kuukauden mittainen, alkoi lokakuussa 1950.

Toiminta alkoi hyvin innostuneissa tunnelmissa. Ensimmäiseksi esimieheksi nimettiin SAK:n järjestösihteeri Olavi Lindblom. Ensimmäisenä väliaikaisena rehtorina työskenteli kesäkauden 1950 ajan TSL:n pääsihteeri Arvi Hautamäki, kunnes vakinaiseksi rehtoriksi valittiin filosofian maisteri

¹⁵⁹ Ks. Väinö Liukkonen: Työväenliikkeen opistot, teoksessa Työväen omaehtoinen sivistystyö s 253–264; Työväenliikkeen tietokirja s 272–274. – Mainittakoon, että 1961 TSL:n ruotsinkielinen sihteeristö, ruotsinkielinen työväenliitto FSA ja Espoossa sijainnut Finnin kansanopisto (Finns folkhögskola) suunnittelivat yhteistyötä, jotta Finnistä voisi tulla myös ruotsinkielisen työläisnuorisopisto. Sihteeristö liittyi kansanopiston kannatusjäseneksi ja keskusteluja käytiin opetusohjelman laajentamisesta sosiaalisten oppiaineiden osalta (Työläisopiskelija 7/1961).

Kaarlo Hakama. Yhteistyö TSL:n kanssa jatkui myöhemminkin pitkään muun muassa silläkin tavoin, että TSL nimesi oppilaitoksen johtokuntaan yhden jäsenen muiden ollessa SAK:n nimeämiä.

TSL:n vaikutus näkyi myös siten, että Ammattiyhdistysopiston opetussuunnitelma rakentui käytännössä kouluneuvos, pääsihteeri Arvi Hautamäen suunnittelema perustalle. Sen mukaan opiskelu keskitettiin pääosin kolmeen keskusaineeseen: kansantalouteen, sosiaalipolitiikkaan ja ammattiyhdistystietoon. Eräissä muissakin aineissa saattoi suorittaa kursseja. Menemättä tässäkin pitemmälle yksityiskohtiin voidaan mainita, että seminaariharjoitusten ja ryhmätöiden lisäksi opiskelussa hyödynnettiin myös opintokerhoja. Myöhemmin 1970-luvulta alkaen Kiljavan opistona tunnetun kansanopiston toiminnan painopiste alkoi siirtyä lyhytkursseihin. Ylläpitäjänä oli SAK:n koulutussäätiö.¹⁶⁰

Tässäkään ei ole tarpeen kuvailla enempää opiston säännöllistä toimintaa seuranneina vuosikymmeninä, kuten ei Voionmaan opistonkaan. Ajat kuitenkin muuttuivat ja koulutustoiminnan taloudelliset edellytykset vaikeutuivat niin paljon, että aikanaan alettiin välttämättä tarvita aivan uusia ratkaisuja toiminnan jatkamiseksi. Voionmaan opiston ja Kiljavan opiston tiet yhtyivät 2000-luvulla.

Vuoden 2016 alussa Voionmaan opisto yhdistyi Kiljavan opistoon ja muutti sitten saman vuoden kesäkuussa Tampereelle. Nimeksi otettiin Voionmaan koulutuskeskus. Se on jatkossa keskittynyt kansanopistona aiempaakin enemmän muun muassa tiedotus- ja mediakoulutukseen. Lisäksi Väinö Voionmaan säätiö sulautui Kiljavaa ylläpitäneeseen SAK:n koulutussäätiöön. Uudeksi yhteiseksi nimeksi tuli Palkansaajien koulutussäätiö.¹⁶¹

Sirola-opisto sotilasparakeista Vanajanlinnaan

Suomen kommunistisen puolueen puoluetuimikunta antoi keväällä 1945 valistusjaostolleen tehtäväksi oman puoluekoulun suunnittelemisen. Ensimmäiset omat puoluekurssit järjestettiin toukokuussa Helsingissä. Siinä yhteydessä SKP ja SKDL perustivat Yrjö Sirolan Säätiön avustamaan kustannus- ja julkaisutoimintaa, kirjailijoiden ja taiteilijoiden kouluttamista sekä tieteellistä tutkimusta ja sivistystoimintaa. Oma koulutuspaikkaa ryhdyttiin suunnittelemaan.¹⁶²

Helsingin Lauttasaaresta löytyi sopiva tontti vuokrattavaksi. Myllykalliolla seisoi merituulten ja tuiskujen puremia parakkeja, jotka olivat toimineet majoitustiloina alueella sodan aikana toimineen, kaupunkia puolustaneen ilmatorjuntapatterin miehistölle. Parakeista todettiin saatavan korjaamalla

¹⁶⁰ Anna-Liisa Vesterinen: Ammattiyhdistysopisto 1950–1990. Agitasionista uuteen tietotekniikkaan. Jyväskylä 1990, eri kohdin, esim. s 22–33; ks. myös Liukkonen s 248–253; Järvinen s 116; Työväenliikkeen tietokirja s 274–276.

¹⁶¹ Ks. laajemmin <https://kio.fi>; <https://voio.fi>.

¹⁶² Mainittakoon, että Yrjö Sirolan tuhkaurna siirrettiin säätiön aloitteesta marraskuussa 1957 Moskovasta Malmin hautausmaalle (Salomaa 1966 s 353–354).

ja kunnostamalla kohtuullisen toimivat tilat opetuskäyttöön. Alue ympäröitiin aluksi piikkilangalla. Se ja koiravartiointi olivat tarpeen, sillä jo kunnostustöiden aikana jotkut mellakoitsijat tunkeutuivat alueelle rikkoen rakennustelineitä.¹⁶³

Lokakuussa 1945 SKP:n VII puoluekokouksessa käsiteltiin muun muassa koulutusasioita, ja samaan aikaan olivat kunnostustyöt ja muut valmistelut jo etenemässä Myllykalliolla. Tammikuun pakkasilla 1946 parakeissa käynnistyi ensimmäinen ja samalla viimeinen kuuden kuukauden mittainen SKP:n puoluekurssi. Kurssilaisia oli 63. Opintoaiheiden kirjo oli laaja. Opettajista pääosa oli pitkän linjan kommunisteja, muun muassa Moskovan puoluekoulun, maanalaisen poliittisen työn ja myös vankeuden kokeneita puolueen jäseniä. Yksi oli esimerkiksi saapunut Suomeen laskuvarjolla desanttina, toinen oli osallistunut tasavaltalaisten puolella Espanjan sisällissotaankin.

Puoluekurssi jäi lyhyeksi välivaiheeksi. Opetushallitus hyväksyi uuden kansanopiston, marxismileninismien hengessä toimivan Sirola-opiston ohjesäännön kesäkuun lopulla 1946. Kari Kantasalmi on muistuttanut, että uudessa opistossa ei ollut kysymys yksinomaan ideologisesta, aatteellisesta valmennuksesta, vaan myös ”kytkennästä moderniin koulutukseen”.¹⁶⁴

Opiston avajaiset olivat syyskuussa 1946. Silloin myös koulutustoiminta käynnistyi. Pian aloitettiin myös kirjeopisto. Ensimmäinen rehtori, filosofian maisteri Aira Kolula tuli Sivistysliitosta, opintosihteerin tehtävistä. Lauttasaaren parakeista päästiin jo vuoden kuluttua muuttamaan vuokralle väljempiin tiloihin Hämeenlinnan Harvialaan, Vanajan kartanon päärakennukseen. Kookas kivinen Vanajanlinna oli ollut rakennuksineen ja maineen saksalaisessa omistuksessa, mutta sodan päätyttyä se oli siirtynyt sotakorvauksena neuvosto-omistukseen, ja nyt Neuvostoliitto luovutti sen Sirola-opiston käyttöön. Säätiö osti sen Neuvostoliiton valtiolta vuonna 1956. Yli puolet kartanon maa-alasta luovutettiin asutuskäyttöön muun muassa rintamamiehille.¹⁶⁵

Kerrottakoon tässä yhteydessä, että maaliskuun alussa 1947 harrastettiin Työväen Akatemiassa ensimmäisen kerran ”henkisten voimain mittelöä” akatemialaisten ja Sirola-opiston opiskelijoiden kesken. Lajeja oli useita, ja totistakin yritystä nähtiin: miesten yksinlaulu, puheen pito, naisten yksinlaulu, joukkolausunta, lausunta, kisällilaulut ja leikillinen lausunta. Lisäksi arvioitiin vielä toverikuntien lehdet. Kilvan voittivat kutsun esittäneen Akatemian oppilaat niukasti tuomaripistein 12–11. Heidän haltuunsa tuli SDP:n ja SKDL:n eduskuntaryhmien yhdessä lahjoittama kiertopalkinto.¹⁶⁶

¹⁶³ Lauttasaari 12.4.2018. – Lauttasaarelainen kotiseutuhistorian harrastaja Antti Matilainen kiinnitti kirjoittajan huomion paikallislehden kirjoitukseen ”Myllykallion tolppa” (kirjoittajan kokoelmassa). Paikalla on nykyisin sotavuosisista kertovana muistomerkkinä ilmatorjuntatykki.

¹⁶⁴ Kantasalmi s 33–35, lainaus s 35.

¹⁶⁵ Sirola-opistosta ks. Teemu Oinonen: Kotkan lailla. Sirola-opiston historiikki. Kuopio 1976 (Teemu Oinonen 1976) esim. s 20–28, 44–46; Onko sahaa hajotusta? Sirola-opisto 1946–1986. Toim. Esa Alin, Hannu Järvinen. Jyväskylä s 33–40 (Matti Antero Peltonen).

Nestori Parkkari korosti esittelytekstissään vuonna 1954 Sirola-opiston alkuvaiheiden erityislaatua muiden suomalaisten kansankorkeakoulujen rinnalla. Hänen mukaansa se edusti ”maamme taistelevan työväenliikkeen maailmankatsomusta ja henkistä ilmapiiriä, ja sen opetus nojautuu pääosiltaan marxilaiseen maailmankatsomukseen”. Yleisesti oppilaitos nojautui vapaan kansansivistystyön perinteisiin, periaatteisiin ja menettelytapoihin.

Uuden oppilaitoksen opetusohjelman pääosan muodostivat yhteiskunnalliset aineet, Suomen ja työväenliikkeen historia, kansantaloustiede ja filosofia. Oppiaineisiin kuuluivat myös muun muassa kirjallisuuden historia, luonnontiede ja äidinkieli, kunnallisoppi ja puhetaidokin. Peruskurssi oli yhdeksän kuukauden mittainen, ja sen lisäksi oli tarjolla jatkokursseja sekä valmistavia ja kesäkursseja.

Opiston toverikunnalla oli tässäkin kansanopistossa monipuolista omaa toimintaa, ohjelmallisia illanviettoja, näytelmiä ja musiikkiesityksiä. Urheilukilpailuissa kamppailtiin muiden kansanopistojen opiskelijoiden kanssa. Opiston alkuvuosina opiskelijoiden keski-ikä vaihteli 25–29 välillä.¹⁶⁷

Ulkopuolisille kommunistisen opiston toiminta näyttäytyi jonkin verran salamyhkäisenä. Pitkään opetustoiminta jatkui likimain entisin muodoin, mutta kiivasta oli ajan riento myöhemmin Sirola-opistonkin ympärillä. Monet seikat vaikuttivat lyhyesti ilmaisten siihen, että myös tämän kansanopiston toiminnan edellytykset heikkenivät vähitellen 1980-luvulta alkaen. Opiston toiminta päätettiin kokonaisuudessaan lopettaa vuonna 1994. Rakennukset ja koko maa-alue myytiin Hämeenlinnan kaupungille. Sittemmin Vanajanlinna on ollut kokoushotellitoiminnassa.¹⁶⁸

Pohjolan opisto Haukiputaalla

Yleislakkovuonna 1956 sai alkunsa ammattiyhdistysväelle tarkoitettu Pohjolan opisto Haukiputaalla, Asemakylässä. Sen taustalla oli ajatus parantaa juuri ay-väen sekä työläisnuorison kouluttautumismahdollisuuksia pohjoisen Suomen alueella. Yhtenä lähtökohtana olivat myös hyvät kokemukset Ammattiyhdistysopiston toiminnasta Kiljavalla.

Hankkeen toteuttajaksi ryhtyivät yhteistyössä SAK sekä Väinö Voionmaan säätiö. Tilojen rakentamisen jälkeen ensimmäinen talvikurssi alkoi lokakuun puolivälissä 1956. Ensimmäisenä rehtorina oli 30-vuotias valtiotieteiden kandidaatti Sakari Kiuru, joka oli vapusta 1951 alkaen toiminut TSL:n opintosihteerinä. Apulaisjohtajaksi ja humanististen aineiden opettajaksi valittiin

¹⁶⁶ Työläisopiskelija 3/1947.

¹⁶⁷ Nestori Parkkari: Sirola-opisto, Yhteiskuntatieteiden kansankorkeakoulu, teoksessa Työväen omaehtoinen sivistystyö (Parkkari 1954) s 272–275, lainaus s 273; Työväenliikkeen tietokirja s 278–279.

¹⁶⁸ Voionmaan opiston ja Sirola-opiston toiminnan vaikeutumisesta 1980-luvulta alkaen ks. Kari Kinnunen: Työväenliikkeen opistojen kehityksestä, teoksessa Tulemisen tilassa s 78–79; ks. myös www.vanajanlinna.fi/linna/linnanhistoria.

yhteiskuntatieteiden maisteri Ilmi Järvelin ja yhteiskunnallisten aineiden opettajaksi yhteiskuntatieteiden maisteri Esko Järvelin. Lisäksi oli useita tuntiopettajia.

Ensimmäiset 45 oppilasta aloittivat juhlavissa avajaistunnelmissa. Onnitteluja vastaanottivat alkajaisiksi opiston esimies, SAK:n toinen puheenjohtaja Vihtori Rantanen, Väinö Voionmaa säätiön edustaja Arvi Hautamäki, opiston johtaja Sakari Kiuru ja varajohtaja Ilmi Järvelin. Juhlassa piti vihkiäispuheen esimies Vihtori Rantanen. Ensimmäiset tervehdyspuheen pitäjät olivat kouluhallituksen pääjohtaja R. H. Oittinen, SAK:n puheenjohtaja Eero Antikainen ja Oulun läänin maaherra Kaarle Määttä. Tervehdyksen ja onnittelut esitti myös TSL:n puheenjohtaja Yrjö Kallinen. Päivän päätteeksi opisto tarjosi kutsuvieraille päivällisen, jonka yhteydessä puhui vielä tohtori Väinö Tanner.¹⁶⁹

Oppiaineet olivat kansanopistoille tyypillisiä historiasta, kansantaloustieteestä ja sosiaalipolitiikasta alkaen järjestötoimintaan saakka. Oppilaskunnalla oli oma monistettu lehti *Torvi*. Pitkän kurssin ohella opistossa järjestettiin kuukauden ja viikonkin mittaisia kursseja järjestöväelle. Pohjolan opistosta tuli toiminta-alueellaan suosittu myös erilaisten viikonloppukurssien ja kokousten järjestämisen paikana. Sakari Kiuru toimi opiston johtajan tehtävässä vuoteen 1959 saakka.¹⁷⁰

Opistolle avautui uusia mahdollisuuksia vuosikymmentä myöhemmin ammattiyhdistysliikkeen eheytyksen seurauksena, kun samalla koulutustarpeet entisestään lisääntyivät. Opisto siirtyi kokonaisuudessaan SAK:n omistukseen vuonna 1970. Hyvin vilkas kurssi- ja koulutustoiminta jatkui. Valtionavun piiriin tulivat myös viisipäiväiset kurssit. Vuosittain oli kaksi kolmen kuukauden mittaista kurssia, yleensä neljä yhden kuukauden mittaista ja vielä 35 yhden viikon pituista kurssia, lähinnä luottamusmiestiedon alalta. Koulutukseen pääsi vain ammattiliittojen kautta.

Ajat muuttuivat Haukiputaallakin. Kun opiskelijamäärät alkoivat parin vuosikymmenen kuluttua vähentyä ja oppilaitoksen ylläpitokustannukset kohosivat, tuli välttämättömäksi tehdä ratkaisuja. SAK myi opiston rakennuksineen vuonna 1996 Vuolle-setlementille.¹⁷¹

Pajulahden urheiluopisto

Nastolassa sijaitsevan Pajulahden urheiluopiston taustalla olivat erityisesti Työväen Urheiluliiton naisjäsenet. Liiton perustajat tammikuussa 1919 olivat kaikki miehiä, mutta naisia oli alusta alkaen paljon jäsenistössä. Naisten ensimmäinen ohjaajakurssi järjestettiin jo keväällä 1920. Haave omasta voimistelukodista toteutui vuonna 1929, kun liitolle ja erityisesti naisten toimintaa varten ostettiin

¹⁶⁹ Työläisopiskelija 7/1956, 8/1956.

¹⁷⁰ Tavallisesta opiston arkipäivästä kertoo esim. Sakari Kiuru: Pohjolan opiston arkipäivä. Työläisopiskelija 5/1957.

¹⁷¹ Työväenliikkeen tietokirja s 276–278; myös Wikipedia; TSL-taustaisista opistojohtajista ks. Pikkusaari 2014 s 91; Kiuru 2004a, s 95–98.

kiinteistö Lahden läheltä Nastolasta, Ison Kukkasjärven rannalta.

Pitkään siellä järjestettiin liikunta- ja ohjaajakursseja yksinomaan naisille, mutta 1930-luvun puolivälissä ovet aukesivat myös miehille. Toiminnan voimakas laajentuminen urheiluopistoksi tapahtui 1940-luvun lopulla, jolloin hankittiin sekä lisää maa-aluetta että kohennettiin ja laajennettiin rakennuskantaa. Opisto sai myös oman hallinnon. Vuonna 1950 opetusministeriö vahvisti sille lakiin pohjautuvan työohjelman.

Opiston ensimmäinen johtaja, liikunnanopettaja Pentti Anttila kuvaili 1950-luvun alussa opiston toimintaa. Kaksi keskeistä linjaa olivat tuolloin liikuntaneuvojakurssit ja järjestöjen, pääosin liiton seurojen lyhyet valmennus- tai toimitsijakurssit. Ensin mainitut olivat kansanopistomaisia pitkiä, mutta poikkeavasti helmikuussa alkavia, seitsemän kuukautta kestäneitä kursseja, jotka päättyivät syksyllä. Yleensä kansanopistoissa pitkä kurssi alkoi syksyllä. Kesällä oppilaat hajautuivat harjoituspaikkoihin urheiluohjaajiksi, uimaopettajiksi, leiriohjaajiksi jne. Kurssi ei kuitenkaan suoraan johtanut ammattiin. Urheilu- ja ohjaajataitojen ohella kiinnitettiin Pajulahdessa huomiota myös ihmisenä kasvamiseen, vapaan sivistystyön hengessä.¹⁷²

Jukka Hako on kokoamassaan historiategoksessa jaotellut Pajulahden vaiheet kolmeen jaksoon. Vuonna 1929 alkaneen kauden taitekohdaksi muodostui vuosi 1952, jolloin TUL:n suorassa omistuksessa ollut opisto siirtyi liiton muodostaman Urheiluopistosäätiön haltuun. Siitä alkoi kasvu urheilun valmennuskeskukseksi. Seuraava etappi oli vuonna 1996 tapahtunut yhtiöittäminen; perustettiin Valtakunnallinen valmennus- ja liikuntakeskus Oy. Maat jäivät säätiölle ja ne vuokrattiin kohtuuhinnalla yhtiölle. Lisäksi kiinteistöt siirrettiin yhtiön nimiin apporttiomaisuutena. Eräitä muitakin järjestelyjä tehtiin. Pajulahti toimii edelleen 2020-luvullakin liikunnan ja urheilun palveluksessa, vireänä ja entistäkin monipuolisemmin, joskin aiempaa vähemmän leimallisesti työväenliikkeen opistona.¹⁷³

”Uusia voimia vastuunalaisille paikoille...”

Sodan päättymisen ja rauhansopimus monine poliittisine yksityiskohtineen merkitsivät sitä, että myös julkiselle vasemmistolaiselle ja kommunistiselle työväenliikkeelle tuli täydet toimintaoikeudet. Heidän esiin astuneille joukkojärjestöilleen se merkitsi nopeaa kasvua, mikä puolestaan vaati ”runsaasti uusia voimia vastuunalaisille paikoille”. Se puolestaan edellytti kiivasta ja nopeaa ponnistusta uusien työntekijöiden ja toimihenkilöiden kouluttamiseksi, kuten SKDL:n opintosihteeri Leo Kaspio kuvasi *Demokraattisen kansan kalenteriin* laatimassaan yhteenvedossa

¹⁷² Pentti Anttila: Pajulahden urheiluopisto, teoksessa Työväen omaehtoinen sivistystyö s 268–272.

¹⁷³ Ponnistuspaikka. Pajulahden urheiluopiston kahdeksan vuosikymmentä. Toim. Jukka Hako. Porvoo 2010, s 95–195 (Hako); erityisesti Pajulahti-hallin valmistumisesta ks. Eino Ketola, Jukka Hako: Avoimeen maastoon. Urheiluopistosäätiön uusimmat vaiheet. Porvoo 2019 s 54–66. – Jukka Hako kiinnitti kirjoittajan huomion ensiksi mainittuun teokseen ja Laura Andersson jälkimmäiseen.

vuosien 1944–47 koulutustoiminnasta.

Merkillepantavaa oli kuvauksen mukaan se, että vain pienempi osa opinnoista ja koulutuksesta tapahtui Työväen Sivistysliiton parissa. Huomattavasti suurempi osa tapahtui kommunistisen puolueen ja kansandemokraattisen liikkeen omana toimintana, kursseina, koulutustilaisuuksina ja samalla paljon kyllä myös opintokerhomuotoa hyödyntäen. Kaspio mainitsi artikkelissaan, että useat kerhot eivät ilmoittautuneet lainkaan Sivistysliittoon ”toistuvista kehotuksista huolimatta”. Puolueopiskelu pääsi toden teolla vauhtiin kevään 1945 eduskuntavaalien jälkeen. Rinnastuksena ja selvennyksenä voi mainita, että myös sosialidemokraateilla oli jatkuvasti jonkin verran omaa sisäistä puoluekoulutustaan TSL:n ulkopuolella. Siihenhän on edelläkin viitattu.

Kommunistisen puolueen VII edustajakokouksessa lokakuussa 1945 HTY:n talolla patisteltiin jäsenistöä opiskelun ja kasvatustyön pariin. SKP:n valistussihteerin Aili Mäkinen muistutti kokousväkeä kauaskantoisista tavoitteista: ”Puolueemme edessä on laajakantoinen kasvatustyö koko kansamme ideologisen asenteen muuttamiseksi, fasismin aatteellisten jätteidensä hävittämiseksi ja kansanvaltaisen ajatussuunnan voimistamiseksi.” Vapaata kansansivistystyötä ei tässä yhteydessä sanana mainittu. Päämäärät olivatkin selkeästi puolueen asettamia.

Luonnehdinta kuvasi havainnollisesti toiveikasta ja luottavaista näkymää, että puolue koki uudessa tilanteessa asettuvansa yhteiskunnallisen uudistustyön johtoon. Niinhän se oli marxilais-leniniläisen teorian periaatteissakin muotoiltu. Kasvatustyötä ohjasi puoluejohtokunnan yhteydessä ollut valistusjaosto valistussihteerin johdolla. Jaoston alaisuudessa toimivat eri piiritoimikuntien valistusjaostot ja niiden vastaavina henkilöinä toimivat palkatut valistussihteerit. Puolueopiskelussa ei luonnollisestikaan tarvinnut piitata TSL:n antamista ohjeista ja valtionavun edellyttämistä opintotoiminnan virallisemmista muodoista.

TSL:n kerhoiksi ilmoittautui opintokaudella 1944–45 koko kansandemokraattisesta liikkeestä 129 opintokerhoa. Näistä oli SKDL:n 32, SKP:n 70, demokraattisten naisten 13 ja demokraattisen nuorisoliiton 14. Määrät kasvoivat nopeasti. Kaudella 1946–47 yhteismäärä oli 520, joista SKDL:n osuus oli 165, SKP:n 282, naisten 18 ja nuorten 55 opintokerhoa. Näistä hieman yli puolet eli 271 kerhoa sai kaikkien edellytysten täytyessä valtionapua, kun koko TSL:n parissa vastaavien kerhojen yhteismäärä oli 641.

Vertailuna voi mainita, että heti kaudella 1944–45 SKDL:n parissa oli omia opintokerhoja 70 ja niissä oli 901 opiskelijaa. Kaudella 1946–47 määrät olivat jo 315 kerhoa ja 4795 opiskelijaa. Vastaavasti kommunistisen puolueen parissa oli omia opintokerhoja ensin mainitulla kaudella 594 ja niissä oli 8000 opiskelijaa. Jälkimmäisellä kaudella kerhojen määrä oli 614 ja niissä opiskeli 8159 naista ja miestä. Ensimmäisiä omien opintokerhojen opiskeluaiheita olivat päivänpolitiikan kysymykset. Seuraavaksi useat kerhot paneutuivat kunnallispolitiikkaan. Puolueen valistusjaosto julkaisi kaudella 1944–45 monta opintosuunnitelmaa: Luokka ja puolue, Marxismi-Leninismi, Kunnallistieto ja VII puoluekokouksen päätökset. Joulukuussa 1945 opintotoiminnan johto

keskitettiin perustetulle SKP:n valistusjaoston kirjeopistolle.

Opinto-ohjaajien koulutukseen panostettiin, piirien valistusjaostot antoivat henkilökohtaista ohjausta ja myös puolueen teoreettinen lehti *Kommunisti* julkaisi aineistoja opiskelutyötä varten. Uusia opinto-ohjelmia valmistettiin kirjekursseina. Erityisen suosituksi muodostuivat kurssi Suomen työväenliikkeen historiasta ja Luokka ja puolue -kurssi uudistettuna laitoksena. Syksyllä 1948 SKP:n kirjeopisto lopetti toimintansa ja työtä jatkamaan muodostettiin Sirolan kirjeopisto.

SKDL:n puolella oli Leo Kaspion mukaan koulutustarve vielä suurempaa, sillä merkittävä osa nopeasti laajentuneesta uudesta järjestöväestä oli aivan tottumaton, ja lisäksi työntekijöiden tarve valtavaa. Ensimmäisessä liittokokouksessa maaliskuussa 1946 Helsingin työväentalolla korostuikin opintotoiminta. Tavoitteeksi asetettiin Kaspion sanoin ”säännöllisen opintokerhotyön aikaansaattaminen perusjärjestöissä”. Tärkeänä pidettiin tietoisuustason nostamista ajatellen niin ”demokraattisen ajattelutavan kasvattamista” ja ”järjestötottumuksen kohottamista” kuin järjestöjen sisäistä lujittamistakin. Organisointi muistutti kommunistisen puolueen vastaavaa: liitolla oli valistus- ja opintosihteri, piireillä vastaavasti valistussihterit. Täälläkin muodosti pätevien ohjaajien vähäisyys kerhotyön laajentamiselle varsinaisen pullonkaulan. Paikoin toimintaa heikensivät sekä kokemuksen että poliittisen tietoisuuden puute, totesi Kaspio yhteenvedossaan.

Helppona ja vaivattomana muotona tarjottiin keskustelukerhoja, jotka paneutuisivat sanomalehtien päivänpoliittisiin aiheisiin. Kansandemokraattisille kerhoille laadittiin myös omia opinto-ohjelmia, esimerkkinä Suomen työväenliikkeen historia, Yhteiskuntamuotojen kehitys, Järjestötoiminnan opiskeluohjelma, Kunnallistietoa I ja II, Maamme talous ja kansallistaminen sekä Puhetaidon opinto-ohjelma. Kirjekurssi SKDL:n ohjelma ja menettelytavat opiskeltiin kuitenkin TSL:n kirjekurssin välityksellä.

Demokraattisen nuorisoliiton parissa vuonna 1945 käynnistynyt opiskelu kohdistui erityisesti järjestökasvatukseen. Kaudella 1944–45 oli Sivistysliitton ilmoittautuneiden nuorten kerhojen määrä vain 14. Niissä oli 209 opiskelijaa. Määrät kasvoivat, ja kaudella 1946–47 TSL:n toimistoon ilmoittautui jo 55 kerhoa, joissa oli yhteensä 874 opiskelijaa. Osa, ilmeisesti jopa suurin osa nuorten kerhoistakaan ei ollut TSL:n kerhoja. Esimerkiksi vuonna 1947 SDNL:n toimivia opintokerhoja oli artikkelin mukaan kaikkiaan 133.

Nuorten kerhoissa opiskeltiin järjestöasioiden ohella periaatteellisia kysymyksiä sekä Nuorison kolme oikeutta -opintoaineistoa. Vuonna 1947 nuorille valmistettiin kaunokirjallinen opintosuunnitelma sosialistisen realismin yhden perusteoksen, Nikolai Ostrovskin kirjan *Kuinka teräs karaistui* (1934) pohjalta.

Merkillepantavaa oli, että demokraattisen nuorisoliiton kerhoissa käytettiin paljon myös TSL:n tuottamia opintoaineistoja. Lisäksi monia kansandemokraatteja opiskeli ammattiyhdistysliikkeen ja myös SN-seuran opintokerhoissa, jotka puolestaan kuuluivat Työväen Sivistysliitton.

Kommunistisen/kansandemokraattisen liikkeen kokonaiskuva esimerkiksi suhteessa Sivistysliittoon oli siten vaikeammin täsmennettävissä.

Yhteenvetona Leo Kaspio totesi, että pohja oli nyt luotu, ja siitä työ jatkui. Hänen mukaansa jo siihen mennessä ”suoritettu työ muodostaa arvokkaan osan taistelussa demokratian valloittamiseksi ja kansan syvistä riveistä nousevien yhteiskunnalliseen toimintaan mukaan osallistuvien voimien kouluttamiseksi tehtäviinsä”.¹⁷⁴

Tilanteeseen liittyi innostuksen ohella myös jännitteitä, eikä vähiten sosialidemokraattien suuntaan. Vasemmistolaista sivistystyötä tutkinut Kari Kantasalmi on todennut, että marxismi-leninismiin pohjautuneella suomalaisten kommunistien Teorialla – isolla alkukirjaimella – oli ”suuri merkitys proletaarisen työväensivistyksen kentän rakenteistumisessa”. Vaikutukset eivät hänestä olleet pelkästään myönteisiä. Yhteys Neuvostoliittoon teki tämän merkityksen ilmeisemmäksi ja näkyvämmäksi vasta sen jälkeen, kun toimintaa ei tarvinnut illegaalisuuden takia järjestää kahden maan kamaralla. ”Kommunistien valistuskulttuurin painolastina tuli kulkemaan juuri tuon rajantakaisen kytkennän perintö, johon suhtauduttiin kunnioittavasti ja reaalisesti olemassa olevan sosialismin tulevaisuushorisonttia katsoen uskonvaraisen luottavaisesti.” Mainitun Teorian pitkäaikainen kerrostuminen muodostui vakaaksi, pitkäaikaiseksi osaksi SKDL:n ja SKP:n järjestöjen valistuskulttuuria, vaikuttaen niin opintotoiminnan suuntaan kuin sisältöönkin.¹⁷⁵

Yhteistyössä

Tammikuussa 1946 muodostettiin sosialidemokraattien ja kansandemokraattien yhteisvoimin ruotsinkielinen sivistysjärjestö Folkets bildningsförbund (Kansan sivistysliitto), kuten edellä jo mainittiin. Sen tarkoituksena oli keskittyä sivistystyöhön erityisesti maan ruotsinkielisen työväestön parissa.

Järjestö kuitenkin hajaantui jo keväällä 1949, kun sosialidemokraattiset jäsenliitot irtaantuivat siitä. Ne puolestaan muodostivat vuonna 1950 TSL:n yhteyteen oman ruotsinkielisen sihteeristön (ABF:s svenska sekretariat). Ruotsinkielisen sihteeristön edustajistossa olivat edustettuina ruotsalainen työväenliitto FSA, ruotsinkielisten sos.dem. nuorisoklubien keskustoimikunta (Finlands svenska socialdemokratiska ungdomsklubbars centralkommitté) sekä ruotsinkielisten jäsentensä osalta myös KK ja SAK. Edustajisto valitsi sihteeristölle viisijäsenisen toimikunnan. Ensimmäisenä puheenjohtajana oli kirjakauppias Fritiof Sundqvist, ensimmäisenä sihteerinä toimi 1.1.1950 alkaen

¹⁷⁴ Leo Kaspio (1920–85) laati opintotoiminnasta ensi kerran laajahkon selostuksen: Kansandemokraattiset opintokerhot vv. 1944–47, julkaisussa Demokraattisen Kansan Kalenteri. Helsinki 1948, s 180–185, myös lainaukset. – Matti Kauppi (Työväen Arkisto) kiinnitti kirjoittajan huomion tähän kalenterijulkaisuun ja Kansan Arkisto täydensi Kaspion henkilötiedoilla.

¹⁷⁵ Kantasalmi s 30, myös lainaukset. – Kari Kantasalmi vähättelee toisaalla yllättävän paljon (s 38–39) SKP:n sodanjälkeisen valistustyön kokonaismerkitystä vuoteen 1964 mennessä: ”Tuota sodanjälkeistä pikku periodia ei voitane pitää 1960-luvun SKP:n johdon korkean keski-ään vuoksi puolueen valistusmentaliteetin

kirjailija Anna Bondestam ja ensimmäisenä opintosihteerinä FSA:n asiamies Lars Lindeman, joka puolestaan toimi puheenjohtajana vuodet 1961–68. Jussi Pikkusaari on muistuttanut, että vasta vuonna 1965 Sivistysliitosta tuli muodollisestikin kaksikielinen edustajiston hyväksyessä uudet säännöt.¹⁷⁶

Työväen Akatemiassa järjestettiin koulutusta työväenliikkeen nuorille ja myös kursseja niin sosiaalidemokraattiselle kuin kommunistiselle/kansandemokraattiselle järjestöväelle. Työväen sivistysliikkeen uusi, laajaksi vahvistunut kokonaisuus vaikutti päältä katsoen erittäin yhtenäiseltä, innokkaalta ja jatkuvasti kasvavalta.

Työväenliikkeen yhteistyö sävytti monella tavalla sodanjälkeisiä vuosia, vaikka paljon oli erilaisia käsityksiä ja monissa asioissa aatteelliset napit olivat myös tiukasti vastakkain. Sivistysliittoa ajatellen oli kuvaavaa kuitenkin esimerkiksi se, että SKP:n lehti *Työkansan Sanomat* piti TSL:n antamaa apua kommunistiselle liikkeelle ensiarvoisena. Puolue oli tosin itsekin käynnistänyt omaa laajaa jäsenistönsä koulutustoimintaa, johon kuului kirjeopisto ja puoluekoulu. Lisäksi kansandemokraattista liikettä palveli oma kansanopisto, Sirola-opisto Vanajanlinnassa Harvialassa, Hämeenlinnan lähellä.

Kansandemokraattien lehdistössä nostettiin usein mieluusti esiin, että sen liikkeen edustajien aktiivisuus nosti osaltaan TSL:n kerholukuja aiempaa korkeammiksi. SKDL:n valistussihteerinä Nestori Parkkari kehui ja kiitteli maaliskuussa 1946 *Työläisopiskelijassa*: ”Yhteistyö SKDL:läisten järjestöjen ja TSL:n välillä on kurssi- ja kerhotoiminnassa ollut menestyksellistä”.¹⁷⁷

Parkkari kirjoitti myös vuoden 1947 *Demokraattisen Kansan Kalenteriin* lyhyen, hyvin myönteisen esittelyn Sivistysliitosta. Mukana oli nimiluettelot hallinnosta ja työntekijöistä sekä runsaasti tilastotietoa eri toimintalohkoilta. Hän pystyi omilleen hyvin perustelemaan toimintaan mukaan lähtemisen, sillä opintokaudella 1945–46 esimerkiksi SKP:n puolueosastojen kerhoja oli 272, ja sosialidemokraateilla niitä oli 237 (kerhoja kaikkiaan kirjoituksen mukaan 1205). Hän näki liitolle tärkeän tehtäväkentän: ”Maan taloudellisen ja poliittisen elämän demokratisoiminen ja fasismin lopullinen hävittäminen antavat työväenluokan aktiiveille lukuisasti paljon tietoa vaativia tehtäviä, siksi on T.S:n työn edelleen laajennuttava ja myöskin laadullisesti parannuttava.” Nestori Parkkari toivoi TSL:n valtionavustuksen tuntuvaan, oikeudenmukaista korottamista, sillä kansanopistojen ja muiden vastaavien saama tuki oli ”suhteellisesti paljon suurempi”.¹⁷⁸

uudistumisen mahdollisuuksia ajatellen millään tavalla merkittävänä.”

¹⁷⁶ Valavaara 1954 s 175–176, 191; Bondestam, Helsing s 360–363; Pikkusaari 2014 s 90, 113–114.

¹⁷⁷ Järvisen s 102 mukaan.

¹⁷⁸ Nestori Parkkari: Työväen Sivistysliitto, julkaisussa *Demokraattisen Kansan kalenteri 1947*. Helsinki 1946 (Parkkari 1946), s 125–127, myös lainaukset. – Matti Kauppi kiinnitti kirjoittajan huomion kalenterijulkaisuun. – Esim. TSL:n vuoden 1949 tilastojen mukaan SKP:n järjestöissä oli opintokerhoja 374, SDP:n 181, ammattiosastoissa 181, SKDL:ssä 170, kansandemokraattien nuorisjärjestöissä 103, sosialidemokraattisissa nuorisjärjestöissä 62, sosialidemokraattisissa naisjärjestöissä 20, kansandemokraattien naisjärjestöissä 20, TUL:n seuroissa 15 ja pienviljelijäyhdistyksissä 13 (katsaus TSL:n toimintaan 1949 edustajiston pk liitteenä).

Yhteistoimintaa viriteltiin muihinkin suuntiin. Helmikuussa 1947 muodostettiin Suomi-Neuvostoliitto-seuran pariin erityinen jaosto ”johtamaan toimintaa seuran periaatteiden tunnetuksi tekemiseksi koulutuslalle”. Jaostoon kuului kaikkiaan 17 henkilöä, muiden muassa työväenopistojen T. I. Wuorenrinne, TSL:n Arvi Hautamäki, Työväen Akatemian R. H. Oittinen ja Sirola-opiston Aira Kolula sekä useita opettajajärjestöjen edustajia.¹⁷⁹

Mainittakoon esimerkkinä toisesta laaja-alaisesta yhteistyöstä vuoden 1948 alussa päivänvalon nähnyt uusi, neljä kertaa vuodessa ilmestyvä aikakauskirja *Kansansivistys*. Sen julkaisijana toimi vuosia aiemmin perustettu Kansansivistysopillinen yhdistys, jonka pääpaikka oli Kansanvalistusseuran toimistossa Helsingin Museokadulla. Toimitus kokosi yhteen keskeisen joukon alan vaikuttajia: päätoimittaja, professori Urpo Harva, Sirola-opiston johtaja, maisteri Aira Kolula, Työväen Akatemian johtaja, maisteri R. H. Oittinen, TSL:n pääsihteeri, opettaja Arvi Hautamäki, kouluneuvokset T. I. Wuorenrinne ja Yrjö Länsiluoto sekä toimitussihteerinä maisteri Arvo Inkilä.¹⁸⁰

Kansandemokraattisessa liikkeessä painottui varsin paljon monipuolinen kulttuuritoiminta. Kuten edellä mainittiin, SKDL hyväksyi jo vuonna 1947 oman kulttuuriohjelman, maan ensimmäisenä puolueena. Siinä käsiteltiin myös aikuiskasvatuksen tarpeita sekä lisäksi koululaitoksen kehittämistä yhtenäiskoulun muotoisena. Siihen suuntaanhan oli jo punamultahallituksen aikana yritetty edetä ennen sotia. Muina tavoitteena mainittiin muun muassa ”kulttuurityöntekijäin työskentelymahdollisuuksien ja taloudellisten olojen parantaminen ja sivistyneistön vetäminen suureen rakennustyöhön”.¹⁸¹

Ohjelmassa haluttiin koulun ohella kehittää myös kansanopistoja, ja niiden johtotehtäviin haluttiin päteviä henkilöitä, ”joita innoittaa kansanvaltainen henki”. Työväen Sivistysliiton ”suuriarvoista työtä” arvostettiin ohjelmassa monin sanoin. Liittoa tuli kehittää voimakkaasti ”laajenevia tehtäviä vastaavaksi” ja sen puolesta oli tehtävä propagandaa. Liiton saamaa valtionapua oli lisättävä. Kokonaisuudessaan Sivistysliiton ”aatteellista suuntausta” tuli kehittää, ”niin että siitä entistä enemmän muodostuu koko työväenliikkeen yhtenäisiä sivistyspyrkimyksiä edistävä tekijä”.¹⁸²

SDP oli jäänyt tällaisen ohjelman laatimisessa toiseksi. Se asetti vuoden 1947 alussa puolestaan neuvottelukunnan suunnittelemaan puolueelle omaa sivistyspoliittista ohjelmaa. Mukana olivat muun muassa R. H. Oittinen ja Arvi Hautamäki, joista ensin mainittu nimettiin puheenjohtajaksi.

¹⁷⁹ Tmk pk 14.2.1947.

¹⁸⁰ Työläisopiskelija 9/1947.

¹⁸¹ Haikara s 55, myös lainaus. – Myös maalaisliitossa herättiin vahvemmin sivistyksen ja kulttuurin asioihin työväenpuolueiden antaman esimerkin kannustamana. Maaliskuussa 1948 oli ensimmäinen yritys perustaa yleisporvarilliseksi mainittu sivistysjärjestö, mutta se ei saanut riittävää tukea. Puolueessa oli niitäkin, joiden mielestä sivistys- ja sosiaalimenot olivat kasvaneet liian suuriksi. Oma sivistyspoliittinen ohjelma valmistui kuitenkin 1950 (Henttinen s 39–45).

Joukko oli niin laaja, että työ päätettiin jakaa useaan työryhmään. Toimikunnan sihteerinä toimi arkistonhoitaja Helvi Raatikainen Työväen Arkistosta.

Työlle oli tarvetta senkin vuoksi, että koululaitoksen kokonaisuudistusta oli ryhdytty suunnittelemaan ja laajempaa keskustelua oli virinnyt. Esimerkiksi sos.dem. työläisnuorisoliitto laati pian sodan jälkeen oman Koulu kansalle -nimisen ehdotuksensa. Sen ajatuksena oli yhdeksänvuotinen, kolmeen osaan jakautunut oppivelvollisuuskoulu. Kouluhallituksen pääjohtajana vuonna 1945 aloittanut Yrjö Ruutu johti keväällä 1946 asetettua koulujärjestelmäkomiteaa. Komiteamietintö valmistui joulukuussa 1947 ja siinä ehdotettiin siirtymistä yhtenäiskoulujärjestelmään, jonka pohjana olisi ollut 8-luokkainen oppivelvollisuuskoulu.¹⁸³ Näin kouluasioissa palattiin sotavuosia edeltäneisiin pohdintoihin ja suunnitelmiin.

-----tietolaatikko

TYÖVÄEN ELOKUVIA

Suomalaisen työväenliikkeen parissa oli jonkin verran omaa elokuvatuotantoa 1920–30-luvuilla. Esimerkiksi osuuskauppaliikkeen valistustilaisuuksissa herätti kaksikymmenluvun lopulla suurta iloa ja ihastusta Ola Fogelbergin toteuttama lyhyt piirroselokuva, jonka hän kehitti *Kuluttajain Lehteen* piirtämästään Pekka Puupää -hahmosta. Puupää löysi tiensä myös humoristiseksi hahmoksi jonkin kerran KK:n tilaisuuksien näytelmiin, ja tehtiinpä hänelle vuonna 1928 musiikkikappalekin, oikein kunniamarssi.¹⁸⁴ Neljännesvuosisadan kuluttua Pekka Puupää teki sitten kumppaneineen todellisen läpimurron elokuvahahmoina, pääosissa Esa Pakarinen, Masa Niemi ja Siiri Angerkoski.¹⁸⁵

Ammattilaisten ohella työväenliikkeen filmaajina olivat kolmekymmenluvulla muun muassa innokkaat harrastajat, kuten esimerkiksi toimittaja Kaarlo Harvala ja KK:n osastopäällikkö Yrjö Kallinen. Viimeksi mainittu suoritti jopa elokuvauskurssin London Film Schoolissa vuonna 1936, ja kaksi vuotta myöhemmin hänet hyväksyttiin British Film Instituten jäseneksi.

Sotavuosien jälkeen erityisesti ammattiyhdistysliike tarvitsi elokuvaa omien toimintamuotojensa esittelyyn ja luonnollisesti myös jäsenhankintaa varten. Muitakin yhteistyötarpeita oli työväenliikkeen näkökulmasta.¹⁸⁶ Ajatus erityisestä työväenliikkeen elokuvatoimintaa palvelevasta

¹⁸² Paremmun elämän puolesta s 130, myös lainaukset. Ruutu oli nyt SKDL:n jäsen.

¹⁸³ Ripatti 1992 s 146-147; Laakso, Åberg s 130-131.

¹⁸⁴ Tervas: Suomalaisista elokuvista. *Kuluttajain Lehti* 5/1927; *Vapaus* 2.2.1928; *Vapaus* 4.2.1928. – Ilpo Lagerstedt kiinnitti kirjoittajan huomion muun muassa näihin Pekka Puupäästä kertoviin lehtijuttuihin.

¹⁸⁵ Von Bagh s 214–215.

¹⁸⁶ Yhteismainos Oy perustettiin 1943 usean työväenorganisaation yhteisvoimin. Sen alaisuuteen muodostettiin 1946 Työväen ohjelmapalvelu Oy (TOP) auttamaan järjestöjä mm. taide-, juhla- ja huvitilaisuuksien järjestämisessä. Tavoitteena oli työväen juhlakulttuurin tason kohottaminen. TSL oli yhteistyökumppani (Työläisopiskelija 2/1946).

organisaatiosta lähti sos.dem. työläisnuorisoliitosta. Yhtenä ideoijana oli liiton puheenjohtaja Lasse Jaakkola ja toisena Helsingin sos.dem. nuorisoyhdistyksen elokuvakerhon vetäjä Olavi Linnus. Mallia otettiin suoraan Ruotsista.¹⁸⁷

Kansan Elokuva ry:n perustava kokous pidettiin Helsingin työväentalolla elokuussa 1945. Mukana perustamassa olivat sos.dem. työläisnuorisoliiton, sosialidemokraattisen puolueen ja SKDL:n sekä SKP:n ohella työväenliikkeen keskeisimmät järjestöt kuten TUL ja Työväen Sivistysliitto. Lisäksi monet elokuvateattereita omistaneet työväenyhdistykset liittyivät Kansan Elokuvan jäseneksi.

Petri Tanskasen mukaan tavoitteiksi määriteltiin ”työväen elokuvateattereiden ja kaikkien työväenjärjestöjen palvelu elokuvia vuokraamalla ja kaitafilmituotantoa hankkimalla sekä oman filmituotannon aloittaminen ja kestävä taloudellisen pohjan luominen”. TSL oli jälleen kerran mukana rakentamassa jotain uutta ja ennen kokemattonta. Ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin SDP:n puheenjohtaja Onni Hiltunen, joka oli myös Suomen filmikamarin silloinen varapuheenjohtaja; sen puheenjohtajana hän toimi vuosina 1946–53. Kansan Elokuvan varapuheenjohtajaksi valittiin kansandemokraattien Nestori Parkkari. Ensimmäisinä tuotantopäällikköinä toimivat Olavi Linnus, Lasse Jaakkola ja Ahti Ilomäki.

Toiminta alkoi vaatimattomasti elokuvien ja kaitaelokuvien vuokraamisella, mutta samalla toiveikkaasti. Elokuvat olivat pääosin ruotsalaisia, aatteellisella pohjalla tehtyjä. Haittana oli aluksi elokuvakoneiden puute.

Oman elokuvanteon yhdistys pääsi aloittamaan raakafilmin pulasta huolimatta keväällä 1946. Rahastakin oli jatkuvasti puutetta, ja hyvin pitkään toimittiin velkarahalla. Ensimmäinen elokuva oli ”Presidentinvaalit 1946”. Toinen merkittävä filmi oli kesällä TUL:n liittojuhlilla kuvattu ”Korkealle kansan kunto”; se Hugo L. Mäkisen ideoima tunnuslause jäi todella elämään. Vuonna 1946 yhdistyksen toimesta tehtiin 11 elokuvaa, joista vain yksi oli ammattiyhdistysliikettä, liiketyöntekijöitä esittelevä. Seuraavana vuonna valmistui yhdeksän elokuvaa ja niistä jo viisi kertoi ay-liikkeestä. Yhdistyksen parissa tehtyjen tilauselokuvien määrä oli vuosina 1946–47 noin viisi prosenttia Suomessa kaikkiaan tehdyistä lyhytelokuvista. Yhdistys hankki yhdessä Invaliidijärjestöjen keskusliiton ja Tuberkuloosiliiton kanssa omistukseensa elokuvateatteri Robertan.

Jatkuvien talousvaikeuksien takia sosialidemokraatit esittivät toiminnan muuttamista osakeyhtiömuotoiseksi, mitä kansandemokraatit eivät kannattaneet. Muutenkin kahden aatesuuntauksen yhteistyö törmäsi seinään. Sosialidemokraattisten järjestöjen voimin muodostettiin Kansan Elokuva Osakeyhtiö toukokuussa 1947. Toiminta jatkui aiemman yhdistyksen periaatteita noudatellen, jos kohta tehtäviä kirjattiin jonkin verran lisääkin. Yhdistyksen jäi elämään paperilla. Myös TSL pysyi matkassa, varsin varovaisesti pienempien osakkaiden joukossa. Suurin

¹⁸⁷ Lasse Jaakkola: Työväen filmitoiminta pohjoismaissa, Työläisopiskelija 5/1946.

osakkeenomistaja ja samalla toimitusjohtaja oli Janne Hakulinen, edeltä liiketoimintajohdajista sekä monesta TSL-yhteydestä tuttu, jonka luomaan ns. putiikkiin, viiden yhtiön konserniin yhtiökin tuli mukaan.¹⁸⁸

Yhtiön toiminnan pääpaino oli edelleen järjestöelokuvien tuottamisessa, mutta sijaa saivat 1950-luvulla myös mainokset, dokumentit, kulttuuriaiheet ja sosiaaliset kysymykset sekä ajankohtaiset katsaukset otsakkeella ”Ajan kuvastin”. Osakeyhtiömuotoisena tuotettiin kaikkiaan 14 lyhytelokuvaa ja yhdeksän mainospalaa. Viisikymmenluvulla yhtiön vuokraustoiminnan parissa olleiden jäsenelokuvateattereiden määrä kasvoi 12:sta laajimmillaan 71:een, mistä kuitenkin pudottiin nopeasti edelleen jatkuneiden talous- ja muiden vaikeuksien takia 24:n kokoiseen ryhmään.

Lokakuussa 1955 Kansan Elokuva Oy:n nimi muutettiin neutraalimmaksi Allotria Filmi Oy:ksi. Seuranneina vuosina ns. Jannen putiikki kasvoi entisestään. Sen katto-organisaatioksi muodostettiin vuoden 1954 syksyllä Työväenyhdistysten Keskusliitto, joka hyväksyttiin vuoden 1955 alussa TSL:n jäsenjärjestöksi. Putiikkiin eli konserniin kuului kaikkiaan 13 erilaista yhdistystä ja yritystä. Taloudellinen tilanne muuttui epävarmemmaksi. Kuvaavaa ja samalla sangen erikoista oli, että konsernin erilaiset yhtiöt olivat keskenään ristikkäin takaussuhteissa lainoille. Sos.dem. puolue ei pyynnöistä puolimatta saanut talouden ajankohtaisesta tilanteesta riittäviä tietoja. Epävarmuus sekä epäluuloisuus lisääntyivät.

Hyvin yksinkertaistaen ja tiivistäen todettakoon jo tässä yhteydessä, että Hakulisen ja hänen konserninsa sekä SDP:n tiet erkaantuivat täysin 1950-luvun loppuvuosina. Esimerkiksi SDP ja KK irtisanoutuivat kokonaan vuosien takaisen suuren lainan takauksista. Välikirjasta tuli täydellinen. Jo vuonna 1961 leijui konkurssiuhka ilmassa. Pitkän oikeusprosessin jälkeen Allotria Filmin ja myös Kansan Elokuva ry:n toiminta päättyi heinäkuussa 1962 Helsingin raastuvanoikeuden päätöksellä. Suurimpia velkojia olivat Pohjoismaiden Yhdyspankki PYP, SAK, ja erikoista kyllä, myös konsernin suurimpiin kuulunut Yhteismainos Oy. Kaikkiaan ehti valmistua 267 erilaista elokuvaa, lyhyttä ja pitempää.¹⁸⁹

Komitea selvittämään kerhotyötä

Valistusjärjestöjen opintotoimikunnassa mukana olleet ja eräät muut järjestöt muodostivat vuonna

¹⁸⁸ Esim. SDP:n puoluekokouksessa 1949 Janne Hakulinen edusti kutsuvieraana seuraavia: Yhteismainos, Kansan Pika-arpajaiset, Psyko-Työ, Työväen Ohjelmapalvelu ja Kansan Elokuva. Putiikkiin kuulunutta Työväenyhdistysten Keskusliittoa edusti Arvo P. Länsimies (Pöytäkirja I Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen XXI Puoluekokouksesta Helsingissä 30.10.-3.11.1949. Helsinki: SDP 1950 s 9). Vastaavasti Sivistysliitolla oli omat edustajansa jokaisessa putiikin yhteisössä.

¹⁸⁹ Järvinen s 101–102; Petri Tanskanen: Työväen arjesta juhlaan - Kansan Elokuvan ja Allotria Filmin vaiheet, teoksessa Petri Tanskanen: Työväen arjesta juhlaan. Kansan Elokuvan ja Allotria Filmin tuotanto 1945–1962.

1943 uuden keskusjärjestön, Opintotoiminnan keskusliiton, kuten edellä kuvattiin. Vuonna 1946 OK:lle siirtyivät loputkin suomalaisen luentotoimiston tehtävistä, mikä selkeytti sivistystyön kokonaiskenttää.

Valtion luentolautakunta muutettiin huhtikuun alussa 1946 Valtion kansansivistyslautakunnaksi. Sen tehtäväksi määrättiin hoitaa ensisijaisesti opintokerhotyötä ja kansantajuistieteellistä luentotoimintaa varten myönnettyjen valtion varojen jakoa. Sen tuli myös valvoa varojen käyttöä ja tehdä esityksiä vapaan kansansivistystyön järjestämisestä.

Lautakunnan ensimmäisenä puheenjohtajana oli kouluneuvos Yrjö Länsiluoto ja sihteerinä TSL:n pääsihteerinä Arvi Hautamäki. Lisäksi Sivistysliitosta olivat mukana varapuheenjohtajana professori Väinö Voionmaa ja liiton toimikunnan jäsen, valistussihteerinä Nestori Parkkari. Suomen nuorison liitosta oli kouluneuvos J. H. Holman, Kansanvalistusseurasta maisteri Arvo Inkilä, Työväenopistojen liitosta kouluneuvos T. I. Wuorenrinne, Suomen kansanopistoyhdistyksestä opistonjohtaja Aarne Aulanko, Svenska folkskolans vännaristä kansliasihteerinä Evert Ekroth ja Finlands svenska arbetarförbundista agronomi Ragni Karlsson. Huomattakoon, että lautakunnan toimistoa hoidettiin aluksi TSL:n toimistossa.¹⁹⁰

Uusi lautakunta esitti erityisen opintokerholain aikaansaamista. Ajatuksena oli, että se vakiinnuttaisi määrärahopäätöksiä. Kerhotyö oli laajentunut huomattavan merkittäväksi osaksi vapaata kansansivistystyötä. Arvion mukaan maassa oli yli 3000 opintokerhoa ja niissä ainakin 40 000 opiskelijaa. Valtioneuvosto asettikin syksyllä 1946 erityisen opintokerhokomitean aihepiiriä pohtimaan ja ehdotusta tekemään. TSL:llä oli komiteassa huomattavan vahva panos, sillä puheenjohtajana oli Arvi Hautamäki sekä sihteerinä Oiva Valavaara ja yhtenä jäsenenä vielä opintosihteerinä Hannes Kasanen. Muut jäsenet olivat maisterit Aira Kolula, Olla Teräsvuori ja Arvo Inkilä, kouluneuvos Yrjö Länsiluoto, agronomi Ragni Karlsson ja sihteerinä Evert Ekroth; monta tuttua nimeä esimerkiksi uudesta lautakunnasta.

Kansanopistoista, työväenopistoista ja kirjastotoiminnasta oli jo olemassa niitä koskevat lait ja asetukset. Niiden toiminta ja valtionavustukset olivat lakisääteisiä. Sen sijaan yhä laajemmaksi kasvanut opintokerhomuotoinen toiminta sekä kansantajuinen, tieteellinen luentotoiminta olivat ilman yksityiskohtaista, niitä koskevaa lainsäädäntöä. Tuki perustui vuotuisiin määrärahoihin, ja nyt sodan jälkeisessä tilanteessa rahasta oli kaikilla tiukkaa. Lain tarpeesta oli puhuttu jo vuonna 1929.¹⁹¹

Komitean perusteelliseen työhön liittyi myös Yhteiskunnallisen korkeakoulun aikuiskasvatuksen opettajan Urpo Harvan, sittemmin professorin, tekemä selvitys. Se toteutettiin uudenlaisella tavalla kyselylomakkeilla, jotka lähetettiin kerhojen vetäjille edelleen kerholaisille vastattavaksi.

Helsinki: Työväenperinne 1996, s 4–15, lainaus s 5; elokuvien tekijöiden muistoja s 16–46.

¹⁹⁰ Työläisopiskelija 4/1946.

¹⁹¹ Opintokerhokomitea, pääkirjoitus Työläisopiskelija 8/1946.

Monet aiemmat arviot osoittautuivat selvityksessä oikeiksi ajatellen esimerkiksi OK:n ja TSL:n ominaispiirteitä 1940-luvun lopulla. OK:n kerholaisista peräti 90 prosenttia oli alle 30-vuotiaita ja puolet oli alle 20-vuotiaita. TSL:n kerholaisista puolestaan selvä enemmistö oli yli 30-vuotiaita. TSL:n kerhoissa oli huomattavan runsaasti vertaisohjaajia, kun taas OK:n puolella enin osa oli kansakoulunopettajia. OK:n kerhoista peräti 97 prosenttia toimi maaseudulla ja sitä kuvasti myös maanviljelijäväestön huomattava osuus kerholaisista. TSL:n puolella taas painottuivat vahvemmin asutuskeskukset ja työväestö.

Valtaosalla kerholaisista oli taustalla kansakoulu, senhän jo tuolloin likimain kaikki olivatkin jo käyneet. Vain 10 prosentilla oli lisäksi kansanopistokokemusta. Yleisimpiä kerho-opiskelun muotoja olivat kotitehtävät, ääneen lukeminen ja myös keskustelut. OK:n kerholaisilla oli selvästikin enemmän vapaata ohjelmaa kuin muilla opintokerhotoimintaa järjestäneillä, kuten esimerkiksi Sivistysliitolla. Haastattelulomakkeella kysyttiin myös opintokerhotoimintaan liittymisen syitä. Niissä korostuivat tuttujen kehotus tai pyyntö, myös oppimisen halu ja vaihtelun saaminen sekä käytännön tietojen hankkiminen vaikuttivat. Oppiminen ja henkinen rikastuminen mainittiin puolestaan myönteisinä vaikutuksina, muitakin oli, sellaisia mitä juuri oli lähdetty hakemaan.

Komitea sai laajan ja perustellun mietintönsä valmiiksi kesäkuussa 1949 ja luovutti sen sittemmin opetusministerille. Ehdotukset muun muassa opintokerholain aikaansaamiseksi eivät kuitenkaan toteutuneet pitkään aikaan, kun kiireellisyysjärjestyksessä edelle asetettuja työväenopistojen ja kirjastojen kehittämishankkeita ei saatu etenemään.¹⁹²

Sivistysliiton kartoitusta

Työväen Sivistysliitto hyödynsi käynnistynyttä sivistystyöhön ja kulttuuriharrastuksiin kohdistunutta tutkimuskiinnostusta siten, että se pyysi Urpo Harvaa tekemään 30-vuotisjuhlavuonna 1949 liiton parissa hyvin seikkaperäisen kartoituksen. Hanke oli sivistystyön järjestöissä aivan ensimmäinen laatuaan. Tässäkin hyödynnettiin modernia haastattelulomaketta. Harvan assistenteina olivat maisterit Lasse Kauttu ja Jussi Linnamo.

Liitto asetti edustajiston syyskokouksessa 21.12.1948 tutkimusta suunnittelemaan toimikunnan, johon kuuluivat puheenjohtajana pääsihteeri Arvi Hautamäki sekä jäsenenä sihteeri Eikka Mäkinen, maisteri Helvi Raatikainen, valistussihteeri Nestori Parkkari ja toimittaja Erkki Salomaa. Tiedemiesjäseniksi toimikuntaan pyydettiin professorit Urpo Harva ja Antero Rinne. Työvaliokuntaan nimettiin Hautamäki, Harva ja Oiva Valavaara. Laaja ja perusteellinen lopputulos oli luettavissa viisi vuotta myöhemmin valmistuneessa laajassa, lähes 390-sivuisessa ja kuvitetussa

¹⁹² Ks. Karjalainen s 197–198, 201; Peltoniemi s 78, 109–110; Ojanen s 56–58; Pikkusaari 2014 s 92. Työläisopiskelija 3/1947 esitteli professori Urpo Harvan haastattelun muodossa tutkimuksen lähtökohtia; Työläisopiskelija 5/1949 esitteli hyvin laajasti komitean työskentelyä ja ehdotuksia.

teoksessa *Työväen omaehtoinen sivistystyö*.¹⁹³

Tutkimuksessa ei kuitenkaan tarkasteltu liiton koko toimintakenttää, vaan tutkimusaineisto koottiin kolmelta paikkakunnalta: maaseudulta Hausjärveltä Kanta-Hämeestä sekä asutuskeskuksista Tampereelta ja Imatralla. Näin jälkikäteen on turhaa miettiä otantatutkimuksen edustavuuden osuvuutta tai riittävyttä. Tutkimus tuotti valtavan määrän yksityiskohtaisia, tilastollisia tietoja ja havaintoja opintotoiminnasta sekä kulttuuriharrastuksista TSL:n kentältä neljäkymmenluvun lopulta. Tässä riittää vain eräiden keskeisten havaintojen esittely.

Työväestön sivistyselämä ei ollut kaikkialla samanlaista, vaan se vaihteli paljonkin, monesta syystä. Tutkimuksessa todettiin yleisesti maaseudulla asuvan työväen sivistyselämän olevan asutuskeskuksia vähäisempää: koulunkäynti oli siellä vähäisempää, kirjeopistoa ja opintokerhoja käytettiin vähemmän ja yksinopiskelukin oli heikompaa. Esitelmä- ja puhetilaisuuksissa, konserteissa, teattereissa sekä taidenäyttelyissä käytiin harvemmin. Kirjoja oli maaseudun työläiskodeissa vähemmän kuin asutuskeskuksissa, siellä oli myös vähemmän teatteritoiminnan harrastusta ja kodeissa oli taideteoksiakin vähemmän. Ymmärrettävää oli, että matkojen pituus oli yhtenä olennaisena jarruna.

Maatyöväellä oli lisäksi yleisesti pitkä työpäivä ja rasittava työ. Ammatillinen motiivi opiskeluun oli asutuskeskuksissa vastausten perusteella vahvempaa. Urpo Harva arvioi myös johtopäätöksissään, että aktiivisemmat henkilöt siirtyivät passiivisempia herkemmin maaseudulta asutuskeskuksiin, missä em. riennot olivat helpommin tavoitettavissa. Kun pitkät työajat olivat yleisesti jo vähentyneet, ei suuri ongelma enää ollut niinkään käytettävissä olleen ajan puute, vaan ajankäytön laatu. Tutkimus toi tuloksineen esiin paljon muutakin pohdittavaa.

Iälläkin oli merkitystä. Tutkimuksensa loppuriveillä Urpo Harva viittasi siihen, että ”työväen omaehtoinen sivistysliike on ennen kaikkea aikuisten sivistyksellisten pyrkimysten varassa”. Ja vielä: ”Juuri kypsyneessä iässä olevat työläiset ovat ensisijaisesti työväen sivistystasoa kohottaneet.”¹⁹⁴

-- -tietolaatikko

”TEHÄN OLETTEKIN POLIITTINEN HENKILÖ...”

Anni Vallanti oli ollut mukana TSL:n opintokerhoissa sekä työväenopistossa jo 1930-luvulla pääkaupungissa. Alkuperäiseltä ammatiltaan hän oli kultahioja. Hän osallistui parinkymmenen vuoden ajan myös Jalometallityöntekijäin ammattiyhdistystoimintaan. Talvikaudella 1940–41 hän suoritti Työväen Akatemian vuosikurssin. Sen jälkeen hän liittyi poliittiseen työväenliikkeeseen ja

¹⁹³ Yrjö Kallinen: Lukijalle, teoksessa *Työväen omaehtoinen sivistystyö* (Kallinen 1954), s 8.

¹⁹⁴ Urpo Harva: Järjestäytyneen työväen sivistysharrastukset. Kulttuurisosiologinen tutkimus, teoksessa *Työväen omaehtoinen sivistystoiminta*, s 277–382, johtopäätöksiä s 377–380, lainaukset s 381–382.

myös sen naisliikkeeseen. Sivistysliiton palvelukseen opintoneuvojaksi hän tuli 39-vuotiaana huhtikuussa 1945 oltuaan sitä ennen kaksi vuotta Opintotoiminnan Keskusliitossa.¹⁹⁵

Anni Vallanti muisteli 1970-luvun alussa Heimo Huhtasen haastattelussa käytännön vaikeuksia sodan jälkeen. Opastusmatkat olivat kaikin puolin hankalia. Maantiet olivat huonoja ja kulkuneuvot samaten. Vaatteet ja jalkineet olivat monesti loppuun kuluneet, ja köyhissä maaseudun kodeissa ei aina tahtonut löytyä riittävästi vuodevaatteita yöpyjälle, ruuasta puhumattakaan.

Joskus ei löytynyt lainkaan yösijaa, vaan yöllä oli käveltävä lähimmälle rautatieasemalle ja torkuttava siellä viileydessä ja pimeässä aamun ensimmäistä junaa odottaen. Sodan keskeyttämän sivistystyön uudelleen aloittaminen vaati tekijöiltään suuria inhimillisiä ponnistuksia.

Muitakin vastuksia riitti. Esimerkiksi vanhat yhteiskunnalliset asenteet, vuoteen 1918 pohjautunut, sitkeänä jatkunut kova työväenvastaisuus ja lapuanliikkeen äärioikeistolainen jyrkkä henkinen perintö olivat monin paikoin etenkin maaseudulla vielä tallella, jäyhän kansan syvien rivien muistissa, kuten Anni Vallannin kuvaus yhdeltä opastusmatkaltakin osoittaa, tässä hieman tiivistettynä.

”Olin matkalla tuolla Kiteellä, kuljin kantamuksineni, tosin ei kovin painavien sillä kertaa, tietä pitkin ... takaani ajoi isäntämies hevosellaan, pysäytti hevosen kohdallani ja kysyi, että minnekkä olen menossa ja käski sitten nousemaan kyytiin siihen rekeen ... siinä sitten tarinoitiin ja hän kyseli, että mitä varten minä kuljeskelen ja mihinkä olen menossa ... kerroin, että minä olen opintoneuvoja Työväen Sivistysliitosta ja olen sinne ja sinne menossa. Tähän vastasi isäntä, että jaaha, tähän olettekin sitten poliittinen henkilö ja pysäytti hevosensa ja sanoi, että jospa vieras lähtisi kävelemään. Ja minä nousin reestä ja kiitin siitä kilometrin mittaisesta matkasta ja lähdin jälleen taivaltamaan...”¹⁹⁶

- - -

Valinta äänestäen

Ensimmäiset avoimet säröt koko työväenliikkeen kokonaisuuden kattaneessa sivistysjärjestössä koettiin jo vuoden 1946 lopulla. Kommunistinen/kansandemokraattinen liike ei ollut enää tyytyväinen asemaansa Sivistysliiton päättävissä elimissä eikä liittoon palkattujen, vasemmistolaista liikettä edustaneiden toimihenkilöittensä määrään.

Marraskuussa 1946 täytettiin liiton toimistosihteerin paikka, sillä järjestösihteeri Viljo Kosonen siirtyi Työväenopistojen liiton sihteeriksi. Kansandemokraatit ilmaisivat paikan kuuluvan heille.

¹⁹⁵ Ks. Marketta Kaunismaa: Anni Vallanti – monessa mukana. Suomen Sosialidemokraatti 17.1.1976. – Heta Tolvanen kiinnitti kirjoittajan huomion tähän 70-vuotishaastatteluun.

¹⁹⁶ Lainaus Anni Vallannin haastattelusta Työväen muistitietotoimikunnan kokoelmissa, haastattelijana 1971 Heimo Huhtanen; tiivistykset tässä TT; ks. myös Työläisopiskelija 1/1966.

Liiton toimikunta äänesti paikalle kuitenkin (äänin 5–2) kerhosihteeri Oiva Valavaaran. Hänen kokemuksensa liiton tehtävistä olikin verraton. Samalla kertaa täytettiin myös yksi avoinna ollut opintosihteerin paikka. Tähänkin tehtävään valittiin sosialidemokraatti, maisteri Annikki Saarela (myöh. Saarela-Johansson).

SKP:n ja SKDL:n edustajat Nestori Parkkari ja Hannes Kasanen esittivät pöytäkirjaan eriävän mielipiteensä. Myöhemmin *Vapaa Sana* kirjoitti tapahtumasta pahoitellen, että kansandemokraattisella liikkeellä oli kerhojen enemmistö, mutta ”valitettavasti samaa ei voi sanoa liiton johtavasta ja opintoja ohjaavasta henkilökunnasta”.¹⁹⁷

Kansandemokraattien pyrkimykset asemiensa vahvistamiseen liiton organisaatiossa jatkuivat seuraavinakin vuosina. Sosialidemokraattinen enemmistö oli kuitenkin määrätietoinen ja äänestyksissä taipumaton, aivan samoin kuin edeltä muistetaan 1920-luvulta. Toukokuussa 1947 valittiin edustajiston kokouksessa eroa pyytäneen Väinö Leskisen seuraajaksi äänin 66–40 liiton toimikuntaan SDP:n järjestösihteeri Veikko Puskala, eikä kansandemokraattien ehdokkaana ollut kansanedustajaa, pitkään luennoitsijana toiminutta, kansandemokraattisen naisjärjestön ensimmäistä puheenjohtajaa Anna Nevalaista.¹⁹⁸

Maaliskuussa 1947 TSL järjesti jäsenjärjestöjensä valistus- ja opintosihteereille neuvottelutilaisuuden, jossa käsiteltiin ajankohtaisia kysymyksiä. Myös orastaneet ristiriidat nostettiin avoimesti keskustelussa esiin. Erilaisia näkemyksiä oli olemassa, ja jossain määrin vahvistuenkin esillä poliittisissa kysymyksissä, mutta TSL oli edelleen yhden ja saman yhteisen katon alla ja muodollisesti aivan yhtenäinen. Jännite liittyi ainakin eräin osin vanhaan henkiseen, jos kohta samalla periaatteelliseen kahtiajakoon: sivistystyötä vai poliittista agitaatiota. Luonnollisesti kysymys oli myös kannatuksesta ja voimasuhteista.

Hannes Kasasen mielestä ei olisi ollut vaikeaa sopeuttaa yhteen eri suuntia, mikäli vain olisi hyvää tahtoa. Hänen mukaansa joillakin tahoilla toivottiin ilmeisesti TSL:n hajoamista, mutta sellaista oli hänen mielestään vastustettava. Nestori Parkkarin arvion mukaan Sivistysliitto oli pikemminkin vahvistumassa.

Liiton pääsihteeri Arvi Hautamäki totesi johtavansa vain yhtenäistä Työväen Sivistysliittoa. Hänen ääneen lausumansa kaunis muotoilu oli jossakin määrin tulkinnanvarainen, kun hän totesi: ”Yhtenäisyys TSL:ssä lepää kuitenkin toisilla perusteilla kuin muualla, se lepää keskinäisen luottamuksen pohjalla, yhtenäisyyden säilyttäminen tapahtuu henkisin keinoin”.¹⁹⁹

Henkinen kamppailu vaikutusvallasta jatkui enemmän tai näkyvämmiin liiton kaikilla tasoilla ja

¹⁹⁷ Järvisen mukaan s 103; Työläisopiskelija 8/1946. Liiton lehden uutistekstistä ei jyrkkä kahtiajako käy ilmi.

¹⁹⁸ Edustajiston pk 29.5.1947; ks. filosofian kandidaatti Anna Nevalaisesta (1894–1976) esim. Suomen kansanedustajat II s 675.

¹⁹⁹ Järvinen s 103–105, lainaus s 104.

laajeni vähitellen myös paikallisiin sivistystyöjärjestöihin. Se tuli olemaan niille haitallista 1950-luvulla, kuten Pentti Järvinen opinnäytetyössään arvioi.²⁰⁰ Kiistoissa ei turvauduttu vain Hautamäen kuvaamiin kauniin idealistisiin muotoihin, vaan käytössä oli myös erilaisia järjestöelämän suomia mahdollisuuksia, keinoja ja temppejakin. Huomattakoon kuitenkin, että ajankohdan puoluepoliittinen kädenvääntö työväenliikkeen suuntausten välillä oli kokonaisuudessaan ankarampaa Sivistysliiton ulkopuolella.

---tietolaatikko

”MAAILMA ON NYT KERTA KAIKKIAAN MUUTTUNUT...”

Väinö Voionmaa ehti pitkän elämänsä aikana painaa vahvan ja vaikuttavan puumerkkinsä Työväen Sivistysliiton kaikkeen toimintaan. Hän oli liiton henkinen isä, perustaja ja suuntaviittojen näyttäjä. Eikä hänen mittava sivistys- ja opetustyön vaikutuksensa ulottunut vain Sivistysliittoon, vaan myös Työväen Akatemiaan ja vielä sitäkin laajemmalle koko suomalaisessa yhteiskunnassa, akateemista yliopistomaailmaa unohtamatta. Hyvin merkittävän kansallisen elämäntyön hän teki myös pitkäaikaisena kansanedustajana, ulkopoliittisen valiokunnan puheenjohtajana, valtioneuvoston jäsenenä ja kolmesti rauhanneuvottelijana.

Monitahoisena ja uutterana yhteiskunnallisena vaikuttajana sekä historiantutkijana ja opettajana Voionmaa teki paljon työtä Sivistysliiton yleisten tavoitteiden hyväksi niin eduskunnassa, hallituksessa kuin myös yhteistyössä muiden kansansivistysjärjestöjen kanssa. Hänen tukeaan olivat henkilöinä hyvin erilaiset, mutta toimissaan sangen tehokkaat sihteerit Hjalmar Eklund, Pekka Railo, R. H. Oittinen ja Arvi Hautamäki sekä muu toimiston henkilökunta, joka vähitellen ja varsinkin heti sotavuosien jälkeen kasvoi voimakkaasti.

Sodanjälkeisessä suuressa murroksessakin Voionmaa oli edelleen tarmollaan mukana TSL:n työssä, terveydentilan ja lukuisten vaativien kansallisten tehtävien salliessa. Hän seurasi tiiviisti myös Euroopan ja muun maailman kansojen asettumista uusiin rauhanomaisiin oloihin. Uusia valtioita syntyi, toiveikkuus lisääntyi, Yhdistyneet kansakunnat perustettiin. Voionmaa iloitsi siitäkin, että solmitun rauhan jälkeen Suomi omaksui J. K. Paasikiven voimakkaalla johdolla uuden ulkopoliittisen linjauksen suhteessa Neuvostoliittoon.

Kerran yhdessä kirjeessään pojalleen Voionmaa painotti elokuussa 1945 innostuneesti sitä, että ”maailma on nyt kerta kaikkiaan muuttunut”. Muutos oli hänen mielestään tuonut aivan toisenlaisen aikakauden: ”Nyt on ´joukkojen` aika – toivokaamme sivistyneiden joukkojen aika.”

Voionmaa epäili kirjeessään, ettei yleisesti vielä lainkaan oivallettu maailmansodan kuluessa ja sen jälkeen tapahtuneen murroksen suuruutta. Hänen ajattelussaan ajallinen perspektiivi oli

²⁰⁰ Järvinen s 110–111.

huomattavan paljon pitempi kuin esimerkiksi Sivistysliiton juhlahetkien välinen viisivuotistaival tai sotien välinen parinkymmenen vuoden ajanjakso. Toisen maailmansodan vuosina, aina 1930-luvun lopulta 1940-luvulle ulottunut muutos oli hänen mielestään merkitykseltään paljon voimakkaampi kuin jopa Ranskan suuri vallankumous vuonna 1789. Väinö Voionmaa yhdisti kirjeessään aikakauden murrokseen jännittävällä tavalla myös Sivistysliiton. ”Nyt on minullekin selvinnyt Työv. Sivistysliiton työn tärkeys. Elämme uuden suuren aikakauden kynnyksellä”, hän kirjoitti.²⁰¹

Joissakin muissa yhteyksissä Väinö Voionmaa korosti raskaiden sotavuosien jälkeen demokraattisen kasvatuksen merkitystä kansanvallan vahvistajana. Jokaisen kansalaisen panosta ja vastuuta tarvittiin. Hänelle työväen yhteenkuuluvuus oli ennen kaikkea sivistyskysymys. Laajentunut kansanvalta oli luonut työväelle ulkonaisia menestymisen edellytyksiä, mutta vasta sivistystyö tarjosi sille sisäisiä, henkisiä edellytyksiä menestymiseen. Uudessa tilanteessa tarvittiin uusia ihmisiä, uutta sivistyneistöä, ja siihen hänen mukaansa kuuluivat ”työtätekevän kansan ja työtätekevien kansojen suuret joukot”.²⁰²

Voionmaa johti puhetta liiton toimikunnan tavanomaisessa kokouksessa torstaina 24.4.1947 klo 15 alkaen. Siitä tuli hänelle viimeinen kerta, mitä ei silloin kukaan kokouksessa voinut tietää. Toimikunta kokoontui eduskunnan tiloissa. Seuraavassa kokouksessa 13. päivänä toukokuuta liiton toimistossa Elannon korttelissa Kaikukadulla puhetta johti varapuheenjohtaja Yrjö Kallinen. Samalle päivälle päivättiin monistettu kutsu edustajiston kevätkokoukseen toukokuun 29. päiväksi, allekirjoittajina Väinö Voionmaa ja Arvi Hautamäki.

Loppukeväällä 1947 Väinö Voionmaa tunsu itsensä sen verran heikentyneeksi, että hän hakeutui vapun jälkeen tutkimuksiin Kivelän sairaalaan Helsingin Töölössä. Hänet todettiin liikarasittuneeksi ja hyvin heikkokuntoiseksi, mutta samalla hän oli henkisesti edelleen hyvin virkeä. Kolmen viikon kuluessa 78-vuotias Voionmaa sairastuoteellaan sekä seurasi hyvin tiiviisti ajan poliittisia tapahtumia että luki ja ilmeisesti korjaili *Hämäläinen eräkausi* -teoksensa oikovedoksia. Työnteko historian parissa jatkui kirjaimellisesti viimeiseen hetkeen saakka. Hänen aikansa täyttyi lauantaina 24.5.1947 aamun lääkärintarkituksen aikana, ja samalla käsissä olleet oikovedokset kirjosivat lattialle.²⁰³

Mieleen tulee muuan kirje, jonka ulkoministeri Väinö Voionmaa lähetti kaksi vuosikymmentä aikaisemmin, vuonna 1927, Ilma-rouvalleen Genevestä. Siinä hän kaikkien ajankohtaisten kuulumisten lomassa ehkä vain hiukkasen liioitteli todetessaan, että ”todellinen Väinö Voionmaa ajattelee vain Hämeen historiaa”.²⁰⁴

²⁰¹ Lainaukset kirjeestä 5.8.1945, Voionmaa 1971 s 415; ks. myös Halila s 272.

²⁰² Halila s 346–347, lainaus s 347.

²⁰³ Halila s 347–348, hautajaisista 1.6.1947 s 348 ja Lähteenmäki 2014 s 456. – WSOY julkaisi ”Hämäläisen eräkauden” vielä vuoden 1947 kuluessa, vankkana 537-sivuisena niteenä.

²⁰⁴ Lainaus Halila s 349–350.

Muistosanojen jälkeen työ jatkuu

Voionmaan poismeno merkitsi Sivistysliitossa ensimmäisen kerran puheenjohtajan vaihdosta. Luontevalla tavalla varapuheenjohtaja Yrjö Kallinen nousi puheenjohtajaksi. Hän myös lausui muistosanat edustajiston kevätkokouksessa torstaina 29.5.1947 Helsingin työväentalon A-salissa sekä luki Tukholmasta lähetetyn ABF:n surunvalittelusähkeen ennen yhteistä hiljaista hetkeä.

Työläisopiskelijan numerossa 5/1947 kirjoitettiin paljon Voionmaasta ja hänen merkityksestään sekä myös edustajiston kokouksen tunnelmista ja tehdyistä päätöksistä. Laaja muistokirjoitus päättyi: ”Katoavaa ainetta arvokkaammassa säilyy Väinö Voionmaan nimi aikojen vastaisissa vaiheissa: hänen elämäntyössään.”

Työväen Akatemiaan siirtynyt R. H. Oittinen valittiin uudeksi varapuheenjohtajaksi ja ensimmäistä kertaa, ehkä tarkoituksella hieman tasapainottaen, valittiin toimikuntaan toinenkin varapuheenjohtaja: SKDL:n valistussihteeri Nestori Parkkari. Aiemman opintojaoston (puheenjohtaja ja liiton sihteerit) lisäksi jatkossa muodostettiin puheenjohtajista ja sihteeereistä koostuva johtajaosto lukuisia juoksevia käytännön asioita valmistelemaan ja ratkomaan.²⁰⁵

Myös Työväen Akatemian lukuvuoden avauksessa sunnuntaina 12.10.1947 Kauniaisissa vietettiin muistohetki Väinö Voionmaalle. Paikalla oli hänen Ilma-puolisonsa, kansliapäällikkö Tapio Voionmaa, toimitusjohtaja Ilmari Voionmaa sekä ystäviä ja Akatemian johdon väkeä, myös entisiä oppilaita. Tilaisuudelle antoi omaa surusävyään sekin, että juuri syyskuussa oli menehtynyt myös TSL:n sekä Akatemian perustajiin kuulunut Mikko Ampuja.²⁰⁶

Uuden lukuvuoden avajaispuheessaan Akatemian rehtori R. H. Oittinen palautti kaikille mieleen edesmenneen esimiehen ajatuksia sivistyksestä, Työväen Sivistysliitosta ja Työväen Akatemiasta. Hänen mukaansa Voionmaa oli monitahoisella ja ajatteluun innostavalla toiminnallaan muurannut Akatemian henkiseen perustukseen ”*historiallisen ajattelun ja historiasta oppimisen peruskiven*”. Vaikka hän ei pitänyt itseään minään erityisenä pedagogina, hän oli myös kasvattaja, ei ainoastaan sivistysteoreetikko. Suuri merkitys oli vapaalla ainevalinnalla, niin opintokerhoissa kuin Akatemiassakin. Siten herätettiin harrastus, mikä puolestaan kannusti opintiellä eteenpäin, vaikeudet voittaen.

Opettaja ei saanut Akatemiassakaan olla pelkkä kone, joka pönttää oppia päähän, vaan hänen tuli olla elävä ihminen, mielipiteinen ja käsityksinen. Akatemia oli kaikkea muuta kuin toimitsijakoulu. Oittinen kiinnitti myös huomiota kansanopistotyön olennaiseen grundtvigilaiseen ja ehkä voionmaalaiseenkin lähtökohtaan, jonka mukaan ”*sillä keskinäisellä vuorovaikutuksella, mikä*

²⁰⁵ Työläisopiskelija 5/1947; edustajiston pk 29.5.1947.

²⁰⁶ Työläisopiskelija 7/1947.

*asumaopistossa syntyy toisaalta oppilaiden ja opettajain kesken toisaalta oppilaiden omassa toveripiirissä, on mitä suurin kasvatuksellinen merkitys”.*²⁰⁷

TSL:n jyvaskyläläinen sivistystyöjärjestö esitti vuonna 1947 kaupunginhallitukselle, että Valtakatu muutettaisiin Voionmaankaduksi. Ajatuksena oli erityisesti kunnioittaa kaupungissa syntyneen, maan laajuisesti tunnetun sivistysmiehen ja yhteiskunnallisen vaikuttajan muistoa. Kaupunginhallitus hyväksyi ehdotuksen, ja sisäasiainministeriö vahvisti nimenmuutoksen. Myöhemmin hänelle nimettiin myös puisto, joka sijaitsi lähellä lapsuudenkotia. Vuonna 1971 tähän Koskikadun varrella sijaitsevaan puistoon valmistui patsaskilpailun tuloksena Väinö Voionmaan muistomerkki. Kilpailutyön *Rikkaamman elämän mahdollisuus* oli laatinut taiteilija Raimo Heino. Kilpailun ja koko hankkeen toteutti Jyvaskylän työväenyhdistys.²⁰⁸

TSL:n ja Työväen Akatemian ohella myös Voionmaan opisto jäi muistuttamaan aikaansaajansa merkityksestä. Ensimmäisen vuosikurssin päättäjäisissä loppukeväällä 1952 paljastettiin opiston saama professori Voionmaan muotokuva. Tilaisuudessa puhui myös TSL:n puheenjohtaja Yrjö Kallinen. Hänen sanansa kuvasivat Voionmaata opistoa laajemminkin: ”On onnellista, että Väinö Voionmaan kaltainen kulttuurioptimisti, aito ja vääjäämätön, vaikutti keskuudessamme. Säilyköön hänen henkensä ja uskonsa Suomen työväen keskuudessa ja ennen muuta sävyttäköön hänen tieteellisyytensä, hänen aatteellisuutensa ja hänen luottamuksensa valistuksen voimaan kaikkea sitä työtä, mitä tehdään tässä hänen nimelleen pyhitetyssä opinahjossa.”²⁰⁹

TSL:n edustajiston syyskokouksessa 12.12.1947 työväentalon E-salissa palattiin tuttuun arkiseen työn ja toiminnan rutiiniin, vaikka varmasti kaikilla väikkyi mielessä ja muistoissa voimakkaana Väinö Voionmaan hahmo. Akatemian johtaja R. H. Oittinen, liiton varapuheenjohtaja, piti esitelmän kansainvälisestä yhteistyöstä työväen sivistystoiminnassa. Pöytäkirjaan kirjattiin talteen myös vuoden kuluessa valmistuneet lukuisat kirjeopiston kurssiaineistot:

Aira Kolula: Suullisen esitystaidon alkeet

Majlis Lohikoski: Ruotsin kielen jatkokurssi

Leo Kaspio: SKDL:n periaatteet ja toiminta

Olavi Järvelä: Työmaan luottamusmiesten tehtävät

Vieno Hamara: Varhaisnuorten ohjaajain kirjekurssi

Erkki Salomaa: Ammattiyhdistystiedon perusteet

Janne Hakulinen: Liiketyöntekijäin periaateohjelma

Grundkurs i organisationsverksamhet (ruotsinnois suomenkielisestä järjestötehtävien kurssista)

²⁰⁷ R. H. Oittinen: Väinö Voionmaan perintö, teoksessa Oittinen 1969, s 167–172, lainaukset s 168, 170, korostukset puhetekstissä.

²⁰⁸ Suomi s 83, 86–89; Jyvaskylässä oli myös muutamia Voionmaalle nimettyjä kouluja, mutta koulumuutosten seurauksena nimi on nyttemmin poistunut näkyvistä.

²⁰⁹ Liukkonen s 254, myös lainaus.

Lisäksi oli tarkistettu ja uusittu useita kirjekursseja: Työväen Akatemian ja Sirola-opiston valmistuskurssien suomen kielestä (Ellen Oittinen) ja laskennosta (E. Hakkarainen), lisäksi kunnalliskurssit (J. E. Janatuinen), kauppatyölainsäädäntö (Veikko Kanerva) ja puhetaito (Kaisa Salonen). Vielä oli uusittu SAK:n kesäkoulun valmistava kurssi sekä SAK:n ja TSL:n ammattiyhdistystiedon ja sosiaalipolitiikan opinto-ohjaajakurssien valmistava kirjekurssi (Oiva Valavaara ja Erkki Salomaa).²¹⁰

Pääkaupungissa meren rannalla

Helsingin sivistystyöjärjestön puheenjohtajaksi vaihtui vuonna 1947 Sylvi-Kyllikki Kilven jälkeen Veikko Kanerva. Kansandemokraatteihin kuuluva kansanedustaja Kilpi, joka oli aloittanut aiemmassa sivistystoimikunnassa jo vuonna 1934, jäi edelleen toimikunnan jäseneksi: ”Monista muista harrastuksistani huolimatta on työväen sivistystyö ensimmäisellä sijalla mielessäni.” Hän myös kiitteli *Työläisopiskelijan* haastattelussa kaupungin työläisryhmien hyvää yhteistyötä järjestön parissa.

Haastattelussa käytiin läpi kaikki helsinkiläisen toimikunnan jäsenet, ja muutamaa kerholaistakin jututettiin.²¹¹ Esille tuli varmaan monen muunkin TSL:n sivistystyöjärjestön kokemia tuttuja huolia ja ilon aiheita. Puheenjohtaja Kanerva palautti mieleen järjestön keskeiset tehtävät: opintokerhojen perustaminen ja niiden tukeminen, kurssien, luentotilaisuuksien, neuvottelukokousten, juhlien sekä opintoretkeilyjen toimeenpano. Lisäksi se välitti kirjallisuutta ja muita sivistysvälineitä, ohjasi kerhojen kirjastotoimintaa ja edisti työläisten taideharrastuksia. Talouden saaminen kestäväälle pohjalle oli huomattava tavoite. Vuoden 1947 talousarvio kohosi neljännesmiljoonaan markkaan (rahanarvonlaskurin mukaan noin 15 000 euroa; inflaatioprosentti noin 30). Toiveet kaupungin myöntämän tuen korottamiseksi eivät olleet toteutuneet.

Myös sivistystyöjärjestön rahastonhoitajaa Irja Heinoa harmitti haastattelussa se, ettei kaupungilta herunut enempää tukimarkkoja. ”Olisipa rahaa riittävästi, ettei sivistysjärjestömme tarvitsisi aina laskea, riittävätkö varamme!” Hän muistutti, että pääkaupungin taloudellinen tuki tälle yleishyödylliselle toiminnalle oli pienempi kuin suhteellisesti ottaen ”monien muiden kuntain”. Hän lähetti lukijoiden kautta pääkaupungin työväenjärjestöille viestiä, että tähän järjestöön kannatti liittyä ja lisäksi: jäsenmaksurästit oli syytä maksaa pois.

Varapuheenjohtaja Viljo Pessi arvioi toimikunnan sisäisen yhteistyön toimivan hyvin, ja jokainen jäsen ”puhaltaa yhteen hiileen”. Lisäksi kaikki kaupungissa toimivat paikalliset keskusjärjestöt, kunnallisjärjestöt ja ammatilliset paikallisjärjestöt, keskus- ja aluetoimikunnat ja muut vastaavat antoivat hänen mukaansa työlle tarpeellisen tukensa. Hyvät suhteet vallitsivat myös perusjärjestöjen suuntaan.

²¹⁰ Edustajiston pk 12.12.1947.

²¹¹ Työläisopiskelija 8/1947, myös lainaukset; teksti on mahdollisesti Hannes Kasasen kokoama, vaikka nimikirjaimiakaan ei näy.

Toimikunnan sihteeri, samalla TSL:n opintoneuvoja Hannes Kasanen mainitsi, että vuonna 1946 sivistystyöjärjestö toteutti seitsemät kurssit. Erityisen hyvä menestys oli ollut Arabian tehdasalueen työmaakursseilla Hämeentien pohjoispäässä, Vanhankaupunginlahden rannan tuntumassa. Syksyllä 1947 oli ollut kolmet kurssit, joilla oli yhteensä yli sata osallistujaa. Tärkeä työsarka oli hänen mielestään myös liiton lehden levittäminen. Lehteen haastateltiinkin tarkoituksella juuri Arabian tehtaan ammattiosaston opintokerholaisia Tauno Joutsilaa ja Väinö Jalosta. Opintokerho oli aloitettu vuonna 1945 ammattiyhdistystiedon parissa. Seuraavaksi opiskeltiin työlainsäädäntöä ja ruotsin kieltä. Työtä haittasi kuitenkin useiden sitoutuminen kovin moniin muihinkin järjestötehtäviin, eikä ohjaajakysymykään ollut kunnolla ratkennut. Kasasen viittaamiin kursseihin olivat molemmat hyvin tyytyväisiä ja toivoivat sellaisia lisääkin.

Toimikunnan jäsenen Irma Remeksen yhtenä tehtävänä oli huolehtia opintokerhojen paperiasioista, ja niissä riittikin tekemistä. Sivistystyöjärjestön luettelossa oli yhteensä 104 eri opintokerhoa, joista muutamilla oli lisäksi useitakin opintoryhmiä. Häneltä tuli lehden haastattelussa lukijoille ”äkäinen ilmoitus”: jokaisen helsinkiläiskerhon tuli lähettää hänelle täytettynä oikea, asianmukainen lomake, ”Opintokerhoilmoitus Työväen Sivistysliitolle”. Muut tiedot tai paperit eivät riittäneet. Hän lupasi kyllä auttaa, jos jollekulle paperien täyttäminen tuotti vaikeuksia. Aino Partanen, myös toimikunnan jäsen, kiinnitti huomiota opintokerhojen keskinäiseen kanssakäymiseen. Hän esitti yhteisiä illanviettoja, vierailuja vastavuoroisesti toistensa kokouksissa ja alustajien vaihtoa.

Toimikunnan jäsen Meeri Kalavainen kertoi lehdelle laajasti sos.dem. työläisnuorisoliiton opintoharrastuksista pääkaupungissa. Hän toimi liiton järjestösihteerinä ja oli ilmeisesti jonkun liittotoimikunnan toverin kanssa kiertänyt muutamissa pääkaupungin nuoriso-osastoissa ja kyselty myös opintotoiminnasta.

Pääradan varressa Tapanilassa oli ”vilkasta ja iloista joukkoa”. Siellä oli pohdittu sosialismin aakkosia ja päivänpolitiikan kysymyksiä, mutta joskus keskustelu oli luiskahtanut pääasiaankin eli ”naisten permanentin tutkimiseen ja sen merkitykseen kantajalleen”. Kallion nuorisoseurassa oli Rytmikerho, ja sen parissa oli ryhdytty tutkimaan uusien tanssien rytmejä musiikin teorian valossa. Kerho oli hyödyksi, sillä se opetti ”harrastamaan iskelmämusiikin rinnalla hyvää musiikkia”, kuten hän muotoili. Käpylässä nuoria kiinnosti työväenliikkeen historia, ”isien astuma ja nuorten jatkama”. Helsingin nuorisoseuralla oli monia harrastuksia ja aiheita: tutkittiin sosialismia, harjoiteltiin ruotsin kielen aakkosia, harrastettiin puhetaitoa. Puhetaidoista lehteen tallentui havainnollinen esimerkki: muuan kerhon nuori ”naissankari” sai tehtäväkseen pitää puheen naiselle. Nuorimies punasteli ja mietti pitkään ja viimein sanoi: ”En minä osaa puhua naiselle. Käytännössä on kaikki ilman muuta selvää, on vain käytävä suoraan asiaan.” Se todisti nuorten suoran taktiikan tyylistä, nykyisin toimitaan ujostelematta ja reippaasti, arvioi Meeri Kalavainen.²¹²

²¹² Meeri Kalavainen (1918–2010) oli 1945–47 sos.dem. työläisnuorisoliiton järjestösihteeri ja 1947–48 Liiketyöntekijäin liiton opintosihteeri asuen Helsingissä, vuoden 1948 vaaleissa hänet valittiin eduskuntaan Kymen vaalipiiristä (Suomen kansanedustajat I s 342; Sosialidemokraattiset Naiset s 19–20).

Haastattelukierroksella tavoitettu toimikunnan jäsen Lyydia Arppe kiinnitti erityistä huomiota TSL:n lehteen, *Työläisopiskelijaan*. Hän piti lehteä hyvänä ja tarpeellisena, mutta ihmetteli sen pientä levikkiä. Hän kummasteli epäsuhtaa, että opintotoiminta laajeni, mutta se ei näkynyt lehden kasvuna. Ehkä lehdestä puuttui jotain, hän arvioi. ”Se kertoo meille kulttuurista, sen eri muodoista, esittelee kirjallisuutta, heijastelee kamppailuja kansansivistyksen työsaralta, mutta sen sivuilta ei kuulu tarpeeksi voimakkaana suuren elämän mahtavat ja sytyttävät valtimonlyönnit.” Hänen mukaansa lehdessä ei kerrottu mitä ajatellaan ja tunnetaan, miten toimitaan työsaleissa ja pelloilla.

Toimikunnan jäsen Kerttu Lampinen kertoi erityisesti kommunistisen puolueen helsinkiläisten osastojen opiskelusta. Jokaisessa osastossa opiskeltiin, mutta jostakin ”käsittämättömästä syystä eivät kaikki kerhomme ole, uudistuneista kehoituksista huolimatta, ilmoittautuneet Työväen Sivistysliitolle”. Suuri ongelma oli jatkuvasti pätevien ohjaajien puute. Heitä pyrittiin kouluttamaan lisää, ja lisäksi pienten järjestöjen kerhoja oli yhdistetty yhden ohjaajan opastettavaksi. Useimmissa kerhoissa opiskeltiin marxismia tai yleisemmin yhteiskunnallisia aiheita: kunnallisoppia, yhteiskuntaoppia, myös työväenliikkeen historiaa. Hän kannusti opintokerholaisia itse kirjoittamaan kokemuksistaan liiton lehteen.

Paavo Kivi oli sekä toimikunnan jäsen että myös Helsingin sos.dem. kunnallisjärjestön opintotoimikunnan puheenjohtaja. Hän oli ollut opintoharrastuksissa mukana ”pienestä pojannaskalista alkaen” ja piti edelleen vireillä opiskelua kunnallisjärjestön parissa. Pääkaupungissa oli kuitenkin monta mielenkiintoa hajottavaa muuta tekijää. Häntä kiinnostivat erityisesti kurssit, joskin siinä oli parannettavaa: liian usein kursseilla oli teemana ”jokaiselle jotakin ja jokaisesta asiasta jotakin”. Asiantuntevia, koulutettuja luennoitsijoita tarvittiin enemmän.

Haastattelusarjan lopuksi kertoi vielä Olavi Vilkmän demokraattisen nuorison (SDNL) opintoharrastuksista. Helsinkiläisillä osastoilla oli erityinen keskusopintokerho. Aiheena oli dialektinen materialismi. Mukana oli 1–2 henkilöä kustakin nuoriso-osastosta. Niissä puolestaan toimi kaikkiaan kahdeksan kerhoa. Opintoaiheina olivat nuorisoliiton ohjelma, materialistinen historiankäsitys sekä maapallon kehityshistoria kirjan *Elämän synty maapallolla* mukaan. Kaunokirjallisuuteen paneuduttiin *Kuinka teräs karaistui* -kirjan avulla. Taloushistoriaan tarttumista suunniteltiin. Näistäkään kerhoista kaikki eivät olleet vielä ilmoittautuneet Sivistysliittoon. Opintotilaisuuksien lisäksi ohjelmassa oli kerhoiltoja kerran viikossa, jolloin harjoiteltiin ohjelmansuoritusta opiskelua vapaammassa muodossa. Esimerkiksi kuorolausunnassa opeteltiin irtautumaan aiemmin vallinneesta ”huutamisesta”.

-----tietolaatikko

RUNOA ARABIAN KURSSEILTA

Kurssitodistuksen käteensä saanut Aino Söderholm laati Arabian tehtaiden ammattiosaston

kursseilta runomuotoisen yhteenvedon ”Päiväkirja Arabian kursseilta a.D. 1947”. Se julkaistiin *Työläisopiskelijassa* 8/1947, jossa monella kirjoituksella paneuduttiin Sivistysliiton opintoasioihin pääkaupungissa. Kurssitodistuksen sai 40 henkilöä, hienoinen enemmistö naisia. Tekstistä löytyy jonkin verran muutakin ajankuvaa opintosalin ulkopuolelta.

Kuudestaista kymmenettä alkoi luennoilla käynti,
 ensinäkemältä touhu lupaavalta näytti.
 Laulu raikui alkajaisiks`, se on tapa hyvä.
 Se on kuin pellon muokkausta ennen siemen jyvää.

Alkoi sitten alustukset, selvää siitä teki –
 Kasanen. Hän kaavat meille eteen oikein veti.
 Alustaa ei saa liian kauan, ärsyttää vain vähän. –
 Sitten jäädään vartioimaan mitt` kansa sanoo tähän.

Vartomaan jäi Kasanenkin, oltiin aivan hiljaa, -
 kaiken päästä joku herroist` kauppas` laulukirjaa.
 Joku heitti joukostamme koirillekin luita,
 sitten lopuks` laulamalla venytettiin suita.

Illan toisen luennoi Tattari taas meille
 palkkaliikkeet neuvoskeli laillisille teille.
 Keskusjärjestö on punnus, joka tasapainon säätää
 järjestöjen välillä ja kaikki oikein määrää.
 Kansainvälisellä sitten päätettiin ilta.
 Ääni tuli voimakkaana kaikilt` laulajilta.

Laura rouva kolmanneksi, naisten haaveet katkoi, -
 ompeleet ja silkkihameet haalareiksi ratkoi.
 Ei kotirouvaa tarvita! ”Satu se on loppu”,
 siitä syystä tytöillä naimisiin ei hoppu.

Miesten työ keittiössä ei ole häpeätä,
 suojaksi kun esiliinan etehensä vetää.
 Ilot, surut tasan pannaan täällä maailmassa,
 vuoronsa myös miehet saakoon Naistenklinikassa.

Salomaan kun vuoro tuli,
 naisten sydämet ne suli.
 Rouvat häneen silmäns` iski,
 sormest` renkaat taskuun pisti.

Puolueita esiin rapsi, kristityt ja pakanatkin,
sekä aatteet monet muutkin.

Ilta oli eri jännää
muistettiin myös kissanhäntää.
Aika loppui liian sassiin,
ja ilta päätettiin marssiin.

Jopas tuli viides ilta, vieraat viskas` nurin.
Ken päätti olla etupenkis`, hän takimmaiseks` tuli.
Mainiosti maisterimme paikkaa salis` vaihtoi,
esitelmän pitopaikan oven suuhun laittoi.

Sieltä meille paukutteli ”psykolookiata”,
jätä työssä turhat liikkeet, oikeat vain ota.
Jos et opi ihan heti, älä sitä sure,
näeks, nykyksittäin tuo taito sinullekin tulee.

Maisteriksi mainittiin illan kahdeksannen tähti,
meille sivistystä roiskaisi ja kiireisesti lähti.
Me jäimme yksin möräämään kuin korven vanha nalle,
ja ensin valssi kulkurin, se meni penkin alle.

Nyt viimeksi saammekin omaa soppaa,
Ekholm-herra sen hienosti kokkaa.
Hän käytti sentään vaan kauliinia,
kuin joku Böckes, hiuspuuteria.

Nyt häämöttää sitten jo päättäjäisilta,
ei valmiiksi ehtinyt toverisilta.
Kun viimeistä valssia tanssitaan,
on jäljellä enää muisto vaan.
